

caiete critice

10 (360) / 2017

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

Calistrat Hogaș (II)
de Eugen Simion

*L'histoire de l'art
entre approche
culturelle et
morphologie*
de Răzvan Theodorescu

*Livia (Maiorescu)
Dymsza
în corespondență
cu Mihail Antoniadă*

*România și
adoptarea euro.*
de Napoleon Pop &
Valeriu Ioan-Franc

Marian Nazat:
**„Prin noi înșine
n-a fost posibil
niciodată
în România,
de ce ar fi acum?”**

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 10 (360) / 2017

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350
ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

10/2017

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Calistrat Hogaș (II)
Calistrat Hogaș (II) 3

A GÂNDI EUROPA

- Răzvan THEODORESCU: L'histoire de l'art entre approche culturelle et morphologie
Istoria artei între abordarea culturală și morfologie 11
- Napoleon POP, Valeriu IOAN-FRANC: România și adoptarea euro.
Opinii provocante sau preocupante?
Romania and the Adoption of Euro. Challenging or Concerning Problems? 14

INTERVIU

- Marian NAZAT: „Prin noi înșine n-a fost posibil niciodată în România,
de ce ar fi acum?” – *interviu de Florian Saiu*
By ourselves, it has never been possible in Romania,
why would it be now? interview by Florian Saiu 20

DOCUMENT

- Livia (Maioreescu) DYMSZA în corespondență cu Mihail Antoniadă (V)
Livia (Maioreescu) Dymsha: Correspondence with Mihail Antoniadă (V) 30

COMENTARII

- Caius Traian DRAGOMIR: Succesul
The Succes 37
- Bianca BURȚA-CERNAT: De vorbă cu „generația” sau în marginea ei Campania
generaționistă în „Anno Domini” 1928 (II)
Chatting with the “Generation” or at the Edge of It.
The Generationist Campaign in “Anno Domini” 1928 (I) 40

Ștefan FIRICĂ: Aventurile „tinerei generații” interbelice în ficțiunea
lui Mircea Eliade

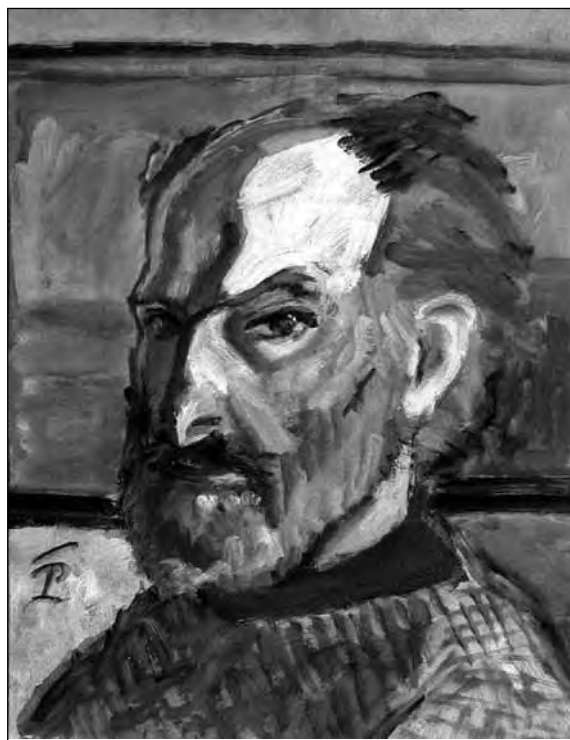
Adventures of the Interwar „Young Generation” in Mircea Eliade’s Fiction 54

Grațiela POPESCU: Mircea Daneliuc, regizorul unei lumi asimetrice

Mircea Daneliuc, the director of an asymmetric world. 61

Cristina DRĂGOI: Virginia Woolf’s innovations at the levels of fabula and story

Inovațiile Virginiei Woolf la nivelul fabulei și povestirii 65

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ale pictorului
Theodor Pallady (1871-1956)*

Eugen SIMION
Calistrat Hogaș
(1847-1917)
(II)

Abstract

Pe drumuri de munte, un adevărat jurnal de călătorie dezvăluie intenția scriitorului de a aduce o notă nouă în literatura românească. Autorul înlocuiește stilul obiectiv al literaturii de călătorii cu stilul subiectiv. Totodată, Hogaș nu vrea să facă literatură subțire de salon ci să înfățișeze oamni și lucrurile în măreția lor sălbăticie. Între aceste tendințe, literatura sa devine emfatică, retorică, populată de hiperbole, operă feerică a unui pictor cu ochi cosmic, al cărui gen predilecț este fresca enormă a naturii însuflețite. Răsfașul stilistic, al acestui autor dedat la exercițiul scrisului constă în faptul că, pe nesimțite, în literatura sa se insinuează monotonia frumosului abundent și repetitiv.

Cuvinte-cheie: natură, sălbăticie, feeric, hiperbolă, repetiție, monotonie.

Pe drumuri de munte [On Mountain Paths], a real travel log, reveals the writer's intention to bring a new note in the Romanian literature. The author replaces the objective style of the travel literature with the subjective style. At the same time, Hogaș does not intend to write a light saloon literature, but he describes people and things in their great savagery. Between these tendencies, his literature becomes emphatic, rhetoric, full of hyperbolas, a fairy work of a painter with cosmic eyes, whose favourite genre is the enormous fresco of living nature. The stylistic delight of this author dedicated to the exercise of writing consists of the fact that imperceptibly the monotony of abundant and repetitive beauty insinuates in his literature

Keywords: nature, wilderness, fairy, hyperbole, repetition, monotony.

Hogaș este, în fond, ca și amicul său Ibrăileanu, un om sensibil și, în plus, sociabil, ca toți umoriștii, ironicii superiori, deși mărturisește deseori în jurnalul de călătorie că se simte bine în singurătate. Stă bucuros de vorbă cu stareții, ciobanii, cu oamenii munților, în genere, glumește cu femeile, le tachinează și, în caietele sale, le face portrete, ba mitologice, ba caricaturale, toate elaborate cu o minuție, repet, de orfevru barochist. Căci stilul lui bogat se desfășoară mereu pe spații întinse, ca un fluviu ce se

diversifică în numeroase brațe înainte de a se pierde în mare. Hogaș nu cunoaște virtutea conciziei, când este vorba de stil, ci pe aceea a amplitudinii. Simte, repet, enorm și vede totdeauna panoramic. Ce-i extraordinar în *Pe drumuri de munte* și o salvează, azi, la lectură, este tocmai această inepuizabilă putere a imaginarului său de a inventa/reinventă *privești, vederi*, pornind, în esență, de la aceleași date. Câte *apusuri* și câte *răsărituri* întâlnim în cartea acestui peregrin fără odihnă? Și câte *furtuni, privești ale înserării*,

*tăceri și liniști nocturne, amiezi copleșitoare și, din nou, priveliști care se rotesc în funcție de ceasul cosmic găsim în acest jurnal ținut de un spirit pătimaș cu scriitură barochistă? Dar cine poate să le socotească?! Problema este să le citească în liniște și să ghicească, în abundența lor, originalitatea literară. Originalitatea pornește, cred, de la stilul lor ceremonios ușor prețios, redundant uneori, acumulativ, prea acumulativ și, prin acesta, repetitiv, înalt metaforic, salvat de frumusețea lucrăturii, de arta decoratorului. Hogaș este un artist care, să mai spun o dată, își cunoaște bine meșteșugul și, chiar dacă nu este totdeauna inspirat de un zeu de sus, degetele spiritului său știu să modeleze și să decoreze bine *priveliștea* ce se repetă sub alte forme și cu alte accente afective. El nu scrie/descrie *peisaje* (care impun o limită, o lumină concentrată, un desen cu o ramă), ci – cum am precizat de mai multe ori până acum – o uriașă frescă a naturii alpine din zona Moldovei, o vastă panoramă ce reprezintă, în traducerea lui epică, o lume, un mod de a fi, un mic univers de oameni și locuri, nu un simplu spațiu geografic.*

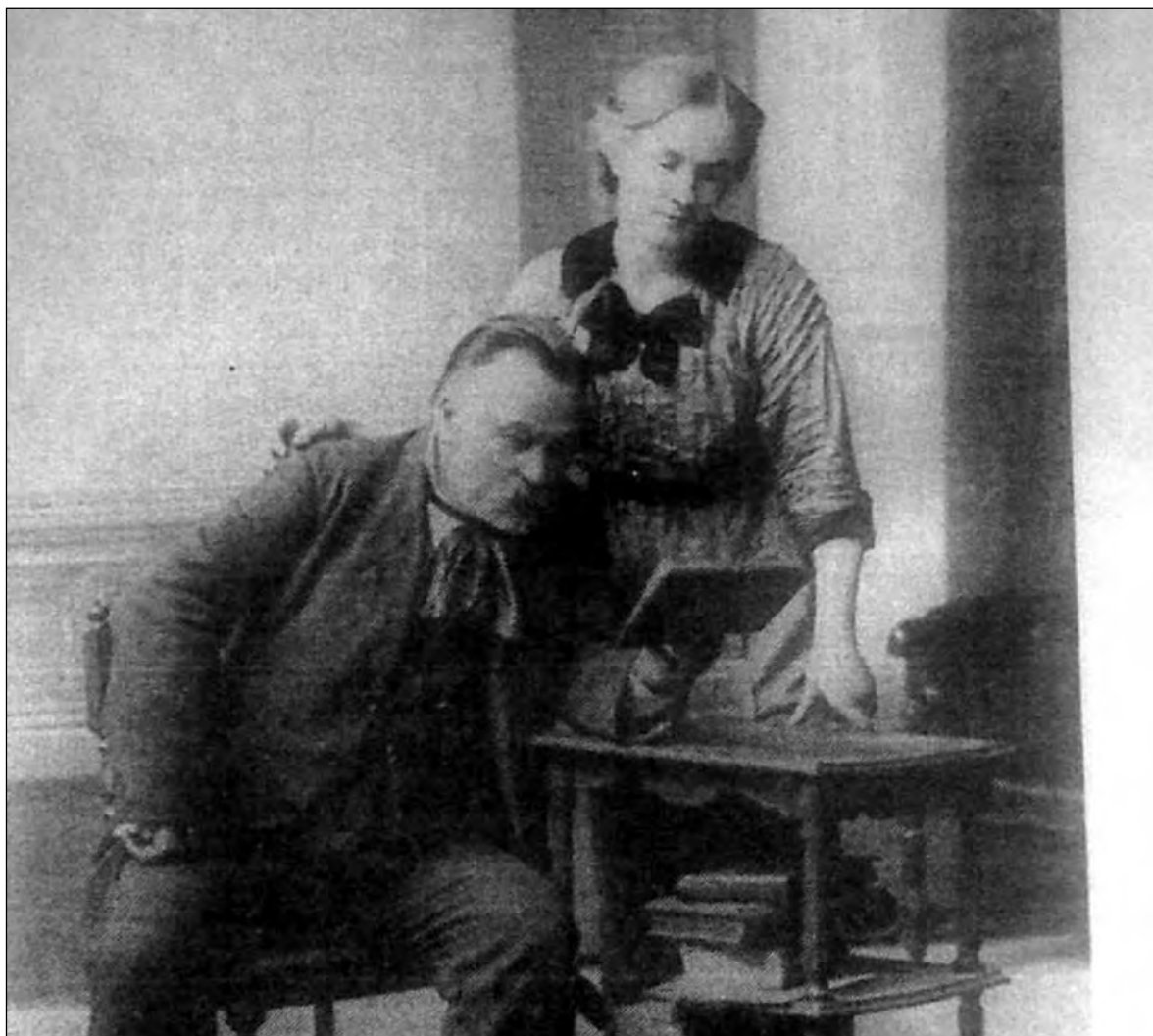
În acest spațiu trăiesc, am reținut, și oameni. De la mici monștri ca gușata Anița la *femeia-cariatidă* (o categorie pe care o pune în valoare povestitorul) ca Floricica – o Doamnă Bovary resemnată din Munții Neamțului. În proza masiv descriptivă, o oază epică și, în centrul ei, o idilă sentimentală de demult, reinventată, retrăită pentru o clipă, înfășurată în dulceața unei melancolii stoice. Floricica, femeia-cariatidă, apare în zarea călătorului colbăit, homeric, înfășurat în largă-i manta ocrotitoare și demodată, ca o delicată zeiță sculptată în marmură. O curiozitate în spațiul sălbăticilor mărețe ale Neamțului. Naratorul îi desenează numai-decât chipul de zeiță coborâtă în marmura de pe cerdac, aglomerând superlativele, simbolurile mari și mici ale universului. Retorica lui ia forme incendiare și începe să delireze:

„După alte două ceasuri de gebea sau, mai bine zis, de înot al Pisicuții mele prin marea de flăcări ce se revărsa peste pământ în miezul arzător al zilelor de vară, cârnii la dreapta și intrai, de-a dreptul și triumfal,

prin porțile largi deschise, în ograda caselor de țară, unde locuia un vechi prieten al meu. Stăpâna de casă, în haină albă de dimineață și cu capul slobod învăluit în o grimeă tot albă și cu țurțuri mici de mărgelile roșii pe margine, trebăluia nu știu ce prin cerdacul larg din față. Când văzu de departe pe cineva intrând călare, făcu repede unghi drept, din brațu-i alb, rotund și gol până la cot, puse iute despre soare, cu palma-i diafană, o mică perdeă trandafirie privirii, se răzămă cu celălalt braț săpat în marmură vie de balustrada cafenie a cerdacului, se mlădie puțin înainte, rămase neclintită și se uită ținută... O mai frumoasă și mai desăvârșită cariatidă nu se putea închipui... și, în o clipă, dispăru și se mistui, ca înghițită de privazul întunecos al unei uși întredeschise... Cu atât mai rău sau... cu atât mai bine pentru cine n-a văzut stele căzătoare în plinul miez al zilelor de iulie; și încă și mai bine pentru acel căruia privirea nu i s-a întunecat aievea sub închipuirea că o rază – și cea mai luminoasă – s-a rupt din soare și s-a mistuit, ca înghițită... fie chiar din privazul întunecos al unei uși întredeschise!...”

În această aglomerare de raze, îngeri și vorbe frumoase, se configurează un portret reușit al feminității moldave cu date luate, în parte, din literatură sau, cum este cazul, propuse literaturii. Atmosfera de tihnă însoțită și de melancolie surâzătoare din aceste pagini o regăsim, mai târziu, în romanele lui Ionel Teodoreanu și, în alt stil, în *Adela* lui G. Ibrăileanu. Hogaș, care nu-i un analist, face „în linii de umbră” pe un fond de lumini, doar o schiță a feminității dumnezeiești, cum scrie el, în mediu provincial moldovenesc. Liniile de umbră și lumină sunt înlocuite, în alte cazuri, cu liniile și formele ponegritoare, întunecate ale caricaturii și ale portretului grotesc. Profesorul de clasicități are, și în această situație, mijloacele retorice necesare. Să reținem portretul Aniței și al mamei sale, bătrâna țărăncă suspicioasă care-i găzduiește într-o noapte pe Don Quijote moldav și pe Sancho Panza care-l secundează în descinderea nemțeană. Mai întâi, femeia cu mustați coborâtă, parcă, din pânzele unui Goya răsăritean:

„Așadar, gazda mea avea musteți... și când zic aceasta, înțeleg două șfichiuri de

păr sure și lungi, care se prelingeau în jos de pe amândouă laturile buzei de deasupra; ceea ce, în alte împrejurări, s-ar fi putut numi față, era, de astă dată, o alcătuire împoncișată de ciolane, peste pudoarea cărora sta așternut un săftian galben, cum îl apucase vremea: boțit pe alocurea, sau întins până la lustru, când îl înțepa pe dedesubt vreun ciolan mai ascuțit... Și nu știu cine să fi fost tras în lături de cele două șfichiuri de musteți, ca de cele două baieri ale unei pungi, de strânsese așa de ascuțit și în creți așa de mulți și de mărunți, gura rotundă și în formă de smochină zbârcită, a gazdei mele... De sub o cârpă murdară și sucită pe cap, țâșnea, în toate părțile, păru-i aspru, sur și spăriet; de sub streșina întunecoasă și pustie a sprincenelor și de amândouă la-

turile de deasupra ale unui nas scorjit de vechime, licăreau adânc și tremurător ochii ei mici, rotunzi și slab însuflețiți de o lumină umedă, stoarsă și spălăcită... Și de n-ar fi fost decât numai o pișcătură de babă, numai cât o șchioapă de înaltă, ai fi zis că duce în cârcă jumătate din globul pământesc... Așa de mare și de rotund era ghebul din spetele ei!..."

după care vine *hi-ca* gazdei, Anița, un *Quasimodo* nedeterminat ca gen, încărcată de toate monstruozițiile lumii. Prozatorul renunță, aici, la calmul, temperația clasică și dă drumul fanteziei lui negre, foarte productivă, în continuare. *Hi-ca* nu stă mai jos de mamă:

„Astfel, între niște umere largi și fără nici o înclinare în jos, lipise, fără mijlocirea gâtului, un cap cât o stamboală de mare, sau,

mai bine zis, o claie de păr negru, aspru și încălțat la un loc cu paiele murdare și gălbii ale srohului cald, din care chiar atunci se părea că ieșise; pe aceeași linie cu bolta frunții înguste și sub cele două arcuiri negre ale unor sprincene stufoase, zvârlise, ca cu mistria și la întâmplare, două priviri albicioase și holbate, din care o încremenire hipnotică stinsese, parcă, orice lumină; nasul, tupilat și cu pânțele la pământ, își ridica în aer numai nările sale imense și largi, deasupra unei guri spintecate până la urechi; iar de sub buzele-i groase, veștede, carnoase și răsfărânte una-n sus și alta-n jos, înaintau, spre afară, două raghile rari de dinți ruginiți; câneștii, mai îndrăzneți, încălecaseră peste amândouă încheieturile umede și lucitoare ale buzei dedesubt; pe dreapta și de sub barbă, atârna greu și noduros, până în josul sânelui, o traistă vie de piele caldă cu pete galbene, vinete și roșii... Și de n-ai fi știut că aceea e o gușă, ai fi zis că duce în brațe un copil schilod și neisprăvit."

Cum se dovedește, amantul incoruptibil al naturii elegiace este capabil și de cruzimi argheziene. Portretul monstruos al Aniței este urmat, în narațiune, de sforăitul ei urieșesc, ciclopic. Hogaș îl notează și pe acesta, așa zice, cu deliciile unui moralist jovial stăpânit, din când în când, de cruzimi imprevizibile. Nu am loc să le reproduc aici. Sunt notații teribile. Prozatorul cheamă toate metaforele iadului și reproduce toate comparațiile din mitologia negativităților pentru a sugera hârăitul de pietre de moară și sunetele de fanfară pe care le scoate pe gură și pe nas, când doarme în șopronul de deasupra, gușata Anița... O pagină, iarăși, de proză notabilă.

Nu toate personajele ce-i ies în cale călătorului Hogaș sunt negative. Am citat mai înainte pe călugărul Ghermănuță, un personaj ce se ține minte. Călătorul îl cunoaște în pustietățile naturii nemțene, acolo unde se observă mai bine „nețărnută deșteptare a firii”, „larga și neprihănită singurătate a naturii”, cum îi place să scrie acest ucenic moldovean al lui Rousseau, căutând atribuțiile alese și vaste. El tinde să înnobileze peisajul și să căftănească stilul expunerii. Până

și Pisicuța, docila iapă slăbănoagă ce poartă pe originalul drumeț, este și ea pătrunsă în narațiune de un sentiment de măreție („solemnă măreție a împrejurărilor”). Căci așa vede Hogaș lucrurile și așa pătrund ele în discursul lui despre natură: *de la un anumit grad de măreție*. Prin acest termen ce se repetă, trebuie să înțelegem: un grad sporit de semnificație, frumusețe, sălbăticie (de regulă: frumusețe sălbatică, nestică de civilizație), primordialitate, rai nepângărit. În acest context apare în calea lui Hogaș – cuprins de „nemărginitul adânc al patimii nevinovate” – părintele Ghermănuță, într-un moment de *smerită încremenire a firii*. Nu fac decât să-i rezum „ghijelia”, cum ar zice tot Hogaș, de atribute sărbătorești ce se abate asupra închipuirii sale „muncite de vedenii”. Călătorul este într-un moment de odihnă la umbra unui arbore falnic, melancolizat de tăcerile și vedeniile firii înconjurătoare, și este pe cale să adoarmă. Apare călugărul Ghermănuță, cu o figură de sfânt atonit tocmai desprins dintr-o icoană bizantină, venit aici, în singurătățile Neamțului, să culeagă hribi... Ce urmează se poate bănuie: o discuție lungă și un prânz vegetarian, încheiat cu o descriere ceremonioasă a amurgului. Natura face parte din ecuație. Hogaș n-o poate ignora. Așa că introduce în meniu și „glasurile prelungi ale sărilor de munte”, sunetele clopotului de la schit și, în genere, semnele unei amorțiri universale...

De reținut în această nouă imagine a singurătății mândre și armonioase este figura părintelui Ghermănuță care se roagă în fața unui Dumnezeu al pădurilor, izvoarelor și solitudinii geologice. Călugărul Ghermănuță are, în smerenia rugăciunii lui, o măreție, cu adevărat, de simbol:

„Părintele Ghermănuță se opri din mers în fața răsăritului, își luă smerit, cu toate cele cinci degete răsirate ale stângii sale, comanacul din cap; iar cu cele trei degete inițiale și împreunate ale dreptei, de trei ori însemnă larg, cu trei cruci evlavioase și mari, cele patru puncte sacramentale ale trupului său; și atingând, după fiecare cruce, pământul cu dosul mâinii de închinare, de trei ori se plecă, în chip de metanie, în fața Atotputernicului și nevăzutului său

Dumnezeu... Și fața lui slabă și veștedă, și cele două bucle sure și mari de păr împrăștiat, ce-i țâșneau pe tâmpile de sub comăna-cu-i, parcă prea, strâmt, și barba lui cărunță, ce se prelingea spre pământ în lungi și plângătoare șuvițe de lână încâlcită, și traista cu ciuperci de la șold, și tingirea-i de tinichea de pe cap învălită cu pâslă, și întreaga lui făptură mărunță și cafenie, ca într-o haină, se îmbracă, pentru o clipă, într-un fel de tainică lumină... În extazul scurt al unei rugăciuni, ce izvora, în șoapte neauzite și domoale, din buze umilite și păcătoase, întreg sufletul părintelui Ghermănuță, ca o flacăra ușoară, se înalță spre treptele tronului Celui-preaînalt... Și aureola sfinților mucenici înfășură, ca într-un fel de strălucire, făptura lui întreagă...”

Ajuns la schit, după acest moment de evlavie creștinească în mediu agrest, prozatorul descoperă reguli necunoscute de viață (regulele schivniciei!) și mici abateri de la ele. Ghermănuță are, de pildă, în chilia lui o provizie considerabilă de rachiu fabricat de el și, în loc să meargă la „pobreșniță” (slujba de la miezul nopții), se îmbată strașnic și apoi adoarme, horăind năprasnic. Călătorul părăsește, dimineața, schitul, meditănd la „taina ademenitoare a pustiului și a singurătății”. Este însoțit, bineînțeles, de Pisicuța și de „glasul de pretutindeni al tăcerii sfinte și netulburate, ca și o cântare umilă de laudă”...

Alte narațiuni sunt scrise în stilul și spiritul nuvelisticii din epocă. Cuconul Ioniță Hrisanti, de exemplu, pare scos din povestirile lui Ion Brătescu-Voinești. El are grijă de gospodăria lui, se ceartă cu consoarta, cucoana Catinca – femeie bătrână și geloasă –, este un pasionat de jocul de concină și, din această pricină, merge des la vecina sa, cucoana Marioara, protopopoaia, unde pierde mereu... Cucoana Catinca, înrăită și otrăvită de bănuiele, îl ocărăște și-l blestemă cu năduf, apoi se retrage într-un bordei din fundul curții. Liniștea vieții conjugale în tihnitul târg moldovenesc este, așadar, o iluzie livrescă. Portretul Catincăi este teribil, în linia femeii cu mustăți și a *hi-cii* sale, Anița, cea cu chip de dihanie, cu un sforăit ce concurează o fanfară militară:

„Iaca așa, răspunse cucoana Catinca tocmai din fundul ogrăzii, unde stătea, în ușa bordeiului, scurtă, groasă și cu tulpănel tras peste gură; iaca așa; du-te, că doar a hi având cine să te țină de mâncare prin cele măhălăli, berbantule și mangositule; du-te, că te-a hi așteptând potropopoaia cu borș cu chitici; ți-a hi făcut Petroviceoia plăcinte; ți-a hi pregătit Mironeasca alivenci; ți-a hi fript Popoviceoia vrunch purcel la tavă; du-te și te îndoapă la Soltana lui Ștefan cu rață pe curechi... du-te, ce mai cauți la mine, bivol nerușinat!...”

Catinca nu-i unica nenorocire pentru cuconu Ioniță. El are și un nepot, Dragoș, pe care-l întreține la studii de medicină veterinară în străinătate. Venit în vacanță, Dragoș se dovedește a fi total nepriceput, pentru că nu știe să vindece pe Geoeana, o vacă atinsă de „hidrofobie”. Reușește, în schimb, tăma-duitorul local Gârneață care aplică, pentru turbare, metode tradiționale: *îi frige cu niște andrele înroșite în foc căteii de turbă de pe dosul limbii, îi freacă limba cu sare, îi sucește capul în sus și-i toarnă pe gât vin fierț amestecat cu un praf cumpărat de la spițerie* etc. Nepotul neștiutor se rușinează și cuconu Ioniță îl iartă, cu recomandarea ca studentul să explice profesorilor săi vienezii terapia lui Gârneață... Prietenii lui Ioniță Hrisanti se adună, ziua, „la butuc” și fac politică, bârfesc, comentează evenimentele ca țărani lui Marin Preda în Poiana lui Iocan. Lipsește doar ironia moromețiană. Cucoana Marioara, protopopoaia, este specializată în cozonaci, baba Maria umblă în picioarele goale, „cu fusta scurtă pân-la glezne” (moda timpului!). Consfătuirea de „la butuc” (numele vine de la butucul rămas de la un arbore doborât) se încheie cu un ospăț, cu borș de curcan și pui la frigare, pregătit de cucoana Mărioara. Nu lipsesc, se înțelege, cozonacii celebri (numiți *cozonacii lui Vodă-Cuza!*) și taraful de lăutari condus de Buruiană. Vremuri de altădată, reînviată, acum, într-o narațiune elegiacă. O temă sadoveniană tratată de Hogaș (povestirea apare în 1916 în „Viața românească”) în stil, aici, afectiv-umoristic, încheiată în stilul plângerii biblice în fața zădărniciii lumii:

„Unde mai e protopopul Gheorghe,

bătrânul, cel cumpătat la fire și cărtărit la minte [...], unde e cuconu Ioniță, cel care așeza vorba la sfat, cum așezi piatra la temelie..."

Mai pot fi menționate și alte personaje notabile epic, cum este moș Căpățână, baciul de la stâna din pustietățile Tazlăului. Om din vechime, el păstrează rânduielile și are, ca oierii și pădurarii lui Sadoveanu, filosofia lui de viață. Huțan și Sgribincea, ajutoarele lui la stână, îl ajută pe călător să treacă Tazlăul umflat de ploi. Ei au secretele lor și apariția în cale a unei tinere neveste, Călina, pare a justifica o parte dintre ele. Eremia Honcu (*La Tazlău*) este un uriaș cu glas de tunet și inima bună, părintele Iovinatie este bătrân, înțelept și, în așteptarea plecării la Domnul, citește toată ziua din cartea sfântă și face rugăciuni lungi. O schiță de personaj posibil, o figură dintr-o frescă lucrată în grabă pe un perete de biserică de

țară. O „pișcătură de om”, „om pe dos” este Domnul Arsene, orășean fanatizat de bucuriile contemplației agreste. El petrece toată ziua sub un brad falnic și umbros, pe un pat de cetină și contemplă cerul. Oamenii locului, care au îndeletniciri mai precise, îl privesc cu binevoitoare suspiciune. Vitalul Honcu râde însă de-a dreptul de el. Un alt om original este botanistul care cunoaște secretele plantelor și numele lor latinesc. El umblă toată ziua pe munte, prin locuri ascunse, și descoperă ierburi comestibile. Soața lui, lipsită de spirit, se vaită mereu de pasiunea lui acaparatoare. Simpatia prozatorului merge, se înțelege, spre botanist.

Este limpede, nu *caracterele* constituie originalitatea prozatorului Hogaș, ci *privești*. La drept cuvânt, personajul central al cărții este natura alpină a Neamțului în mai toate formele și stările ei în anotimpul verii. Indivizii, când apar în acest lung *discurs*

naturistic plin de mistere și de comentarii literare, apar incidental. Autorul se minunează de înfățișarea lor, le face portretul fizic, stă de vorbă cu ei, dacă are timp, reține o vorbă-două și merge mai departe. Principiul este acela cunoscut: *călătorului îi stă bine cu drumul*. Și lui Hogaș îi stă bine. Îl așteaptă, nerăbdător, sublimul naturii. Sau, cum scrie el – am văzut – într-o propoziție, „povara ucigătoare a sublimului”. Putem să înțelegem de aici că sublimul naturii este punctul lui de reper prioritar și că asupra celorlalte, câte există în preajma lui, nu trebuie să insiste. Ceea ce, am impresia, Hogaș și face. Le observă, le fixează în câteva fraze sau chiar într-o pagină, dar nu insistă, se grăbește să meargă în întâmpinarea sublimului împovărat. Cârciumarii, hangițele, preoții, ciobanii, primarii de prin satele de munte, cuconii vechi, ca Ioniță Hrisanti, fixat în automatismele unei vieți sedentare, cucoana Marioara care și-a câștigat faima prin cozonacii ei, femeile tinere și bovarice, care suferă nu se știe de ce în mediul lor provincial, ciobanii care cunosc misterele aspre ale muntelui și mănâncă urdă cu usturoi... aceasta este tipologia ce trece prin însemnările lui Hogaș.

Mai este el, naratorul, autorul acestor însemnări. Nu se ignoră în jurnal și nu-și ignoră, mai ales, reflecțiile sale. Cum spune în *prefața* citată înainte: *vrea să facă o proză subiectivă de călătorie, nu obiectivă, pur geografică*. Autoironia îl ajută să se prezinte drept un călător-amator simpatic, pitoresc și cusurgiu, cu tabieturi grele, moldovenești. Se costumează în chip original, ca un personaj medieval, ceea ce stârnește curiozitatea și suspiciunea țăranilor munteni, obișnuiți cu portul lor simplu și eficient. Are reverii rousseauiste și, într-un rând, stă câteva zile într-o peșteră, ca Robinson. Se hrănește cu hribi și nu părăsește peștera decât mânat de foame. Hogaș sau, mai precis, *povestariul* (naratorul) din jurnal este, nu mai încapă îndoială, un mare mâncău, ca și înaintașul său, Creangă. Suferă de bulimie pe care o numește într-o pagină: „prăpăditoare [mea] pornire”... Cartea este plină de prânzuri și cine rustice, mitice, de popasuri la hanuri și de comentarii gastronomice îmbel-

șugate. Discursul său gurmand este bogat și, chiar atunci când bucatele dejunului sau cinei sunt sărace, descrierea lor este pe măsura măreției naturii din jur. Iată un dejun pe iarbă cu părintele Ghermănuță, încheiat cu un citat din *Tristele* lui Ovidiu:

„Iute și harnic, după cum era și de mărunț scotoci uscățivul meu călugăr printre hribii rămași în traistă și scoase la iveală o pâne oacheșă, destul de mare, cu gingini stremțuroase de amândouă părțile și începută la un capăt; iar când dădai să rup din ea, înțelegeai că și o pâne poate avea odiseea și nefericirile sale: fire de lână sure și lungi, luate în hiolă din țăsătura moale a trăistii, stăteau acățate de colțurile uscate, țapoase și ascuțite ale ginginilor pâinii, ca de dinții unui darac; fărâməturi mărunte și albe de hribi mijeau neclintite de pintre adâncăturile rupturii aspre a capătului început; iar când prinsei a o bate la spete, spre a scutura dintr-însa pulberea mărunță și albă de hribi, o sumedenie de furnici începură a curge de prin toate ascunzătorile pâinii, ca o ploaie neagră și fină și a fugi spăriete și nedumerite care încotro...”

Este vorba, aici, de un prânz prezentat în termeni humoristici, în altele (numeroase și suculente), prozatorul dezleagă imaginația lui culinară și nu-și mai cenzurează emoțiile. Târgoveț, dascăl de umanioare, boieros în multe privințe, Hogaș preferă, totuși, bucătăria țărănească. Borșul, brânza cu smântână și, desigur, mămăliga, toate sunt evocate cu sfințenie. Ajuns în Valea Sabasei, într-o casă de oameni cuprinși, are parte de o cină regală cu bucate tradiționale:

„Căci e o adevărată îmbelșugare – notează el încântat – și, mai la urmă, chiar un lux, să mănânci în Valea Sabasei brânză cu smântână, șcrob cu unt proaspăt, borș de pui dres cu ou și cu smântână, pui fripți și, dacă nu e ceva neobișnuit, e cel puțin de mirare, ca toate acestea să-ți fie gătit și puse înainte de o femeie curată. Curățania e o virtute, pe care o întâlnește cineva foarte rar la muntenii noștri. Cina fu scurtă și presurată cu glume. Vasilică, de pildă, se puse la masă între mine și mă-sa și, deși copil de țară, mânca, totuși, foarte sistematic și cu multă chibzuială.”

Este clar, prozatorului îi place să mănânce, consumă mult și arată o slobodă mulțumire. Când ajunge, pe o zi călduroasă, la apa Bistriței, se scaldă și, apoi, desface mitica lui boccea și se înfruptă din bunătățile strecurate acolo de Magda și Florica: pui fripți, ouă răsoapte, prăjituri, pâinișoare rotunde etc. Împlinit, satisfăcut, meditează la „nălucirile sufletului”. La stâna lui Moș Căpățână, ucenicul Bedreag răstoarnă pe o petică unsuroasă și groasă o gigantică mămăligă (“ca o stâncă ruptă din munte”), iar Cârță aduce două scafe mari de lemn pline, una cu mujdei, alta cu groase felii de urdă și caș. Ceremonia acestei cine păstorești, de o solemnitate biblică, poate să înceapă. Prozatorul participă fără ezitare la ea și, consumând prea mult mujdei cu mămăligă, are de ce se plânge de lăcomia sa. Preferința lui culinară pare a fi, totuși, puiul fript cu smântână. Se întâlnește, și

aici, cu Creangă. Nu disprețuiește nici „rapciu” pe care îl consumă, totuși, moderat, afară de situațiile când cedează ispitei și atunci cade în păcatul lăcomiei, cum se întâmplă în chilia schimnicului Ghermănuță, producător clandestin de alcool nemțean...

Putem conchide, văzând toate aceste *toposuri*, scene de viață și reflecții cărturărești, prezentate într-un memorial (un gen pe care îl cultivă, de regulă, scriitorii români din secolul al XIX-lea) că *Pe drumuri de munte* încheie glorios, original (prin dimensiunea livrescă și nota de umor intelectual) o tradiție epică românească, făcând nu geografia unui „lieu personnel”, ci mitologia lui, ceea ce vrea să spună: încearcă să intuiești și să descrie, prin scriitura lui, *geniul locului*. În genul lor, *Pe drumuri de munte* și *Amintiri* sunt opere de finețe și de referință, rezistente încă estetic.

Răzvan
THEODORESCU

L'histoire de l'art entre approche culturelle et morphologie

Abstract

Istoria artei, născută în Epoca Luminilor cu studiile clasice ale lui J.J. Winkelman, face parte dintre științele umaniste așa-zis „slabe”. Ea este reprezentată în toate Academiiile și Universitățile europene din lumea întreagă prin două tipuri fundamentale de abordări. Prima este aceea inspirată de istoria culturii, așa cum a fost concepută de un Karl Lumphrecht și de un Fernand Braudel: o heteronomie cuprinzând istoria literară, istoria limbii și a tehnicii sau a artei, în care analiza obiectului de artă implică în mare măsură politica și societatea, filozofia și religia, economia și psihologia. A doua abordare este morfologică în care se preferă anistorismul cronologiei, autonomia operei de artă în detrimentul heteronomiei, concepând o adevărată gramatică a formelor vizuale (linie, contur, culoare) și analizând structurile optice. Pentru a reface peisajul unei unități artistice europene, elementul unei identități continentale, o analiză morfologică oferă surprize neașteptate.

Cuvinte-cheie: istoria artei, abordare heteronomică, abordare morfologică, J.J. Winkelman, Karl Lumphrecht.

The history of art, born in the Age of Lights with the classical studies of J.J. Winkelman, is part of the so-called „weak” human sciences. It is represented in all European Academies and Universities around the world through two fundamental types of approaches. The first one is inspired by the history of culture as conceived by Karl Lumphrecht and Fernand Braudel: a heteronomy containing literary history, history of language and technique or art, in which the analysis of the art object largely involves politics and society, philosophy and religion, economics and psychology. The second approach is morphological in which the ahistoricism is preferred to the chronology, the autonomy of the work of art in detriment of the heteronomy, conceiving a true grammar of the visual forms (line, contour, color) and analyzing the optical structures. To restore the landscape of a European artistic unit, the element of a continental identity, a morphological analysis provides unexpected surprises.

Keywords: history of art, heteronomous approach, morphological approach, J.J. Winkelman, Karl Lumphrecht.

Parmi les „sciences molles”, c’est à dire les sciences humaines, une place éclatante et très visible par sa nature même tient l’histoire de l’art. Née en Europe à l’âge des Lumières et débutant avec Johann Joachim Winkelmann sur les chefs d’oeuvres qui ont marqué l’Europe des Grecs et des Latins, c’est une science qui, théoriquement, est

représentée dans toutes les Académies et toutes les Universités européennes et, à leur instar, dans celles du monde entier par deux types fondamentaux d’approche: **primo** celle inspirée par l’**histoire de la culture**, telle qu’elle fut conçue jadis par un Karl Lumphrecht et par un Fernand Braudel, dans une hétéronomie comprenant histoire

littéraire, histoire de la langue, de la technique ou de l'art; une histoire culturelle où l'histoire de l'art et une composante – pour un Burckhardt étudiant la Renaissance italienne, pour un Huizinga analysant la fin du Moyen Age franco – flamand – et où le fait d'art est, à son tour, conçu dans une large hétéronomie qui implique politique et société, philosophie et religion, économie et psychologie.

Secundo, une approche **morphologique**, qui préfère l'anhistorisme à la chronologie, l'autonomie de l'oeuvre de l'art à sa hétéronomie, concevant une vraie grammaire des formes visuelles (ligne, contour, couleur) et analysant les structures optiques qui sont le matériel de l'esthétique fiedlerienne de la „pure visualité”.

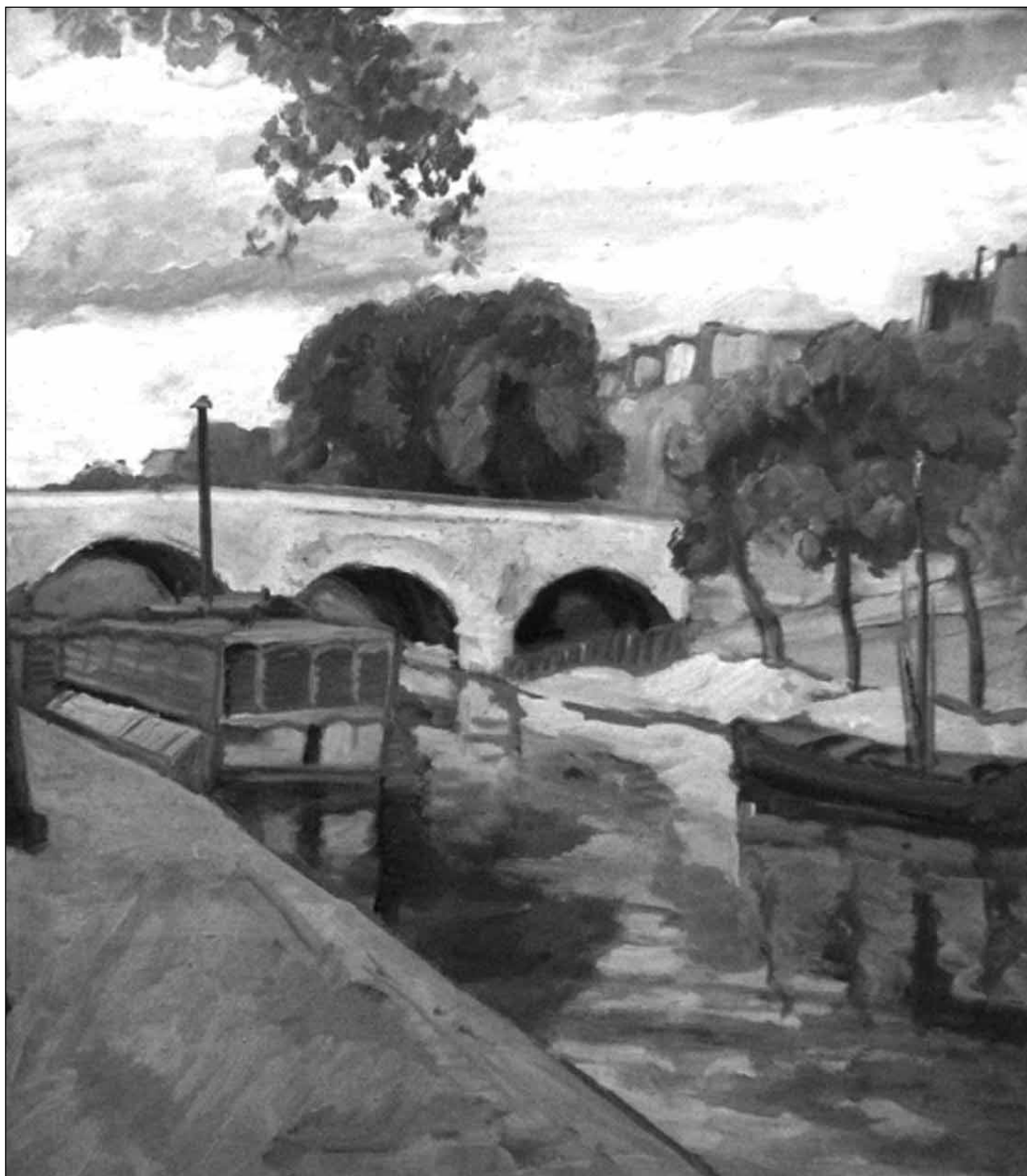
Une place éminente, depuis presq'un siècle, dans l'approche du type culturel tient **l'iconologie**, nourrie par la philosophie d'Ernst Cassirer pour qui les morphologies artistiques sont des symboles de la culture et non pas de la visualité (comme dans „l'école de Vienne” d'un Riegl, d'un Strzygowski, d'un Worringer et d'un Wölfflin).

Pour l'iconologie fondée par Aby Warburg l'image est ouverte, intelligible par la culture d'une époque, analysée d'une façon interdisciplinaire, dans une intégralité idéale, avec des données variées allant de la mystique aux mathématiques, de la psychanalyse à l'hymnographie, découvrant – selon les mots d'un grand scolastique – „spiritualia sub metaphoris corporalium”, sous la plume d'un Panofsky, d'un Schapiro, d'un Gombrich.

Pour refaire le paysage d'une unité artistique européenne, élément d'une identité continentale, une analyse morphologique offre des surprises inattendues, tel, au XII siècle, la coïncidence formelle des silhouettes longilines des statues gothiques et des fresques d'époque Commène, la coïncidence de l'emploi d'une chromatique similaire – le rouge et le bleu – dans les vitraux de Chartres et dans la peinture byzantine, le transfert d'une iconographie chrétienne – tel „l'Arbre de Jessé” – de la basilique de Saint Denis à une chapelle de Bethléem, ou bien pour l'époque moderne, l'impacte des motifs et des traditions russes et roumaines

dans l'art des expressionnistes ou des constructivistes de l'Occident ou dans l'oeuvre parisienne d'un Brâncusi. Avec ce nom célèbre on arrive à un sujet familier, en l'occurrence l'art roumain dont l'étude nous montre combien il est nécessaire d'allier les deux approches, culturelle et morphologique pour un espace de synthèse culturelle et formelle tel celui carpatho- danubien. Ici, identifier le fond local suivi jusqu'à une esthétique de la protohistoire retrouvée dans le folklore plastique moderne va de paire avec l'identification des influences culturelles étrangères – différentes pour la zone transcarpathique liée à l'art roman et gothique, Renaissance et baroque, néoclassique, Biedermeier et „Sezession” de l'Europe centrale et occidentale et la région extracarpathique liée à Byzance, aux Balkans, à l'Empire ottoman et au Levant méditerranéen.

Proche aux synthèses Orient- Occident de la Péninsule Ibérique, du monde Scandinave ou adriatique, de la Pologne ou de l'Italie méridionale, la synthèse roumaine – propre à ce que j'ai appelé jadis une „Europe en miniature” où se rencontrent toutes les religions et toutes les confessions du continent, tous les styles depuis le gréco-romain jusqu'à l'avant- garde -, réclame une recherche, culturelle et formelle, bien que leur séparation est encore courante en Europe. Et cela malgré la circonstance que les deux ont eu en commun le même esprit comparatiste, que le matériel étudié est le même que la perspective historique ne peut se dispenser de la rigueur du regard formel. Il est significatif, d'ailleurs, que dans la descendance du formalisme viennois se trouva Max Dvorak avec son concept „Kunstgeschichte als Geistesgeschichte”. Car, pour donner l'exemple du phénomène médiéval qui m'est le plus proche, la recherche culturelle peut suggérer des interprétations morphologiques – je rappelles les anciennes thèses d'un Focillon et d'un Baltrusaitis sur „la loi du cadre” dans l'art roman, sur les „anamorphoses” ou les „aberrations” du gothique ou les perspectives sociologiques sur les formes sculpturales et architecturales dues à Scobeltzine

qui nous parlait de la „féodalisation” des demicolonnes autour d’un pilier dans une église; de même la morphologie peut mettre en lumière des connexions d’histoire artistique et culturelle pour lesquelles il n’y a pas d’autres preuves en dehors du monde des formes (je pense aux chromatiques austères ou bien vives des fresques monacales ou princières de Byzance; aux deux „internationalismes” artistiques de l’Europe occi-

dentale et orientale à la fin du moyen âge avec des parallélismes formels quant au raffinement, à la suavité des lignes et des couleurs, ou bien à la „civilisation du tactile” dans le baroque orthodoxe postbyzantin).

Les identités régionales et nationales ou bien l’identité européenne ne peuvent pas se priver de l’argument artistique dont l’étude complète – j’espère l’avoir déjà suggérer – est à la fois culturelle et morphologique.

Napoleon POP,
Valeriu IOAN-FRANC

România și adoptarea euro. *Opinii provocante sau preucopante?*

Abstract

În acest articol se arată că, după trecerea unui deceniu de la aderarea României la Comunitatea Europeană, persistă în ceea ce privește adoptarea monedei euro o optică deformată, în sensul că așteptările noastre vizează aproape exclusiv contribuțiile Uniunii în favoarea noastră și mai puțin ceea ce trebuie să facem noi înșine ca stat membru al U.E. Sunt trecute în revistă principalele aspecte deficitare, diagnosticate în paliere complexe (legate de obiectivele comunitare și de cele de sistem, instrumentele procesuale și mixurile economice, de unele necesități de reformă structurală, precum și de convergența resurselor), constituite în factori care ar putea diminua sau chiar elimina lentuarea cu care acționăm în raport cu timpii acestui proces, care nu trebuie înțeles ca un concurs de viteză, ci ca un maraton continuu.

Cuvinte-cheie: România, Uniunea Europeană, adoptare euro, dezbatere, politici economice.

In this article it is shown that, after a decade since Romania adhered to the European Community, a distorted optic persists regarding the adoption of the adoption of Euro, that is, our expectations envisage almost exclusively the contributions of the European Union in our favour and less what we must do ourselves as a E.U. member state. The main deficient issues are mentioned, diagnosed at complex levels (related to the community objectives and the system ones, the process instruments and economic mixtures, some necessities of structural reform, as well as the convergence of resources), constituted in factors that could diminish or even eliminate the slowness of our actions in relation with the times of this process that must not be understood as a speed competition, but as a continuous marathon.

Keywords: Romania, the European Union, adoption of Euro, debate, economic policies.

Exerciții de diagnosticare

Unde suntem după 10 ani de la aderare ne-o spun clasamentele, puțin modificate față de 2007, în raport cu alte state membre ale UE, ceea ce denotă că, probabil (chiar dacă ne repetăm), nu am înțeles menirea statutului nostru de Stat Membru deplin și cu drepturi egale și abordarea cooperării economice în cadrul Uniunii. Se pare că

așteptările noastre erau îndreptate spre ceea ce trebuie să facă Uniunea (mereu) pentru noi și mai puțin ceea ce trebuie să facem noi pentru noi înșine ca Stat Membru în cadrul UE. Din păcate, vorbind despre adoptarea euro de către România, am căzut în capcana acestei neînțelegeri grave, cu constatarea plată a pregătiri insuficiente, adică slaba convergență reală.

Napoleon POP – Institutul de Economie Mondială - Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română, e-mail: napoleon_pop@yahoo.com
Valeriu IOAN-FRANC, Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, Academia Română, e-mail: franc@ince.ro.

Acest diagnostic este adevărat, dar el denotă, parcă din ce în ce mai mult cu trecerea anilor de la momentul aderării, că nu am înțeles complexitatea procesului integrării în dimensiunile sale, nu ca scop în sine, ci ca vehicul sau proces la care ne-am angajat cu multe speranțe pentru viitorul economic și securitatea României:

- (1) **de obiectiv comunitar:** integrarea nu vine de la sine și nici nu trebuie lăsată să se întâmple pur și simplu, fără a face politici de orientare către acesta; admiterea acestui lucru înseamnă lipsa de interes a societății, ceea ce ar fi un paradox în raport cu opțiunea politică pentru integrare;
- (2) **de sistem funcțional nou** pentru o țară aderentă: a fi într-un sistem funcțional mai larg decât frontierele economice ale unei țări trebuie să fie o opțiune asumată, în sensul că vrând să se beneficieze de efectele unei funcționalități într-un spațiu economic mai larg, România trebuie, la rândul său, să funcționeze în limitele naționale în parametrii sistemului comunitar; integrarea europeană, prin aquis-ul comunitar, demonstrează tocmai relevanța sistemului funcțional pentru ca integrarea să se manifeste, să fie sustenabilă;
- (3) **de proces:** desfășurarea acestuia urmează, în principiu, compatibilizarea proprie – structural instituțională și funcțională – la regulile Uniunii; dezvoltarea pentru integrare, în cazul României, are evident conotația unui proces de concentrare a opțiunilor naționale spre o singură filieră sau un singur punct de trecere – spațiul comunitar; integrarea, ca proces, are și avantaje și dezavantaje, legate în principal de capacitatea de a fi participant direct sau indirect la modelarea sistemului integrat;
- (4) **de instrument:** există obiective naționale a căror realizare comportă fie opțiunea cooperării mai largi, fie decizia de a face singur ceea ce îți propui; într-o lume a interdependențelor și a vitezei de comunicare, opțiunea pentru integrare ca instrument sau vehicul s-a

dovedit a fi cea mai rațională, din perspectiva dezvoltării și asigurării prosperității și securității naționale pe plan european, în perioade de timp rezonabile pentru societate, dar cu condiția de a fi proactivi, și nu contemplativi la ceea ce se decide și în numele tău;

- (5) **de comunitate în mixul de politici economice cu o construcție instituțională adecvată/flexibilă:** există o natură stratificată, inseparabilă, a integrării ca procesul real de dezvoltare către acest obiectiv; distingem, ca urmare, vectori de acțiuni simultane și lianți cu o dublă calitate: osmotică și permeabilă; această semnificație a integrării relevă, în final, nevoia de funcționalitate a sistemului național în ritmul sistemului integrat, nici partea și nici întregul neavând de suferit de pe urma cuplării prin pasul aderării de facto; nerespectarea acestui principiu a dus la Uniunea cu mai multe viteze, care ne sperie, omițând faptul că suntem părtași la ea.

A evoca dezavantajul lipsei convergenței reale, mai ales în ultimii 5 ani și cu o fervoare care pentru unii analiști a ridicat însăși problema de ce ar mai trebui să trecem la euro, duce la un adevăr dureros, respectiv recunoașterea că, în practică, nu s-a acționat instituțional spre o serioasă pregătire pentru adoptarea euro. Ce să înțelegem, de fapt, dacă reformele structurale au mers cum au mers, că viitorul nostru în Zona Euro este amânat *sine die*? Poate la Bruxelles se știe în mod informal că ne preocupă trecerea la euro, dar din punctul de vedere al seriozității demersului nostru, acesta va fi fost poate luat în seamă la Bruxelles, cu primul comunicat al Comitetului național de trecere la euro.

Am rămas la nivel academic cu studii și dezbateri multiple, de care nici un program guvernamental nu a ținut cont, iar adevărul convergenței reale constă în reforma instituțională care trebuie să de credibilitate demersului. Dacă pe linie academică am încercat să răspundem la întrebarea **CUM** și, mai nou, justificând amânarea răspunsului la întrebarea **CÂND**. Ca autori ai acestor opinii, lămurii și asupra întrebării „**DE**

CE?", o definire mai clară (poate) a procesului de pregătire pentru adoptarea euro ne îngăduie o serie de recomandări: să nu fim inhibați de teorii deja depășite de fenomenologia globalizării; decizia de pregătire a adoptării euro trebuia și trebuie să fie o acțiune coerentă și continuă, bucurându-se de un sprijin politic permanent prioritar; la acest proiect trebuia să fie mobilizată întreaga societate, fiind un proiect pivot de anvergură națională, pentru cetățenii acestei țări. Dacă ceea ce ne împiedică să adoptăm euro este convergența reală, atunci preocuparea pentru ea ar fi trebuit să fie esența oricărui program.

Convergența reală, în toate timpurile are nevoie de resurse și reforme structurale interne serioase. Utilizarea corectă a resurselor publice interne este o prioritate, dar mai întâi trebuie colectate resurse corect și la un nivel optim de proporție din PIB cât mai aproape de media standardelor Uniunii. De asemenea, a miza numai pe

fonduri europene și granturi, cu greu atrase și ineficient valorificate, justifică plasarea noastră în clasamente codașe din punctul de vedere al rezultatelor concrete. Constatăm că de vină este nerealizarea convergenței reale, dacă cea nominală este la zi, ar trebui să ne temem că se pune semnul de egalitate între convergența reală și calendele grecești.

Apăsați însă de argumentul insuficienței convergenței reale, tratarea aderării României la euro se înscrie în nota unui pesimism susținut de rezultate precare. O continuă raportare la teoria economică și, mai ales, la teoria zonei valutare optime omite alte valențe ale monedei unice, benefice pentru România mai ales în contextul geopolitic al momentului, definit ca fiind grav și dramatic. Să nu uităm că teoria este extrasă din practică, iar o monedă exprimă o interacțiune umană în dimensiunea încrederii într-o *ficțiune cu funcțiune*, după cum se exprima Costin Kirițescu. Că ficțiunea trebuie întărită în cazul euro cu ceea ce prevedea

Raportul celor cinci președinți (realizarea pilonului fiscal) și, mai recent, scenariile viitorului UE reprezintă un adevăr de necontestat, dar nu vedem niciun pas înainte, stând pe margine sau în paralel cu destinul Uniunii.

A acționa pentru a adera la euro, printr-o economie națională bine structurată, dezvoltată printr-o creștere sustenabilă, este un deziderat care țin în primul rând de propria noastră voință politică. Ajutorul Uniunii, deși este complementar, poate fi mai bine valorificat aflându-se cât mai aproape de nucleul dur al acesteia, iar modalitatea practică pentru asta este poziționarea cât mai repede cu o agendă clară și credibilă pentru demersul de reformă al instituțiilor Uniunii și pentru cetățenii României. **Momentul** nu este doar al Uniunii și al României, ci al tuturor elementelor care definesc în prezent ordinea internațională și mersul globalizării.

Să nu uităm că există o chemare la reforme profunde ale instituțiilor create de acordurile de la Bretton Woods în 1944 (vezi, Paola Subacchi, profesor și vicepreședinte la Scuola di Scienze Politiche – Bologna, Italia) și întrebarea este despre cum vom putea face față mai bine provocărilor globalizării, printre care și o nouă ordine internațională, fiind în Uniune, cu moneda euro, actor global puternic, sau în afara ei, cu moneda națională. Apelul pentru reformă este general, odată cu răsăritul unei noi ordini internaționale, de presupus că va rămâne liberă.

În domeniul Organizațiilor financiare internaționale (FMI, Sistemul Băncii Mondiale), piloni a ordinii internaționale liberale, fără reforme serioase, problema fundamentală este că „*business as usual*” (formulă de guvernare în care parcă dorim să ne complăcem) nu mai ține, pericolul fiind înlocuirea acestora fără a se cunoaște variantele posibile. Sfârșitul anului 2017 este important pentru toate structurile instituționale internaționale, iar a vedea și a aștepta ce va fi după nu poate fi soluția pentru nimeni.

Designul făcut în 1944 ordinii internaționale actuale, de către englezul John

Maynard Keynes și americanul Harry Dexter White, convenit de 44 țări la Bretton Woods, New Hampshire, SUA, este în același pericol ca și designul UE. Adunarea generală a ONU din toamna anului 2017 a clamat necesitatea reformării instituției care apără *sui generis* civilizația umană. Nu se poate gândi o nouă ordine pe cenușa unei alte ordini, și asta numai din nepăsare și inerție. Este de subliniat faptul că, în mijlocul acestor necesități evocate, cea mai activă agendă de reformare este cea a Uniunii Europene. Credem că, la acest proces, România trebuie să contribuie din interiorul ei, a nucleului de decizie, impunându-se asumarea cel puțin a costurilor care îi scurtează drumul spre securitate și prosperitate.

„Trecerea la euro se va face la momentul oportun”

Cu privire la adoptarea euro de către România, putem consemna, din punct de vedere oficial, deocamdată, doar o sumă a celor mai recente opinii ale reprezentanților executivului și băncii centrale (premier, ministru de finanțe, guvernator) în calitate de membri ai Comitetului interministerial pentru trecerea la moneda euro. Chiar dacă unele dintre ele se repetă pe fond, ele nu pot fi însășilate, tratate cu lejeritate, spre a da o abordare coerentă într-un program de acțiune, ci, mai mult, vor rămâne doar o contemplare a ceea ce este de făcut, cu nuanța de dezarmare față de complicațiile care pot apărea. Ne rămâne însă mesajul că executivul își menține angajamentul de adoptare a monedei euro și **este atent** la eforturile necesare pentru pregătirea acestui proces.

„Trecerea la euro se va face la momentul oportun”, iată o frază repetată de foarte mulți prin logica perfectă a valabilității și corectitudinii. Întrebarea este cine și cum își asumă momentul oportun. Este vorba de pregătirea pentru acel moment sau de valorificare, momentul fiind pregătit? România nu este în niciuna din aceste extreme, iar frumusețea exercițiului este modul în care se produce apropierea pentru a aduce momentul oportun cât mai real în timp.

„Fondatorii” Zonei Euro au devenit

acum, după perioadele ușoare de parcurs înainte, foarte precauți față de posibilitățile noi venite, căutând soluțiile întârziate și care ar fi trebuit implementate: uniunea fiscală, buget de transferuri, ministru de finanțe al UE etc. Se știa de la bun început că euro era un proiect neînterminat, o spunea chiar Irving Fisher, unul dintre părinții monedei unice, iar compromisul înlocuirii pilonului fiscal cu coordonarea strânsă a politicilor economice a fost corect doar până s-au schimbat liderii care și-au asumat acest angajament.

Calea spre euro ne este mai bine descifrată de istoricul creării monedei unice, de unde tragem concluzia unei voințe politice de acțiune rar întâlnită la un moment de cumpănă a Uniunii mai puțin grav decât cel postcriză financiară, un moment al lăncezirii proiectului european în contextul unei „liniști” continentale de natură să „stimuleze” statul pe loc. În prezent, se discută despre adoptarea euro de către România într-un context agitat, care impune reformarea Uniunii, iar noi privim subiectul paralel cu acest proces, în loc să profităm de el, ca fiind parte a reformării UE prin propria noastră reformare.

A trecut totuși un sfert de secol de când am început transformarea sistemică în România, care însemna și **realizarea convergenței reale** din două motive: primul, cel al modernizării României, ca sarcină continuă a politicului; al doilea, ca opțiune de reper, modelul Uniunii Europene, și acest lucru până ca România să devină Stat Membru al acesteia. După 10 ani de la aderare, subiectul convergenței reale rămâne mai deschis, cu mirarea că nu ieșim din periferia Europei. Totul a mers bine până la necesitatea acțiunii coerente pentru a începe o convergență reală bine structurată, ceea ce însemna programe de guvernare pe măsură.

Problema României este în prezent raportarea la nucleul dur al Uniunii, așa cum am mai menționat, iar acest lucru necesită credibilitate, puțință de a livra concret, dar nu exclude compromisuri și chiar prejudicii, nu numai pentru România, ci și pentru alte state membre ale UE, **toate cu drepturi egale**. Multiplele opinii exprimate converg spre uitarea faptului că Uniunea își tratează

mereu viitorul numai după performanțele statelor membre, cu adagiul că aceia care merg încet nu pot să-i oprească pe aceia care merg mai repede. Viteze sau ritmuri diferite exprimă un adevăr care trebuie înțeles fie cu demnitatea celui învins, fie cu aplombul celui determinat să câștige. Din acest motiv, cei care au exprimat opinii (dezastruoase) cu privire la Europa cu mai multe ritmuri, și nu numai ei, ar fi trebuit să beneficieze de un **Raport național de bilanț** la 10 ani de la aderare, făcut de o autoritate competentă, față de care să se poziționeze.

Credem că un astfel de Raport îl meritau și cetățenii României, care au fost printre cei mai entuziasmați pentru aderarea țării la UE (chiar și din ceva ignoranță atunci, acum nemaifiind cazul). Poate că aflăm cu obiectivitate ce au însemnat cele 32 de miliarde euro atrase din fonduri structurale pentru realizarea convergenței reale. Din analizele noastre rezultă că vina este reciprocă, întrucât ceea ce s-a dorit de o parte a fost contrazis de cealaltă. Este inexplicabil refuzul birocraților de la Bruxelles cu privire măcar la planurile de dezvoltare a infrastructurii fizice din România. Contemplăm în prezent că, fiind totuși în UE, nu am realizat uniunea teritorială a României cu o infrastructură modernă.

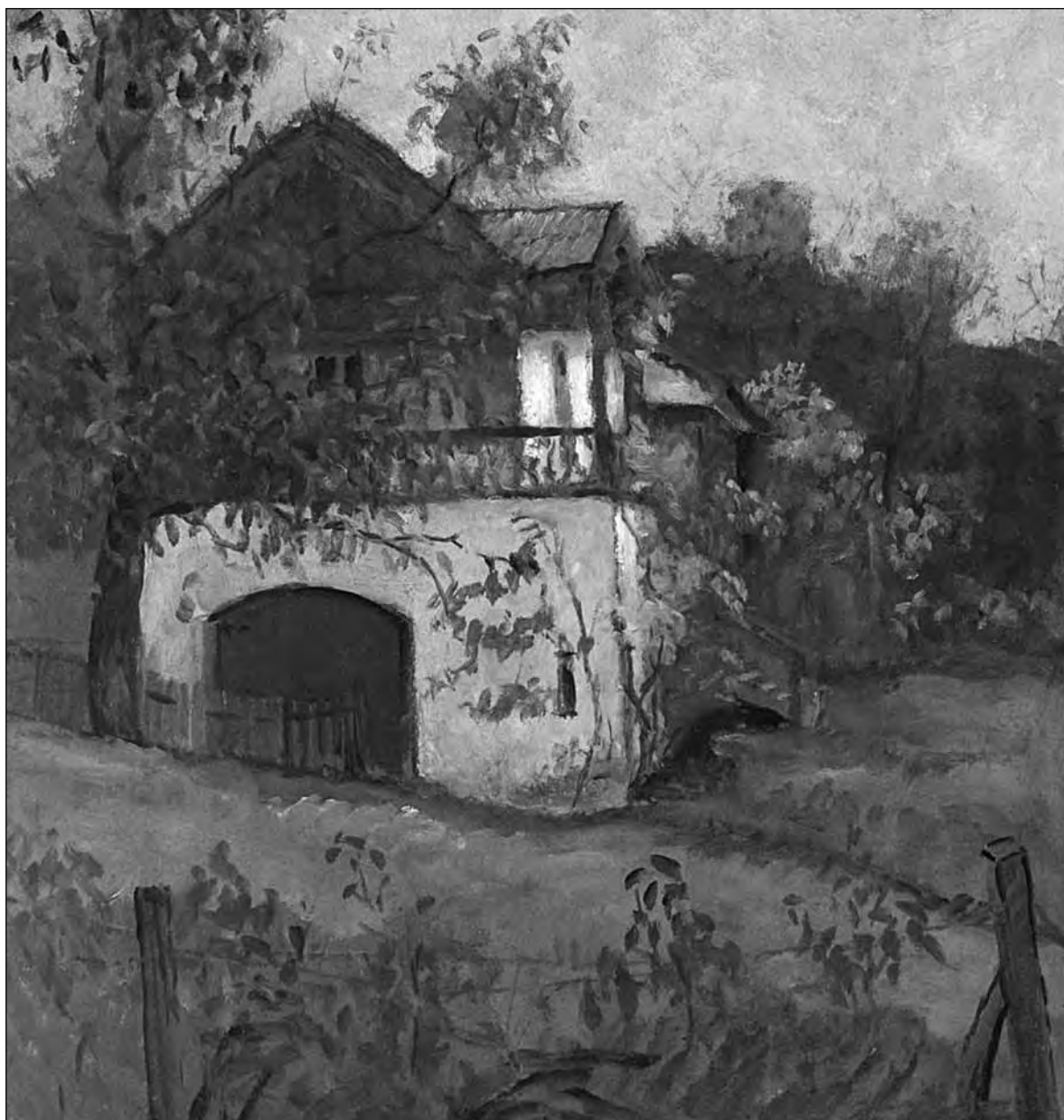
La astfel de reacții și percepții am pledat mereu pentru **discernământul** bazat pe cunoaștere, invitația fiind nu numai la calmul dat de profunzimea analizei, ci mai ales asupra soluțiilor la provocările cu care ne confruntăm și unde putem avea contribuții sau putem oferi sprijin statelor membre partenere cu care avem dovedită și certificată empatie. Decelarea în opinii a unor reacții aproape de agresivitate denotă două lucruri grave: primul, că ne fuge terenul de sub picioare, iar al doilea, că dăm crezare opiniilor că Uniunea a ajuns unde a ajuns, mai ales în ultimul deceniu, adică la cei trei D – Dezmembrare, Disoluție, Dispariție – , cuvinte spuse chiar de înalți oficiali ai UE. Chiar așa, cu România în interiorul Uniunii? Oare nu avem și noi o vină când am fost în mod vizibil doar un *follower* al altora?

Convergența reală „*este un maraton continuu, și nu o cursă de 100 de metri*” spunea

V. Lazea, dar, dacă suntem stat membru, de ce să nu parcurgem acest maraton fiind în Zona Euro și nu în afara lui? De ce? Pentru că nimeni nu s-a angajat la acest maraton în plan național, iar a fi într-o echipă cu angajamente și livrări reciproce poate că ar fi mai productiv pentru România.

Lucrurile nu mai pot rămâne cum au fost până în prezent, respectiv practicarea voită a unei încetineli și așteptări „după alții”, stare de fapt pe care tot noi o evaluăm și o tot evocăm, prea des, în lipsa unui activism mai bun în deciziile Uniunii.

Pentru România, Uniunea rămâne referențialul de destin european, primul angajament politic colectiv, reasumat recent atâta vreme cât **Uniunea este nedivizată și indivizibilă**. Acest lucru este important și în beneficiul României, cu condiția ca *România să contribuie la viitorul edificiului Uniunii* prin propriul ei exemplu: *o aplecare serioasă pe o rapidă modernizare și consolidare a structurii economiei naționale*. Să renunțăm la plasarea țării în coada oricăror clasamente care se alcătuiesc în interiorul și în afara Uniunii.

Florian Saiu în dialog cu Marian Nazat

„Prin noi înșine n-a fost posibil niciodată în România, de ce ar fi acum?”

Abstract

Interviul cu Marian Nazat, avocat și scriitor, taie România în mici români, splendide în goliciunea lor, pe care le expune în oglinda înșelătoare a tranziției. Reîmbinate, românii lui Nazat rânjesc înapoi, hâde, aspre, dureros de aproape.

Cuvinte-cheie: neo-liberalism, politică, educație, Occident, pro-occidentalism, cultură, manipulare, comunism, Uniunea Europeană, migrație.

The interview with Marian Nazat, lawyer and writer, divides Romania in small Romanias, splendid in their nakedness, which he exposes in the misleading mirror of the transition. Reunited, Nazat's pieces of Romania, grin back, harshly and painfully agnate.

Keywords: neoliberalism, politics, education, Occident, pro-occidentalism, culture, manipulation, communism, European Union, migration.

Sunteti avocat, scriitor, publicist. Să ne raportăm, pentru început, la îndeletnicirea de bază. Explicați-ne, vă rog, în ce constă noul pachet de legi în domeniul justiției! Mai exact, cum vor modifica ele realitatea imediată în care trăim ? Se face mult tam-tam pe marginea acestui subiect, dar pare că nimeni nu explică oamenilor, concret, ce înseamnă noile legi ale justiției.

Marian Nazat: O să vă dezamăgesc, dar nu le-am citit încă! Aștept să fie promulgate și abia atunci le voi desluși. Deocamdată, ele nu sunt decât abur și sămânță de zădărnici între unii și alții. Un pretext al luptei politice, „cancerul României” de-a pururi, în care opoziția, firavă și bramburită, a coborât în stradă, fiindcă aici, în regiunea noastră, una a feluritelor experimente, există o modă a maidanului. Dacă îi întrebi pe acei manifestanți zgometoși și intoleranți din Piața

Victoriei ce îi nemulțumește în concret din pachetul legislativ în discuție, mă tem că vor răspunde printr-un muget lung și cool. Dar ei vor urla, făcându-și selfie, desigur, că statul de drept este în pericol, că ăia răi vor să li-l confiște, Caragiale curat, monșer. Așa că e nu rău, ci chichirău, au ajuns să-și dea cu părerea despre legile respective până și Oana Pellea și un obscur actor, unul Manole... Sigur, am văzut că se încearcă participarea inculpatului la audierea părților și a martorului, o năstrușnicie nu doar aberantă, ci și traumatizantă pentru victimele infracțiunilor de violență. Păi cum să o supui la încă o agresiune pe femeia violată, ori pe bărbatul violat?, ca să nu fiu acuzat de discriminare sexuală. Observ, ca simplu spectator, că legiuitorul, și el de-o calitate îndoielnică, se străduiește din răspuțuri să echilibreze nițel raportul dintre acuzare și apă-

rare, însă cade în patima excesului. Să nu fim ipocriți și să cerem un legislativ mai acătării decât este societatea care îl emană, norodul înseamnă și Nicolicea, și Chichirău, „asta-i situația, n-are apă stația!”, vorba scriitorului Radu Cosașu.

Țin minte că în urmă cu vreo zece ani se punea problema modificării Codului penal, apăruse cel nou, așa încât m-am hotărât să-l învăț, dar el n-a intrat niciodată în vigoare. Atunci, m-am jurat să nu mă mai las pradă unei astfel de candori juvenile, pentru că îți rămân în cap instituții juridice inaplicabile, iar remanența lor îți poate juca feste neplăcute. Oricum, nu văd prea curând promulgarea acestor legi, iar de va fi să se întâmple, abrogarea lor va fi, fac prinsoare cu oricine, prioritatea următoarei puteri politice. Ce durează în România, cu excepția nefinitudinii? Am trăit atâtea în ultimele trei decenii, încât nimic nu mai e surprinzător, cu excepția *ambalajului* unei inițiative normative!

Altminteri, legile dezbinării, deși încă în laboratorul parlamentului, au modificat deja realitatea imediată, căci un astfel de efect s-a produs, prin ocuparea străzii. Un paradox, nu? Ca și protestul unor magistrați pe treptele unei instanțe bucureștene, urmat de contra-protestul altora, rămași în birouri. Suntem două Românii în una singură, și cât o să ne mai îngăduim așa îngâlceviți? Mai ales că puterea românului de a îndura, a constatat și academicianul Eugen Simion, s-a anemiat îngrijorător. Nu ne mai suportăm reciproc, de aici și imposibilitatea dialogului. Între cele două falii învrăjbite s-a ridicat un zid înalt și gros, ceea ce împiedică orice fel de negociere. Oricât ai explica unui zid, rezultatul va fi zero. Alde Chichirău n-au organ pentru dialog, *doimaiștii* și *vamaioșii* vor scandal, nu argumente, în timp ce majoritatea parlamentară s-a radicalizat din ambăț. Și să te ferească sfântu' de românul ambițios! O lege de organizare judecătorească nu are aptitudinea de a modifica rea-

litatea imediată, să nu comitem o astfel de imprudență. Nici măcar schimbarea unor texte din Coduri nu este în stare de acel miracol. S-a consumat aiurea energie mediatică și civică în legătură cu dispozițiile care reglementează răspunderea magistraților, o falsă problemă, în condițiile în care și astăzi avem instrumentele necesare tragerii lor la răspundere. Nu aici este problema justiției neaoșe. Apoi, mă încapățânez să susțin că la primenirea legilor în cauză era obligatoriu să participe casta judecătorilor și procurorilor, urmând ca și corpul avocaților să-și exprime un punct de vedere. Însă în România, dacă politică nu e, nimic nu e... Politică și diversiune!

DNA a devenit o instituție tot mai contestată, se devoalează abuzuri și pomeni ale porcului, se strigă injurii, se protestează în stradă. E limpede că avem nevoie de un instrument care să pedepsească faptele de corupție, dar este acest instrument, în aceste momente, cel mai potrivit să judece și să condamne ?

Și de ce vă mirați?, românul s-a născut contestatar, cimilitura cu poetul e o răzgăială stupidă și fudulă. Într-o vreme în care se bagă bani cu nemiluita în campaniile de *streetdance*, *streetfood*, *streetball*, *streetart* și *streetsex*, *streethuo*, bă! apare ca gestul cel mai firesc al unei generații pornite să răstoarne toate rânduilele. *Societatea deschisă* s-a răscrăcărat rușinos de *transparent* și cum altfel?, de vreme ce globul pământesc trebuie să suporte azi 7,5 de miliarde de guri, burți și scăfârlii! Haosul este ghioaga ideală pentru a ține sub control puzderia de bipezi cu nevoi materiale în creștere.

Suntem corupți, n-are rost să ne ascundem după basmele patriotarde, însă la fel sunt și americanii, și panamezii, și francezii, și burundezii... Corupția există în bagajul genetic al omului, însă sistemul capitalist o scoate de acolo cu perfidă dibăcie și o proclamă politică de stat. Câțiva băieți deștepți au inventat democrația și gloata a aplaudat nătâng, nu știa, sărmana, că, prin votul ei universal, o gașcă de prădători îi va deveni stăpână discreționară și hrăpăreață. Prin sufragiul electoral se ajunge la conduitele

cu bani ale statului, și împărțirea bogăției presupune implacabil mituirea funcționarului – gestionar al avuției naționale. Dă-mi să-ți dau! Și din dansul acesta ancestral în doi se naște ciuleandra marii corupții. Comunismul opera cu mica corupție, cea de subzistență, pe bacșișuri insignifiante. Păi cum să rămână integru un primar, de pildă, în pixul căruia sunt azi miliarde și miliarde de lei? Partidul care l-a desemnat va cere, serviciul de informații care-l *ocrotește* va cere, nevasta și amanta la fel, rudele și prietenii așijderea, să nu ne prefacem că lucrurile stau altcumva!

Strada urlă „DNA, să vină să vă ia!” și nu știu unde altundeva pe mapamond se scandează o asemenea gugumănie înspăimântătoare. Ați observat că România nu mai are nicio altă temă de dezbatere? Economia, cultura, sportul, sănătatea, învățământul au fost scoase definitiv din agenda publică. Doar arestarea și condamnarea în direct fac rating, Republica Canibală România (cacofonia este obligatorie!) își trăiește apogeul! Dar românul dorește lupta anticorupție numai de la vecin încolo, nu de la el însuși!

Instrumentul într-o astfel de bătălie este legea, nicidecum o structură anume, fie ea DNA ori cum s-o mai chema. Actuala Direcție, sursa acestor încontrări interminabile, a fost concepută și folosită ca instrument al răfuieiilor politice, iar când a scăpat de sub control, au început atacurile împotriva ei. Un altfel de Falkenstein în zodia globalizării, într-o Românie ce se zbate între closetul din fundul curții și telefonul inteligent... Să nu uităm că, prin 1916, Ștefan Zeletin a publicat o carte, *Din țara măgarilor*, în care arăta cum sunt respectate legile acolo.

Aflăm, de exemplu, că „Principiul justiției măgărești intraparlamentare sună astfel: Orice măgărie, de orice soi și orice mărime, nu alcătuiește o vină dacă se poate dovedi că pârătorul e un mare măgar tot atât de mare ca și pârâtul. (...)”

Liberalii, pârând pe conservatori: Sunteți niște hoți! (...)

Conservatorii, apărându-se: Nu mai spuneți, cinstiți și harnici tovarăși întru hoție! (...)

Liberalii, urmându-și pâra: Sunteți niște fărădelege! (...)

Conservatorii, încununându-și apărarea: Mai bine țineți-vă botul cu amândouă labele, dihanii de trei ori inconștiente, să nu mai audă și străinii de isprăvile noastre și să ne facem de râs în fața lumii”.

Credeți, cumva, că șleahta macoveistă l-a citit pe Zeletin? Nici pomeneală. Așa că, deși a trecut un secol, *măgarii* de aici continuă să dea cu copita în legi, îndeosebi când cinstiții aleși aterizează în Parlamentul European... Capitalismul balcanic n-are seamă pe lume și, de aceea, Cioran, parcă, spunea că democrația este o pacoste pe meleagurile acestea.

De aceea cred că, dincolo de patimi și partipriuri politice, sau *civice*, DNA trebuie reconsiderată, în primul rând prin restrângerea competenței materiale, sunt prea multe infracțiuni care n-au ce căuta acolo. Apoi, e nevoie de o mai clară demarcație între răspunderea materială, administrativă sau civilă și cea penală a funcționarului statului, în cazul infracțiunii de abuz în serviciu. Și mai e o problemă, uneori unele acțiuni penale nu sunt altceva decât procese împotriva mecanismelor economico-financiare specifice pieței capitaliste. Nicăieri în lumea avansată astfel de operațiuni nu-l aduc pe cel care le derulează în boxă pentru acuzația de evaziune fiscală. Cam alambicat răspunsul, nu? Cum altfel?, de vreme ce în stradă se zbiară cu ochii scoși din orbite: „DNA, să vină să vă ia!”. În concluzie, parchete anticorupție și antimafia trebuie să existe, însă supuse legii, iar nu străzii ori feluritelor ambasade străine!

O observație obligatorie la final, DNA și nicio altă structură a Ministerului Public nu judecă și nu condamnă. Ar fi sfârșitul Justiției! Într-o țară de vajnici acuzatori, e nevoie de judecători imparțiali și curajoși. Căci procurorii sunt prea represivi, iar avocații prea permisivi, și atunci trebuie să existe un arbitru, semnul echilibrului și măsurii, al dreptei cumpene.

Ce înseamnă domnule Marian Nazat să fii avocat în România de astăzi? Ce însemna să fii avocat în România de ieri? Ce s-a schim-

bat în legătură cu mentalitatea românului ?

În România aia de ieri n-am fost decât procuror, din 1987 și până în 1989, așa că nu știu cum era să fii avocat. Mă întâlneam cu colegii din barou îndeosebi în sala de judecată ori în biroul meu. N-am observat să le fie rău atunci. Oricum, mizele erau atât de mici încât procurorii și avocații se strâneau chiar și la șpriț. Acolo unde veneau și judecătorii, dar actul de justiție nu suferea, în definitiv exista o *egalitate de arme*, de vreme ce și pretoriul degusta același vin sprințar sau friptură aburindă. Sigur, nici atunci nu coborâse raiul pe pământ, însă oamenii nu se ticăloșiseră într-atât, chiar pâlpâiau rușinea și omenia!

Cum e azi ca avocat ? Păi, în primul rând, dacă te trezești întâmplător cu un magistrat pe stradă, este recomandabil să treci iute pe celălalt trotuar, să nu cumva să se interpreteze. Apoi, este indicat să-ți ștergi din memoria telefonului numele foștilor colegi de facultate care sunt procurori sau magistrați, atragi atenția altfel. De asemenea, trebuie să-ți asumi riscul de a fi monitorizat zi și noapte, inclusiv să-ți se spargă cabinetul, în situația în care clientul tău a stârnit prigoana sistemului. Te pândesc destule pericole, inclusiv ca judecătorii și procurorii să te privească de sus și cu imensă silă, incapabili să priceapă că avocatura este un serviciu public, ca și asigurarea asistenței medicale, la urma urmei. Uneori, aidoma te cântăresc și oamenii simpli sau sofisticăți, îl aperi pe inculpatul x înseamnă automat că și tu ești asemenea lui! Altminteri, ar putea să fie o îndeletnicire frumoasă și nobilă, un adevărat meșteșug de pricepere și har, însă când strada și media se unesc împotriva proscrisului livrat opiniei publice de către sistem, orice avocat devine de prisos, un personaj caraghios, demn de milă.

Avocatul, mă refer numai la cel din pricinile penale, este tipul pe care clientul îl dă la ceruri și în caz de achitare, și în caz de condamnare. În primul caz, fiindcă a încasat onorariul de la un om nevinovat, iar în al doilea deoarece inculpatul a ajuns la pușcărie. Așa că prima grijă a avocatului este să se păzească de clientul său! Prin urmare,

apărătorul rămâne mereu singur, deși toți ceilalți îl invidiază aiurea, incapabili să înțeleagă ce înseamnă să ai în cârcă soarta penală a semenului tău. Singur în *câmpul tactic* pe un *culoar* aducător de rele, adesea...

Dacă s-a schimbat mentalitatea românului? Unde? Bănuiesc că vă interesează chestiunea tocmai abordată. Deloc. Omul recunoaște cu greu că a greșit, iar când are crize de conștiință, găsește de cuviință să-și toarne un cunoscut, un fost partener ori amic. Aici, da, s-a schimbat ceva – mulți au descoperit gustul și avantajele imense ale delațiunii și nu se mai satură. Eram odată în sală și un martor – delator declara cu naturalețe sulfuroasă că îl mituia pe un individ aflat în poziții înalte, dar după ce acesta nu mai era la putere, îl ignora pur și simplu. Când roata se-ntorcea, îl căuta din nou și reînnodau prietenia penală. Însă insul acesta n-avea nicio remușcare, considera că e curat ca lacrima și că face un ser-

viciu de ecarisaj social și judiciar denunțându-l pe celălalt. Iar judecătorul îl trata ca pe un personaj pozitiv... Scârboșenie mai mare nici că există, o priveliște odioasă! Credeți că degeaba scria Petre Pandrea că licheaua „e prototipul cetățeanului din patria mea”? „E dureros. E adevărat”, n-am zis-o eu, ci tot el! Probabil că așa arată omul nou al societății multilateral globalizate și deschise...

Relatați-ne câteva episoade care v-au impresionat de-a lungul carierei de avocat! Ați apărat vreodată un om de cultură, un om de știință sau un criminal?

Abia ce v-am relatat unul dintre ele. Despre altele am tot scris în cărțile mele. Oamenii sunt impresionanți în situații limită, au reacții la care nici măcar ei nu se așteaptă. Iar avocatul este un colector al suferinței celorlalți, un hârdău în care societatea își varsă putorile. Fiecare dosar înseamnă o poveste dramatică sau tragică, ce te schimbă inclusiv pe tine, avocatul nefiind altceva decât suma proceselor avute de-a lungul vieții.

Da, am apărat și academicieni, și scriitori, destinul nu ține seama de funcții, de merite. Astfel am ajuns să-mi dau seama că omul nu de noroc are nevoie ca să trăiască orișicât cumsecade, nu, nicidecum! El trebuie să se roage să nu-l strivească ghinionul.

S-a întâmplat să am client și un criminal, unul singur, un cetățean israelian minor, care își ucisese tatăl în stare de provocare, o istorioară urâtă și tulburătoare. Evit aceste cazuri întrucât am fost procuror criminalist și nu sunt în stare să-i apăr pe ucigași. Ca și pe tâlhari sau violatori. Am trudit atâta ca să-i prind atunci, încât mi-au rămas nealterate reflexele de copoi, de acuzator... Iar prima ocupație e ca prima dragoste, n-ai cum s-o uiți! Cine a pomenit o lepădare totală de el însuși?...

Este cunoscut faptul că scrieți în timpul liber. V-au fost publicate câteva cărți, ultima chiar în toamnă, la Gaudeamus. Este vorba despre volumul „Lumea de azi” (Editura RAO). Chiar, domnule Nazat, cum este lumea de azi, cum arată România noastră?

Volumul la care vă referiți cuprinde 16 interviuri cu persoane și personaje importante, ori mai puțin importante ale vieții publice de la noi – Augustin Buzura, Iosif Boda, Radu Paraschivescu, Alex Stoenescu, Stelian Tănase, Sever Voinescu, Nicolae Dan Fruntelată, Viorel Roș, Ștefan Mitroi, Ion Panaitescu, Freddy Gârbaci etc. Cum arată lumea de azi? Exact așa cum este devoalată ea în *Lumea de azi*, o carte din care cititorul află ce mai este cu țara lui ori a altora, cu vremurile, cu sufletul, cu atâtea și atâtea. Zău că merită s-o citești!

Cum arată România lui Marian Nazat, România pe care o iubește omul Nazat, o România cu care el se mândrește oriunde în lume?

Chestia asta, cu mândria de a fi român sau groenlandez, îmi displace teribil. În consecință, nu-i suport nici pe cei care se mândresc cu țara lor, dar nici pe cei care o hulesc. Cum să te fandosești, să te împăunezi cu un petic de hârtie în care se atestă oficial că ești cetățeanul unei țări?

România mea arată așa cum este în realitate și o iubesc cu toate înălțările și prăbușirile ei. Patria e ca o mamă mai mare și cu milioane de odrasle. N-ai încotro să n-o iubești atâta timp cât ai decis să rămâi cu ea până la moarte. Altminteri, ai părăsi-o și te-ai duce la alta, slavă Domnului, sunt câteva sute în lume! Iar eu nu m-am gândit niciodată să plec de aici, cum să dezertez din limba română? Cu toate astea, nu mi-am idilizat țara decât în copilărie și adolescență, nu am sulemenit-o și nu i-am pus pampoane ca să arate altcumva. Aș fi transformat-o într-un fel de Bubulina și nu mi-aș fi iertat vreodată gestul ăsta blasfemiator, de impietate.

N-am în inimă o anume Românie, căci pe meleagurile carpato-danubiano-pontice n-au prea curs râuri de miere, iar eroii, cu legendele cărora am crescut de mic, sunt pline de umbre și, mai nou, de carii aduse de importul de *corectitudine politică*. Îmi iubesc condiția de român cu toate avatarurile ei, credeți că mi-ar fi mai ușor cu alta? Dacă aș fi american, de exemplu, mi-ar fi greu să trăiesc cu amintirea genocidului

asupra indienilor (cărora li se zicea „piei roșii”, nu oameni, ci piei...) , dacă aș fi neamț, m-ar bântui strigoiul hitlerist, ca francez m-aș simți verișor cu Joseph Ignace Guillotin¹, iar ca englez aș avea obsesia regicizilor fără număr... Vedeți că nu-i simplu să fii un cetățean anume ?!

Însă, vă fac o mărturisire, am și eu o bucătică de Românie, o țarină micuță, la Islaz. Acolo este singurul loc în care mă simt mângâiat de îngerii vorbitori de limbă română și de solitudinea întremătoare. Numai acolo mi se năzare că mă înveșnesc și că aș putea zbura, ca în visele de demult.

¹Termenul „ghilotină” provine de la doctorul Joseph Ignace Guillotin, care în 1789 a creat un plan de reformare a sistemului penal francez, în încercarea de a-l face mai uman. În primul rând, el a propus o standardizare a pedepselor, astfel încât săracii și bogații să primească aceleași pedepse pentru fapte similare. Majoritatea propunerilor sale au fost respinse, însă cea care privea crearea unui dispozitiv care să îi ucidă rapid pe cei condamnați la moarte a devenit populară. Propunerea lui Guillotin a fost adoptată de dr. Antoine Louis, care, în 1792, a creat primul prototip al... ghilotinei.

Ce valoare mai au astăzi cuvintele patriotism, patrie, neam, drapel? Se mai regăsesc ele cu adevărat sau, în prezent, sunt golite de sens?

Cam cât au cuvintele hamburger, mall, club, dacă nu și mai mică! Ele tind să devină *incorecte politic*, într-o lume cu granițe perisabile. Când vorbești despre patriotism, e musai să aduci în discuție cum au luptat strămoșii tăi cu alte seminții pentru un stat unitar și independent. Riști astfel să comiți un prim delict de înflăcărare, inamicii de ieri îți sunt azi parteneri în aceeași Uniune Europeană, iar gafa nu ți se va ierta. Vocabulele acestea vor fi evacuate în curând din dicționarele oficiale, căci hărțile vor fi doar niște contururi de teritorii, nicidecum de țări. Iar un teritoriu n-are memorie și nici sentimente naționale. Bejenia nu cultivă astfel de valori, dimpotrivă. Pribegii n-au țară, n-au istorie, n-au neam și drapel. Ei au însă spaime și complexe de inferioritate, de dezrădăcinare. Planul lui Kalergi s-a împlinit

(am scris asta în *Cartea ieruncilor*).

În vreme de pace, în care România s-a integrat în câteva dintre cele mai importante structuri europene, românii părăsesc în bloc propria țară. Au plecat aproape patru milioane să muncească pentru alții, au emigrat români sătui de instabilitatea socio-politică și, mai ales, economică a României. Cum s-a ajuns aici, stimate domn? Încotro ne îndreptăm?

Dar ca să se integreze acolo, în acele structuri, România a trebuit să plece din rostul ei. Ea și-a pus alte straie, care n-o prind însă, și-a stâlcit limba și obiceiurile, doar, doar, stăpânii o vor accepta. A jurat, chiar, să se lepede de suveranitatea ei și iată-ne acum membru în *ceva* cu prezent nesigur și cu viitor incert.

Cum s-a ajuns aici? Simplu, în numai trei decenii de manipulare asiduă, în care România a convenit cu noii stăpâni să-și distrugă fabricile și uzinele, să-și înstrăineze bunurile și bogățiile solului și subsolului. Și cine își dorește să trăiască în sărăcie? Instabilitatea socio-politică și economică de care vorbiți a fost programată înadins, nimic nu-i întâmplător, să nu subestimăm Occidentul! Nu vedeți că afară se stabilesc numai românii ba cu niscaiva glagore, ba cu brațe de muncă vânjoase, nu altcineva? Cărdurile de țigani nu intră în socoteală, ei își continuă circuitul lor nomad început de la origini.

Încotro ne îndreptăm? Mă tem că nimeni nu e în stare să răspundă. Haosul pare imposibil de oprit, însă nu așa a fost și în zorii omenirii? Oricum, ceva se va întâmpla negreșit, ceva îngrozitor, însă nu știu ce...

Ar putea Educația să elimine, în timp, handicapurile generate, în mare măsură, de interminabila tranziție post-decembristă?

Ar fi singura soluție, dar capitalismul n-are nevoie de inși educați, instruiți. Consumerismul presupune mase largi de manevră. Am citit recent că în 2017 au abandonat școala vreo 80 000 de elevi! Este o cifră care îmi dă fiori, ea se adaugă altora mai vechi, din 2016, 2015... Ca și cea de 5 milioane de euro cât a încasat din vânzări

un hipermarket din București într-o zi de sărbători. Chiar, în câți ani s-or cumpăra cărți de aceeași sumă? *Cartea* nu mai preocupă pe nimeni, *partea* e rezervată altora și cum să ne mai minunăm că, în seara de Crăciun, o televiziune îl invită în studio pe Gigi Becali, un agramat plin de ifose și de cruci... Iar alta ni-l înfățișează pe Miron Cozma, „luceafărul huilei” proaspăt ieșit din tenebrele mineriadelor... Reușita, azi, nu mai trece prin școală, ci, din contră, o ocolește, manea e mai importantă decât Abecedarul. Se fac eforturi uriașe pentru întreținerea *handicapurilor* felurite și, de aceea, tranziția nu se va isprăvi curând la gurile Dunării... Într-adevăr, educația ar putea să elimine aceste neajunsuri, dar cine ar avea interes?

Cum îi simțiți pe tinerii care fac primii pași în lumea justiției? Cum arată studentul nostru de la Drept?

Nu pot răspunde, nu sunt cadru didactic universitar. Studentul de la Drept arată, bănuiesc, la fel ca și cel de la Medicină sau de la Politehnică. Dornic să rezolve cât mai repede conflictul dintre generații, preocupat să se realizeze cât mai iute. Îi văd însă în sala de judecată după absolvirea facultății și, uneori, mă înfior. Sunt cruzi și „îmbulziți de sine”, nu au repere și modele, s-au transformat în mașinării de strivit destine. Nu toți, slavă Domnului! Nici noi nu eram altfel altădată, odată ieșiți de pe băncile universității, însă am avut șansa (sau neșansa?) unor generații care ne corectau excesele, ne temperau frustrările și ne învățau lecția măsurii. La tinerețe, ai senzația că cei dinaintea ta au trăit într-o flagrantă eroare, o șleahtă de neisprăviți, și tu ai datoria de a-i aduce pe calea cea bună.

Astăzi, mă uit fără plăcere la acei magistrați și avocați care nu-și respectă menirea, de la ținuta vestimentară și până la felul de a fi. Sunt îmbrăcați neglijent, cum să-ți imaginezi că nădragii îngrijitorilor de vaci pot fi purtați în sala de judecată? Ori că poți apărea neras și nepieptănat în fața justițiabilului? Deunăzi, ai fi fost trimis degrabă acasă și muștrat serios. Nimeni nu mai respectă pe nimeni, suntem în plin răz-

boi al tuturor împotriva tuturor. Dacă aş putea să schimb ceva, primul lucru ar fi Institutul Național de Magistratură. Cursanții de acolo trebuie să înțeleagă că vor lucra o viață întreagă cu omul, nu cu obiecte de serie! Omul e supus greșelii, aceasta este lecția fundamentală pe care ei sunt obligați s-o deprindă. Dacă vor pricepe asta, atunci vor fi cu adevărat magistrați.

Care sunt, domnule Nazat, cărțile care v-au format modul de gândire, cărțile la care reveniți din când în când ? Aveți scriitori preferați?

Cam toate! Întâia carte însă este *Un om sfârșit* a lui Papini. Apoi, *Gog*, avându-l ca autor tot pe florentin. Și *Confesiunile moralistului* J.J. Rousseau. Ori *Lupul de stepă* a germanului H. Hesse. La fel *Elogiul nebuniei* (Erasmus), *Eseuri* (Montaigne și Pascal) și memorialistica mandarinului Petre Pandrea. Tratatele de mizantropie, în general. Este important să afli din adolescență că omul este o lichea exemplară. Eviți, astfel, deziluziile, dezamăgirile ulterioare. Aa, să nu-l uit pe D. Diderot cu *Jaques fatalistul*! Îi compătimesc pe cei care cred că omul este bun și frumos. Să vină și să lucreze trei decenii în „leprozeria penală” și pe urmă mai vorbim!

Scriitorii mei preferați? V-am spus, iată, câțiva, dar mai am: Kafka, Șolohov, Kazantzakis, Dostoievski, Marquez, Vargas Llosa, Paler, Buzura, Virgil Gheorghiu... Mă dau în vânt după sceptici și pesimiști, optimiștii sunt niște victime ale propriilor lor plâsmuiri, e periculos să-i urmezi. Riști să aluneci în prăpastie....

Cum schimbă noile mijloace de comunicare – facebook, whats-App etc – peisajul cultural ? Se comunică mai repede, dar se comunică și constructiv?

Ha, ha! Să-mi puneți tocmai mie o astfel de întrebare!? Eu, care nu știu nici măcar să pornesc un calculator și încă scriu cu stiloul... Iar telefonul mobil este din ăla cu taste... Mă încăpățânez să nu devin o anexă a acestor drăcovenii. Dar să mă întorc la întrebare. Cum îl schimbă? Deculturalizându-l, cum altfel? Superficialul, precarita-

tatea și vulgaritatea devin teme predilecte, valorile adevărate dispar și rapiditatea comunicării justifică orice monstruozitate! Fiecare ipochimen are senzația că poate comunica, dar onomatopeea, interjecția nu înseamnă mai mult decât un sunet neandertalian. Trăim un alt paradox astăzi – avem telefoane tot mai inteligente și indivizi tot mai ignoranți... Maimuța cu *smartphone* e ultima toană a omenirii...

Lumea facebook-ului, a WhatsApp-ului, mi se spune, e sinistră, o cavernă a obscenităților și trivialităților. N-ați observat că s-au înmulțit idioții cu atitudine?

Cum credeți că va arăta românul anului 2050 ? Va mai exista o țară numită România sau ne vom „integra” total în „marea familie europeană”?

În 2050 aş avea 89 de ani, așa încât nu mă interesează cum se va înfățișa atunci românul sau surinamezul. Și nici ce se va întâmpla cu România mea. Toate astea sunt importante cât ești viu, pe urmă nu-i preocupă decât pe trăitori. Bunăoară, credeți că pe bunicii mei, morți demult, îi ating angoasele mele? Dar, ca exercițiu de imagine, românul acelor ani va semăna teribil cu italianul, spaniolul sau scandinavul. Sau nu va mai arăta deloc! Am intrat deja în perioada interșanjabilității.

Credeți că va rezista Uniunea Europeană? Este deja șubrezită de Brexit, de politica agresivă a Poloniei, a Ungariei etc...

Nu are importanță la ce nădăjduiesc eu, deși mi-aș dori ca ea să dispară. Sper ca popoarele să fie într-atât de orgolioase încât să-și proclame iarăși dreptul la specificitate, la originalitate. Ungurii, polonezii, chiar și cehii, ar trebui să fie un bun exemplu și pentru români, dar ei nu au scutul antirachetă al americanilor și nu sunt șanț de apărare la granița cu muscalii... Englezii intră în altă categorie, nu-i putem lua drept exemplu. „Prin noi înșine” n-a fost posibil niciodată în România, de ce ar fi acum? Sunt realist, nu-mi îngădui să visez cai verzi pe pereți, să zicem mersi dacă rămânem în aceleași frontiere! Mă intrigă doar prețul derizoriu la care am hotărât să ne vindem! Măcar

Ceaușescu și-a negociat mai bine rolul subaltern în geopolitica vremii sale.

Ce opinie aveți despre migrațiile care au bulversat Occidentul? Vor schimba ele profilul cultural al Europei, năucite de atentatele sângeroase care însoțesc aceste masive mișcări de populație?

L-au schimbat deja, este incontestabil! Europa Occidentală plătește acum pentru trufia trecutului și pentru prostia recentă cu multiculturalismul deșăntat, proclamat propagandistic. Și odată cu valul de migratori ne-am trezit și cu stafia atentatelor din lumea islamică. Nu poți lua doar ce este bun dintr-o civilizație, e ca la preluarea succesiunii, iei și pasivul, și activul. Dar ne-am obișnuit deja, Paris și Bruxelles sunt înțesate de jandarmi înarmați până în dinți, dar bulevardele sunt pline de turiști veniți de pretutindeni. Îmi imaginez, cu diferențele corespunzătoare, că la fel au stat lucrurile și pe vremea în care exploratorii spanioli sau italieni, ori portughezi cucereau teritoriile necunoscute din America de Sud și masacrau populațiile indigene.

Ce este ura, domnule Nazat?

O infirmitate, domnule Saiu. O boală imposibil de vindecat, cancerul sufletului. Deși, ea face dovada irefutabilă că aparținem regnului uman. Cruciadele, inchiziția, războaiele, revoluțiile și răskoalele ce credeți că au avut la bază dacă nu ura? Ura a mișcat lumea și a modelat umanitatea. Răstignirea lui Cristos nu a avut alt resort, nu dragostea și iertarea l-au bătut în piroane! Nu vedeți că alt Iisus nu s-a mai ivit, în schimb, iudele și pilații dau năvală cu ghioțura...

Ce mai înseamnă religia astăzi? Ce rol mai joacă religia în viața cetății?

Ce a însemnat dintotdeauna: pentru săraci și nevolnici, reazimul din urmă, iluzia de la capătul drumului, acceptarea înfrângerii. Pentru putere, instrumentul cel mai eficace de manipulare, de subordonare a prostimii. Cam ceea ce înseamnă telenovelele în lumea frivolă de azi. O proiecție.

„Crede și nu cerceta!” n-a apărut din senin. Și câte alte sloganuri au dăinuit atâtea secole? N-aud...

Numiți, vă rog, zece intelectuali în viață care considerați că au schimbat și schimbă în bine destinul României!

Dacă-i întrebi pe Liiceanu, Pleșu și Patapievici, vor răspunde, cu morga aceea gravă, că ei schimbă în bine soarta României. Însă e vorba numai de România lor. La fel sunt tentați să creadă și Dinu Săraru ori Răzvan Theodorescu, sau ceilalți aflați la stânga. Mă tem că intelectualii, indiferent de opțiunile ideologice, nu mai au nicio trecere la mulțime. Tinerii de azi au un singur idol: rețeaua de socializare, populată cu inși de teapa lor. Nu-i mai puțin adevărat că intelectualii mai mult au încurcat lucrurile și au bulversat norodul prin idealismul sfărăitor și fanatismul indecent, prin asumarea sinucigașă a rolului de lefegii ai unei puteri sau alteia. Pe de altă parte, am serioase îndoieli că intelectualii noștri de azi își propun asemenea grozăvie, căci schimbarea destinului unei țări nu-i altceva. Intelectualii, din nefericire, se lasă doar folosiți de către unii și alții, cocoțați în fruntea statului și, de aceea, mai corect ar fi să vorbim despre schimbarea destinului lor de către puterea politică. Intelectualul este și el un om cu nevoi materiale stringente, și marfa pe care el o poate vinde e tocmai produsul minții sale. Numai că dependența lui față de cumpărător îl va sili la compromisuri. Nu în cele din urmă, ca să schimbi destinul unei țări, trebuie să creezi o masă critică în societate, perspectivă realizabilă poate în cazul maneliștilor, nicidecum al intelectualilor...

Destinul României nu mai trece prin intelighenție azi...

Ce carte scrisă de Marian Nazat vă este cel mai aproape de inimă și de ce?

Jurnalul banalității, fără ezitare. Ea mă reprezintă, ea depune mărturie în fața posterității pentru perioada trăită de mine. Citind-o, generațiile viitoare pot afla ce s-a întâmplat cu țara lor în trecutul nu prea îndepărtat. Numai că leaturile astea care îmi

urmează mie nu mai sunt preocupate de trecut... Ele fug ca dracu' de tămâie de cărțile profunde, care i-ar putea goni din zona lor de confort cotidian și mărunț.

Povestiți-ne o întâmplare legată de cărți din perioada comunistă!

Asta ar presupune să mă autodenunț. Așadar, recunosc, însă nu regret, că am dat mită vânzătorilor de cărți, domnilor procurori anticorupție! Ciubucuri mărunte, dar mita rămâne mită. Ce fericit eram când plecam cu volumul bine dosit sub braț, ce vrajă mă cuprindea când, în taina nopții, îl desfăceam și-l citeam. Puteți să mă condamnați la ani grei de temniță, dar nu-mi pare rău, și azi aș proceda la fel.

Să vă povestesc ceva foarte pilduitor. Prin anul II de facultate, am primit cartea *Gog*, a lui Giovanni Papini. Era 1 Mai și eu trebuia să plec la munte cu prietenii. Am renunțat și am copiat de mână integral cărțulia, pe care cenzura comunistă o interzisesse. La termenul stabilit, am restituit-o, altfel intram în bucluc, m-am simțit precum ilegaliștii comuniști, „Citește și dă mai departe!” Poate și de aceea, nu demult, am avut un vis ciudat. Eram iar pe valea de sub sat, la Islaz, în fruntea mai multor suflete, pe care le conduceam aidoma biblicului Moise. Între ele și fiul meu, mititel. Mergeam pe malul unui pâraiaș, a cărui apă a crescut până mi-a ajuns la brâu. M-am temut pentru copil, trebuia să ieșim la uscat înainte ca viitura să ne înghită. Deodată, m-am pomenit în fața unei biserici înalte și suple, cu linii drepte și regulate, ce se pierdea în ceruri. Răspândeă atâta lumină încât aproape că am orbit. Pe zidurile alburii fuseseră scrise texte din Giovanni Papini, întemeietorul lăcașului. Parabolele cu Iadul și Raiul erau zugrăvite cu vorbele marelui florentin. Litere, și nu imagini cu oameni și îngeri, cu animale! Iar din înalturi răsună *Bolero*-ul lui Ravel, mesajul lui Dumnezeu pentru mine. Apa scăzuse brusc și tălăzuia vag la temelia impunătoarei catedrale. Mi-am făcut semnul crucii și am exclamat printre lacrimile picurându-mi: „Aceasta este biserica mea, în sfârșit mi-am găsit credința!” Când m-am trezit, un cocoș cânta sin-

guratic într-un obor. Ce-o însemna asta, domnule Saiu ?

Ce însemnătate are manipularea maselor în zilele noastre?

Decisivă! Ea începe cu reclamele publicitare și se termină cu mesajele de pe rețelele de socializare, cu alegerea și coruperea liderilor de opinie. Nu cred să existe animal mai credul ca omul. Îndeosebi ca omul-turmă, pe care îl vedeți mărșăluind pe străzi sau aplaudând nătâng la spectacole și pe stadioane, ori robotind în halele dezumanizării corporatiste. Omul s-a născut sclav și face eforturi remarcabile să-și conserve statutul inferior. Nu degeaba Petre Pandrea scria că „Plebea, de orice categorie socială ar fi, de orice orientare ideologică, fie de dreapta, fie de stânga, este mereu sanguinară și netoată, canalie de uliță sau de asfalt a metropolei”...

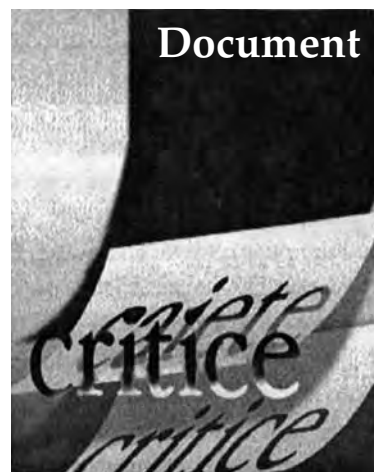
Ce proiecte editoriale aveți în desfășurare?

Aproape că am terminat *Basmul fotbalului*, o carte-monument, la propriu și la figurat. O poveste despre istoria fotbalului de aici și de oriunde, întinsă pe aproape 2 000 de pagini. Este lucrarea mea de doctorat sufletesc. Am purtat cartea asta în mine aproape 50 de ani și abia acum s-a cerut pe lume, fără cezariană! Asemenea gestație nu cred să se fi pomenit până în prezent!

Om al legilor sau om al literelor – care dintre aceste două preocupări vă este mai aproape de suflet?

Dar legile sunt tot litere și, uneori, ca să le descâlcești nu-ți ajunge o viață! Sunt om al frământării, al mirării și emoției, al revoltei. Adesea, roba de avocat mă stânjenește și aș arunca-o cât colo, alteori îi simt lipsa. Dar și într-o parte și-n alta sunt nevoit să scriu, cu aceleași litere dureroase... Or, cum ar mărturisi inevitabilul Petre Pandrea: „Nu pot realiza decât fragmente în lutul mizerabil al epocii mele și al oamenilor timorați, nimiciți, fragmentați ai țării mele”. Gorila, rinocerul și bizonul au făcut și fac epocă în România mea eternă și fascinantă...

Livia Dymcza în corespondență cu Mihail Antoniadă (V)

Abstract

Articolul de față prezintă un istoric al etapelor editării scrierilor lui Titu Maiorescu, de la oartea căruia s-au împlinit, în această lună, o sută de ani. Informațiile focalizează pe documentele și manuscrisele rămase de la Maiorescu și moștenite de fiica sa, Livia (Maiorescu) Dymcza. În perioada anilor '20 și '30, Livia (Maiorescu) Dymcza s-a străduit să promoveze documentele literare prin intermediul revistei „Convorbiri literare” și, mai ales, să reediteze scrierile ilustruliei ei părinte. Aceste strădanii fac obiectul corespondenței prezentate începând cu numărul de față dintre Livia (Maiorescu) Dymcza și Mihail Antoniadă, fost student al lui Titu Maiorescu, cunoscut avocat și om de cultură. Sunt prezentate profilurile intelectuale ale celor doi corespondenți și rolul determinat jucat de aceștia în editarea și pregătirea pentru viitor a totalității operelor lăsate culturii române de Titu Maiorescu. Despre voluminoasa lor corespondență în legătură cu moștenirea spirituală maioreșciană nu s-a scris nimic până în prezent. Prin caracterul lor inedit, scrisorile publicate acum în serial vor contribui la mai buna cunoaștere a personalității lui Titu Maiorescu și, sub aspect editologic și istorico-literar, la iluminarea contextului cultural, social și politic în care au fost pregătite pentru apariție.

Cuvinte-cheie: Titu Maiorescu, documente, corespondență, jurnal, istorie literară, opere complete.

The present article records the history of preparing an edition of Titu Maiorescu's writings to honour the anniversary of one hundred years since his death. The information focuses on the documents and manuscripts left by Maiorescu and inherited by his daughter, Livia (Maiorescu) Dymcza. During the 1920s and 30s, Livia (Maiorescu) Dymcza did her best to promote these literary documents in the pages of the literary magazine „Convorbiri literare” and also to re-publish the writings of her illustrious father. These efforts make up the substance of the correspondence that we now offer to our readers, starting with the present issue of our magazine, between Livia (Maiorescu) Dymcza and Mihail Antoniadă, Titu Maiorescu's former student, a well known attorney and a man of far-reaching culture. The article presents the intellectual profile of the two and the major role they played in publishing and preparing for the future the massive oeuvre bestowed by Titu Maiorescu to Romanian culture. Nothing has been written so far on their correspondence regarding Maiorescu's spiritual legacy. These unknown letters, that we are now publishing for the first time, in installments, will facilitate a better understanding of Titu Maiorescu's personality – and, from an editorial and historic-literary point of view, will shed new light on the cultural, social and political context of their publication.

Keywords: Titu Maiorescu, documents, correspondence, diary, literary history, complete works.

Către MIHAIL ANTONIADE

19 aprilie 1938, Kurtovienai

Ce rău îmi pare, Stimate D-le Antoniadă, că iarăși ați fost bolnav. De ce ni s-a pus puterea sufletească și intelectuală într-un

„récipient”¹ atât de șubred? Cu toate că, când se gândește omul la câte infecțiuni și microburi e expus omul, să poate chiar mira că iese biruitor din toate asalturile zilnice. Adeacă unde, „la munte”! Sinaia în aprilie e foarte puțin caldă. Țin minte că venise într-

un rând regele Oscar, unchiul [lui] Carmen Sylva, și am plecat atunci toți, la 8 aprilie st[il] v[echi] – la Castel Peleş. El avea un glas foarte frumos (și eu pe atunci) și am avut o săptămână încântătoare – *au pied de la lettre*² –, cântând și el, și eu, și împreună. Dar de plimbare nici nu era vorbă. Era frig și munții plini de zăpadă.

Noi pe-aici mai umblăm cu șoșoni și blănuri. Azi a fost un viscol cumplit. Toată câmpia albă, ca în toiul iernei.

Despre D-l Murărașu, vă spun drept că nu mai țin minte cum a fost lucrul. Nu-mi închipuiesc însă cum ar veni vorba aceasta – adică, el să traducă mai departe ce n-a fost tradus. Țin minte că am spus D-lui [Rădulescu-]Pogoneanu că Schopenhauer nu e în dreptul meu, ci e cu totul dat pe mâna editorului. D-l Rudinescu avea o carte de vizită a D-lui Maiorescu.

Gât pentru ediția întreagă, adică completă, nu am făcut nici o învoire cu D-l Rudinescu, deoarece era vorba numai dintr-

un întâi de *Însemnări zilnice*, acum 5 ani. Învoirea e făcută cu D-l Rudinescu. Presupun că vrând să cauți nod în papură ([ceea] ce nu vreau), s-ar putea omul lega de faptul că n-am nici un fel de învoire cu Șaraga. Evident, eu vreau să se termine această publicație a *Însemnărilor...* la Șaraga, dar după aceea aș vrea să mă desfac de acele Galerii de modă.

Acum un an, el mai avea 2 400 exemplare [din] *Istorie contemporană* nevândute, 3 000 ex[emplare] *Critice* I, 800 vol. *Critice* II și 2 300 *Critice* III. Presupun că s-ar putea regula lucrul cu „*un dédommagement*”³. Dar asta e „*Zukunftsmusik*”⁴. Dintr-untâi să ne vedem cu *Însemnările...* terminate.

Vă închipuiți ce să petrece aici după 20 de ani de semănătură de ură – și deodată guvernul a consimțit la condițiile de regulare a conflictului. Vai de noi deocamdată. Toți cei mici din provincie își fac de capul lor, încât, deocamdată, atmosfera nu e plăcută.

Oriunde ați pleca, sper că veți avea vreme frumoasă, cu mult soare și lumină și vă veți întoarce tare și plin de sănătate în capitala României.

Doamnei Antoniaade și D-voastră, Hristos a înviat!

L. Dymcza

1 Recipient (fr.).

2 Literalmente / În sensul strict al cuvântului (fr.).

3 O despăgubire (fr.).

4 Cântecul viitorului (germ.).

Către LIVIA DYMSZA

București, 28 decembrie 1938

Mult stimată Doamnă Dymcza, Domnul Tzigara[-Samurcaș] mi-a vorbit de păsurile D-voastră. Le știam, dar eram cu totul neputincios să le remediez. Domnul [Rădulescu-]Pogoneanu lucrează, bine, dar încet. Până acum nu a remis lui Socec întreg manuscriptul volumului al doilea al *Însemnărilor*...

Acum câteva zile, la o convorbire mai lungă ce am avut, mi-a spus că de acum înainte, în urma pensionării, nemaiavând corvoada cursurilor universitare, este sigur că va putea grăbi lucrarea sa.

Mi-a citit părți din acest al doilea volum și mi-a arătat că întregi răstimpuri cuprind însemnări care nu au interesul celor din volumul I: expuneri schematice ale unor excursii, ale unor dineuri etc. Îmi cerea părerea dacă trebuie să la tipărească toate. Eu i-am spus, după gândul meu, că în principiu cred că ar trebui tipărite toate, însă, pentru ca interesul cititorilor să nu slăbească, ar fi bine să apară și volumul al treilea, care este plin de interes, odată cu cel de al doilea. A rămas să vă scrie în această privință, spre a vedea părerea D-voastră.

Domnul Rudinescu este înlocuit la Socec prin D-l Ocneanu, pe care îl cunosc de multă vreme, împreună cu Domnia-sa am cercetat întreaga situație a editării scrierilor D-lui Maiorescu și am stabilit, în rezumat, următoarele:

Ediție a *Operelelor complete*, Socec nu poate face în împrejurările actuale.

Legământ juridic cu D-voastră există

pentru următoarele scrieri:

- a) *Istoria contemporană a României*, din care, la sfârșitul anului trecut, se găseau nevândute 2 200 exemplare;
- b) *Însemnările...*, vol. I, care nu sunt încă vândute toate;
- c) *Criticele*, în trei volume, de asemenea încă nevândute complet.

Acestea sunt scrierile pentru care librăria are, după spusa D-lui Ocneanu, convenție încheiată de D-voastră la 20 mai 1922.

În scrisoarea cu această dată, se vorbea și de tipărirea *Aforismelor* și a volumului VI din *Discursuri*. Librăria renunță a mai face tipărirea lor. Pe cât îmi amintesc, D-l Rudinescu îmi spunea că traducerea *Aforismelor* este proprietatea perpetuă a librăriei. Văd acum că D-l Ocneanu nu mi-a vorbit de așa ceva.

În privința *Însemnărilor...*, s-ar putea interpreta că scrisoarea din iunie 1934 v-ar obliga să faceți tot la Socec tipărirea și a volumelor următoare. D-l Ocneanu interpretează însă că legământul există numai pentru volumul I.

În rezumat, după cele ce mi s-au spus acum, aveți liber la tipărit în altă parte toate operele în afară de *Istoria contemporană*, cele trei volume din *Critice* și volumul I din *Însemnări*...

Mi s-a spus că, chiar și pentru acestea, librăria ar fi dispusă să stea de vorbă cu noul D-voastră editor și, în schimbul unor despăgubiri stabilite cu el, să permită tipărirea lor într-o ediție a *Operelelor complete*.

Nu știu în ce măsură cuvântul și părerile D-lui Ocneanu reprezintă hotărârea definitivă a Casei Socec.

Socotesc de aceea că ar fi bine, dacă aveți de gând să găsiți un nou editor, să faceți o scrisoare către Librăria Socec cam în termenii următori:

„Aflând din comunicarea ce D-l Ocneanu, directorul D-voastră a făcut-o D-lui M. Antoniaade că în împrejurările actuale nu sunteți dispuși a publica ediția completă a operelor D-lui Maiorescu și dorind totuși ca pentru centenarul din 1940 să se tipărească o asemenea ediție, vă rog să binevoiți a-mi arăta situația exactă a scrierilor editate la D-voastră pe

temeiul contractelor încheiate sau scrisorilor schimbate între noi.

Voiesc a ști: 1) asupra căror scrieri aveți D-voastră dreptul de editură; 2) dacă acest drept se întinde numai asupra edițiilor deja tipărite sau și asupra unor ediții viitoare; 3) în ce condiții ați fi dispuși să consimțiți ca noul editor ce aș găsi să tipărească chiar volumele editate de D-voastră și pe care le aveți încă nevândute”.

Cred că, după ce veți avea răspunsul, veți fi în măsură să decideți.

Mă gândesc ce iarnă grea trebuie să aveți acolo, când văd că și aci am ajuns la 15 grade sub zero. Ar fi cum ar fi, dar amenințările viitorului ne apasă greu și pe noi, ca și pe D-voastră. Omenirea este în frigurile schimbărilor și vai de cei slabi.

Dee Domnul ca anul cel nou să vină cu pace pentru biata omenire. Eu îl doresc plin de toate bunătățile pentru D-voastră și pentru viteaza Domnișoară, pe care o cred că străbate cu aceeași voieșie pădurile lituane.

Vă sărut mâinile și vă zic din toată inima, dimpreună cu soția mea, La mulți ani!

[Mihail Antoniadă]

Către MIHAIL ANTONIADE

Siaulin Apskr.

Post. Kurtuvienai

6 Janvier 1939

Mon cher M. Antoniadă,

En vous envoyant nos meilleurs vœux pour la Nouvelle Année, dans l'espoir que vous et Mme Antoniadă vous vous portez bien, je voulais remettre au point plusieurs choses. Je viens de recevoir de M. Rădulescu-Pogoneanu, auquel j'avais demandé si oui ou non il pensait avoir la temps de donner suite à une chose commencée en Mai 1934, avec la promesse d'avoir la traduction finie en Septembre de cette même année c'est-à-dire 4 ans et 7 mois depuis. Je comprends que lui, sa très jolie préface imprimée, a atteint son but, alors que le mien est de voir cette publication terminée chez Socec – c'est-à-dire Șaraga.

Il y a là une, drôle de phrase que: vous Antoniadă m'avez communiqué les dispositions de „Editura Socec” par rapport à cette publication.

Je vous ai demandé quelle serait la loi, si les *Însemnări... publiée* je désirais terminer mes rapports avec la dite édition. Comme vous êtes un homme d'affaires, je ne doute pas que c'est un pur bavardage inexact. Je ne vous ai chargé d'aucune *démarche* à propos de cela, comme il ne peut même pas être question de la typographie de Torouțiu pour une chose dont M. Rădulescu-Pogoneanu a trouvée bon de l'exclure en 1934. Une fois les *Însemnări... terminées* (je me demande quand ce très heureux jour sera) je vous ai demandé de me dire d'après la loi, si ne pouvais quitter Șaraga et quelle serait la manière de s'y prendre. Je me rappelle très bien vous avoir prié de ne pas nommer de nom et votre réponse que vous tâtonnez le terrain. Je n'ai jamais pensé qu'on pouvait publier en '36 le Ier volume sans en donner suite 3 ans après. Je vous prie de nouveau de me dire *en principe* comment ces changements sont faisables d'après la loi – c'est tout.

Je veux espérer que vous n'avez plus été souffrant des poumons et vous souhaitez ainsi qu'à Madame Antoniadă.

La mulți ani!

Livia Dymysza

6 ianuarie 1939

Stimate Domnule Antoniadă,

Trimițându-vă urările noastre cele mai bune pentru Anul Nou și sperând ca atât D-voastră, cât și D-na Antoniadă sunteți bine sănătoși, vreau să reiau câteva chestiuni, pentru a le lămuri pe deplin. Tocmai am primit [o scrisoare] de la D-l [Rădulescu-Pogoneanu, pe oare îl întrebasesm dacă crede sau nu că va avea timp să continue un lucru început în mai 1934, cu promisiunea de a avea traducerea terminată în septembrie al aceluiași an, adică după 4 ani și 7 luni de la acea dată. Înțeleg că dânsul, odată tipărită frumoasa sa prefată, și-a atins scopul, pe când scopul meu e să văd această publicare terminată la Socec, adică la

9 Octombrie 1936, Viena, Austria.
D-lui Mihail Antoniadă,
Șaraga.

Mă așteptam să scrieți ceva la
găsește la București, cu toate că în Octom-
brie s-a scris că a plecat. Știu că ați plecat în
vacanță în Egipt, dar nu știu dacă ați avut
o vacanță atât de frumoasă precum mi-
s-a mai spus în minte. Voiam să vă
războiniciu 1914. Chiar înainte de a
pleca la 6 Octombrie ați avut o vizită la
— De oare ce ați binevoit să luați în
de a fi partea mea juridică în neprecizate
publicarea Amintirilor D-lui M., care
multumim la felul lui mare a D-lui Antoniadă
într-o înțelegere al 4-lea, vă rugăm să bine-
voști să faceți la Socec să-mi dea și de
cum stau lucrurile. D-lui Pogoneanu în
Iunie mi-a scris că v-a trimis Iugoslav
Dacă carece începe sezonul rece, când
se tipăresc marșalele Socec, se va pu-
ne în vânzare în Septembrie. Dacă la
înțelegere s-a pus în vânzare, înso-
D-lui Antoniadă nu mai fiind decât, iar

la partea deosebită, se așteaptă raportul cu
ca Adică cum s-a lucrat în problemele
cele mai mari, după o înțelegere mare
grecă, fiind la ambale și înțelegere
înțelegere au vorbit în comun și au
ajuns să termine lucrurile la București
Nu tre multumim la Socec — asta
sa fie înțelegere! Adică cum vine vorba asta,
sa fie de o venă de la Socec, înțelegere
incă să nu se lăce, cine Socec este?
Mai bine ar face Statul să se lăce Socec
acela să fie cămin, și să vază de Socec lui.
Ce ar fi lucru a fost excluderea Socec
Socec a se cum a fost făcut, din
ministere — ce-i Socec pe-aici să
Spunea că la unu care prea tinea
cu Socec, dar cum o Socec
Socec — Dar ce minime că să înțelegere
Socec lui Socec, ce zile a Socec sa. — Dar
ce spuneți de Socec — ce Socec comu-
nistul Socec. Socec mi-a dat Socec
Socec Socec mi-a raportat cu Socec
dar mi-a raportat Socec, ministere
ce se potice în Rusia — Adică Socec
mi-a raportat mi-a raportat Socec
Socec altă Socec — Socec sa Socec cu
Socec mi-a raportat Socec Socec lui

Șaraga. [În scrisoare] e o frază ciudată, cum
că D-voastră, D-le Antoniadă, mi-ați comu-
nicat dispozițiile Editurii Socec referitoare
la această publicare.

Eu vă întrebam ce prevede legea, în
cazul în care, odată publicate *Însemnările...*,
aș dori să pun punct relațiilor mele cu
numita editură. Cum D-voastră sunteți un
om de afaceri, nu mă îndoiesc că eu m-am
exprimat destul de neriguros și de inexact.
Dar nu v-am însărcinat cu nici un *demers*
legat de această chestiune, după cum nu
poate fi vorba, nici de tipografia D-lui
Torouțiu pentru un lucru de la care D-l
[Rădulescu]-Pogoneanu a găsit de cuviință
să-l excludă în 1934.

Pentru cazul în care *Însemnările...* vor fi
terminate (mă întreb când va veni și acea
foarte fericită zi), v-am cerut să-mi spuneți
ce zice legea: pot să îl abandonez pe D-l
Șaraga și dacă da, cum ar trebui să proce-
dez. Îmi amintesc foarte bine că v-am rugat
să nu pomeniți vreun nume, iar D-voastră
mi-ați răspuns că sondați terenul. Nu m-am
gândit niciodată că se putea publica în '36
primul volum fără să i se dea continuare
după 3 ani. Vă rog din nou să-mi spuneți în
principiu cum pot fi făcute aceste schimbări
și dacă legea le permite, asta-i tot.

Vreau să sper că nu ați mai avut necazuri
cu plămânii și vă urez, D-voastră și deopo-
trivă D-nei Antoniadă

La mulți ani!

Către MIHAIL ANTONIADE

Siaulin Apskr.

Post. Agent. Kurtuvienai

9 martie 1939

Stimate D-le Antoniadă,

Vă mulțumesc foarte mult pentru toate
limpezirile care ați binevoit să mi le dați.
Văd că e un lucru foarte „*faisable*”¹ această
schimbare de editor. Unde se încurcă lucru-
rile e în neactivitatea D-lui [Rădulescu]-
[Pogoneanu]. În *Însemnările...* e trecut de
„moale la lucru, leneș, numai cu ambiție
personală, fără interes pentru însăși lucra-
rea”. Dacă copiii nu să țin de experiența
părinților — iar acum doi ani, când am fost la
București, mi-au spus mai mulți: „Acum, ca

și-a făcut prefața (foarte frumoasă, n-o tăgăduiesc), degeaba așteptați terminarea publicații – lui îi era să-și pună numele lui pe cartea lui Maiorescu”. Iar în anul acesta, împlinindu-se la ianuarie 3 ani de la publicarea volumului I, termin maximal prevăzut de lege, pentru a schimba în mod *legal* editorul, mi s-a tot scris să dau începutul lui Torouțiu, care să publice de pe-acum, ca început al *Operele complete*, volumul I în ediția lui, precum o vrea el (eram și eu de aceeași părere) în textul german, în josul paginei cu textul român. D-l [Rădulescu-]P[ogoneanu], la 1934, mi-a scris o *Învoială*, obligându-se a tipări vol. I până la toamna 1934. Am ajuns în ianuarie 1936, când a apărut vol. I. Să zicem că era *Prefața* de scris. Traduce poți oricând, dar când vrei să scrii, înțeleg că-ți trebuie liniște și „inspirație”.

În anul trecut, '38, în aprilie, D-l. [Rădulescu-]P[ogoneanu] îmi scrie că a și dat jumătatea manuscrisului lui Șaraga bun pentru tipar. Când l-am întrebat în ianuarie „dacă s-a lepădat de publicare, îl rog să mă înștiințeze”, îmi scrie că vol. II e *gata de tipar*. Să vede că cuvintele D-lui [Rădulescu-]P[ogoneanu] nu corespund cu înțelesul pe care-l au la alți Români, căci, dragă Doamne, am ajuns peste 2 zile iar în luna lui aprilie – numai cu un an pe urmă, 1939, iar nu văd vol. II tipărit.

D-le Antoniadă, vă rog să-i telefonați cu, v-am scris, un *à-propos* publicării, dar, în genere, și. că v-am întrebat dacă din întâmplare a uitat Șaraga să-mi trimeată un exemplar, căci D-l [Rădulescu-]P[ogoneanu] îmi scrisese în ianuarie că dă vol. II la tipar.

Apoi, mai spuneți-i că am împlinit 76 de ani și văd cu mare mâhnire că, înaintea morții mele, nu voi vedea publicarea *Însemnărilor...* terminată de *facto*; cu întârziere grozavă, mă întreb dacă Torouțiu nu-și va schimba bunăvoința acestei ediții.

Pe de altă parte, toate cărțile literare à la Iorga etc. îmi sunt atât de „*odieuses*”³, încât aș vrea din toată inima să se poată termina această publicare acolo unde s-a început. Unde m-aș fi gândit eu la '34 că până la '40 să nu fie terminată publicarea.

E evident că eu n-am să apuc sfârșitul ei. Ce voi mai trăi? Un an, câteva luni. Vă rog

însă să știți că primele caiete sunt la Fundațiunea „Carol”, că D-l [Rădulescu-]P[ogoneanu] are copia mea scurată, nu în anii cei dintâi, care pot fi publicate integral. Dar, când e vorba de D-na Kremnitz și de divorțul părinților mei și apoi de unele aprecieri ale unor oameni încă în activitate, ca, spre pildă, D-l [Rădulescu-]P[ogoneanu] și alții; precum și o întreagă înșirare de alifii, medicamente, care trebuie *absolut* scurată, însemnările nefiind scrise pentru a fi publicate.

Mi-ați spus o dată că vreți să-mi dați ajutorul D-voastră juridic. Vă rog, așadar, dacă voi muri înainte de-a pune la cale această schimbare de ediție, să știți că Torouțiu face editarea completă și vă rog să-i spuneți, precum voi lăsa și o scrisoare pentru el, să se folosească, dacă nu vrea, chiar de copia mea, dar, în orice caz, de unele scurtări, privitoare la *vremea încă prea apropiată* de moartea D-lui M[aioreșcu] pentru a publica integral tot. Presupun că 1950 ar fi, chiar după legile din străinătate, terminul care ar libera editorii de toate restricțiile.

Toți îmi spun că D-l Iorga are obiceiul să scotocească prin depozitele Academiei. De aceea am depus acele caiete la D-l Tzigara[-Samurcaș]. Cred însă că „*définitivement*”⁴ locul lor ar fi la Academie.

Alipirea orașului Memel la *Reich* se prezintă, în realitate, cam altfel de cum se pare în notițele ziarelor.

Vecinătatea cu moșia fiicei mele măritate (80 kil[ometri]) n-a fost plăcută, mai ales că șoseaua de la Memel la Kaunas [?] trece chiar prin înaintea porților moșiei. A dat Dumnezeu de s-a mărginit mișcarea la Memel. Vărul meu având o casă la Memel și fiind foarte bolnav, fiica mea Livia a fost, sunt vreo 2 săptămâni, la Memel, să-l ajute la încheierea socotelor cu chiriașul lui. Cu mare dificultate l-a convins să-si trimeată chiriile (30 000 de lit) la Banca din [?]. El nu prea vroia. Luni a plecat Domnișoara germană care e la fetițele fiicei mele să-și vază tatăl ei, șezând la țară, lângă Memel.

De-a bea azi, după 8 zile, ani primit o scrisoare cu timbre germane, tarif „*Auslandstarif*”⁵, spunând că au intrat trupele germane, s-au închis fruntariile, n-au

lăsat-o să meargă până la moșia tatălui ei, nu-i dau drumul să se întoarcă aici, nimeni n-are dreptul să părăsească orașul. Toate proviziile au fost rechiziționate pentru soldați germani, iar locuitorii stau cu ceasurele ca să obțină o pâine cu prețuri exorbitante.

E foarte neplăcut că a rămas fiică-mea fără guvernantă, dar închipuiți-vă ce ar fi fost dacă-mi închideau pe fiică-mea Livia acolo – fără o para, tăiată de comunicare cu noi.

Când se va termina această furie de anexare? Tratatul D-lui G[?] cu ei îmi părea atât de imprudent. Azi, Societăți mixte, mâine 1/3 români, 2/3 germani, poimâine adio și n-am cuvinte, românilor. O să vedeți.

Primesc, în momentul acesta, 1 număr al „Convorbirilor...”. Ce bine ar fi dacă ele s-ar putea întrema cu o nouă suflare!

Complimentele noastre Doamnei Antoniadă, D-voastră, cu complimentele noastre, mulțumiri pentru datele trimise.

L. Dymsha

1 Posibil de făcut (fr.).

2 Făcând aluzie la (fr.).

3 Odioase (fr.).

4 (în mod) definitiv (fr.).

5 Tarif pentru străinătate (germ.).

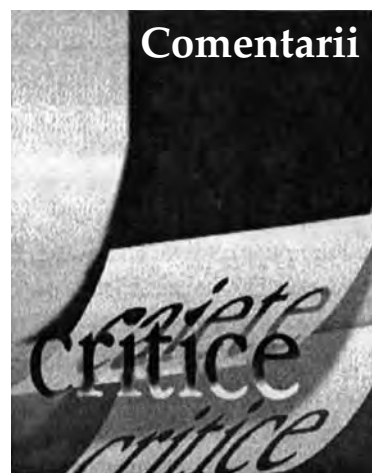
Traduceri de **Ileana Littera**
Text îngrijit de **Marin Diaconu**

Caius Traian
DRAGOMIR

Succesul

(De la cercetarea în știință și până la
politica externă – similitudinea principiului)

Abstract

Nu există o cale garantată a succesului. Succesul are totuși două forme. Una dintre ele este modestă: pe curba interesului pentru o problemă te vei insera în domeniul căruia i se acordă atenția maximă. Pentru un mare succes o cale de studiu sau acțiune aflată într-un stadiu incipient.

Cuvinte-cheie: curbe de interes, implicare maximă, domenii incipiente.

There is no certain way for reaching the success in any domain. However there are two forms of the success. One is a modest way: one has to adopt the domain of study or activity which already reached the maximal interest. For a great accomplishment it is compulsory to treat problems only very recently considered.

Keywords: curves of interest, maximal involvement, initial approach in study or activity.

Dacă ar exista un set de reguli exacte a căror aplicare ar putea fi realizată de orice persoană intrând în posesia lui, iar efectul punerii în lucru a legilor, regulilor, principiilor dedicate orientării unei activități înspre succesul inevitabil al acțiunii avută în vedere, este evident că existența terestră a omului ar fi una de împlinire perfectă a tuturor ființelor umane – noi toți, omenirea am aparține unei lumi paradisiace, aceasta cel puțin în cazul, nicicum foarte probabil, că toți oamenii ar aspira nu doar la atingerea fără eșec posibil a tuturor intențiilor care îi conduc, dar și presupunând că o bună intenție stă sub încercarea oricărui om aflat în relație de absolută bunăvoință cu toți semenii săi. Este neîndoielnic faptul că succesul nu este același lucru cu binele – dar de ce o ființă umană s-ar dedica unui fapt reprobabil câtă vreme împlinirea unei acțiuni pozitive l-ar conduce la o satisfacție

integrală. Multe rele – dacă nu cumva chiar toate – ajung a fi încercate și urmărite ca rezultat al deziluziilor întâmpinate de cei care au încercat să dovedească un anumit nivel de merit pe o cale spre bine, cale ce însă a dovedit a fi fost înșelătoare, ingrat de penibilă, dificilă, riscantă, chinuitoare. Oricum, a gândi la existența unei condiții a succesului, descifrabilă, invariabil eficientă, este în cel mai bun caz o glumă dacă nu cumva o caricaturizare a lumii în care trăim, întâmpinând continuu rezistențe, capcane ale erorii, și care seamănă mai curând cu imaginea unei omeniri swiftiană, gulliveriană decât cu tot ceea ce învățăm în școlile noastre că ar trebui să fie umanitatea pentru participarea la care ne-am pregătit și în foarte mare măsură mulți dintre noi poate chiar suntem pregătiți. Și totuși există o regulă asupra căreia cel care se apleacă și o studiază își poate maximiza, în niciun caz

enorm dar cu siguranță semnificativ, șansele unui oarecare succes – oarecare în sensul că, în final, talentul propriu, cultura, cunoașterea domeniului abordat, pregătirea practică pe terenul acestuia a decide în cea mai mare măsură condiția de valoare pentru o reușită. Și totuși regula despre care doresc nu atât să fac o confesiune, cât să deschid o problemă nu o consider totuși ca inutilă și, deci, ne semnificativă.

În urmă cu o oarecare vreme, îndeosebi în deceniile VII-IX ale secolului trecut s-a studiat relativ intens dinamica dezvoltării interesului și implicit, desigur, aceea a reducerii atenției acordate unui domeniu sau altul în cercetare, a implicării cercetărilor în variatele teme considerate ca decisive pentru progresul general al științei. S-a studiat măsura în care cercetătorii în bio-medicină se angajau în studiile de citogenetică, apoi de genetică moleculară. În paralel, s-a acordat o mare atenție imunologiei sub aspectul, similar celui privind genetica, respectiv al abordării proceselor moleculare hotărâtoare în controlul acțiunii imune. Nu au lipsit studiile din perspectiva contrară – aceea a fenomenelor moleculare ce însoțesc descreșterea capacității imune a organismelor. În fapt, atenția mea asupra acestui tip de studii a fost deosebit atrasă și concentrată în perioada dezvoltării rapide și profunde a citogeneticii, lucru care nu s-a petrecut recent, ci a însoțit vremea tinereții mele în calitate de cercetător. Știam deja, din lectura asupra istoriei științelor, că tematica oricărui domeniu urmează o curbă foarte exact trasată, în care ceea ce variază sunt parametrii caracteristici ai curbei, nu însă și forma sa. Descriind lucrurile cu o maximă simplitate fenomenul este unul ușor de expectat și, oarecum, anticipabil: o temă de actual interes, odată lansată atrage progresiv tot mai mulți cercetători, de o capacitate în continua creștere, atrage, de asemenea fonduri tot mai mari, implică instituții, laboratoare, utilizarea de echipamente de valoare în permanentă creștere. Se atinge un maxim – respectiva temă fascinează aproape întreaga lume a cercetării, cât și instituțiile care o susțin pe aceasta în plan financiar, mediatic, educațional. Se obțin

rezultate de seamă – nu rareori rezultă, în aceste momente de strălucire a cercetărilor în respectivul camp de activitate, un premiu Nobel. Dar, prin metodele utilizate, prin limitările firești ale structurii fenomenului cercetat – căci nu există niciun aspect al realului care să nu aibe, cel puțin printr-o anumită tehnologie de examinare, limite de relevare – procesul permanentei creșteri a excitației studiului îndreptat în direcția care a aprins enorm spiritele se îndreaptă către o temperare a focului, către o aproape stingere. Un alt fenomen, un alt process, intră în atenția preferențială a științei unui nou prezent și, implicit a unui nou viitor, căci viitorul există ca viitor tocmai întrucât este cel care ne arată care va fi trecutul în spațiul în care investim atenția noastră.

Rezultă de aici vreo lecție pentru omul de cercetare, pentru artist, pentru omul politic. Încep cu situația cercetătorului. Condițiile celorlalți – artiști, oameni politici – sunt copii fidele a ceea ce se întâmplă cu omul de cercetare. Cel care se dedică cercetării poate avea în vedere câteva direcții diferite de studiu – va face bine dacă va urmări atent, și prin surse de exacta relevare dinamică a eventualelor teme de cercetare care îl pot interesa. Dacă va aspira la un succes rapid, fie acesta și mediocru, sau interesant, dar nu strălucitor, va face bine dacă va adopta lucrul la domeniul care a atins maximul de interes în momentul în care el se lansează în respectivul studiu. Dacă însă pretențiile sale sunt cu adevărat mari, interesante și, aș zice, nobile va avea în vedere un studiu în care cercetările sunt puțin numeroase, se află la un oarecare început – acolo, pe acest teren el va putea să dea măsura ființei sale inventive a capacității de creație de care dispune ca personalitate. În cazul maxim, va putea deschide un domeniu integral nou, în care cercetările de un nivel fie și abia sugerat îi permit ca în fapt să îl creeze prin originalitatea sa de gândire și creație. În aceeași situație se va afla și cel, mult mai puțin probabil ca dispunând de șanse reale, care va redeschide un domeniu pur și simplu închis – cel ce va îndrăzni și va reuși chiar dacă este într-o foarte riscantă poziție va avea

parte de o remarcabilă glorie, de un succes poate incomparabil.

Artistul, sau scriitorul, care va integra într-un curent de creație deja bine afirmat – un pictor care în plină explozie cubistă va promova stilul cubist nu este cel care să culeagă cele mai frumoase succese – creatorul unui nou stil care va genera un curent va fi în lumea artei sale în poziția celui care a deschis în cercetare un nou domeniu de studiu.

Politica nu funcționează diferit. În politica internă riscul succesului este poate chiar cu mult mai mare decât cel al eșecului. Liderii de prim nivel, comuniști, naziști, fasciști au pornit cu partide de mici pe care le-au făcut să domine națiuni, țări, continente. Conducătorul, în acest caz, se bazează pe un abuz al său – succesul inițial îi deschide însă calea spre eșec. Funcționează și aici legea curbei evolutive. Merită a fi sfătuit

omul politic atent, care nu se atașază excesului de succes ci interesului pentru binele ființei umane care, în politică sau în medicină, nu survine decât rareori fulgerător și care, dimpotrivă necesită dezvoltarea unui efort lent în timp – a se compara succesul temporar al lui Hitler, succes conducând la un dezastru enorm și cele ale lui Mahatma Gandhi sau Charles de Gaulle, evoluând lent, dificil, dar dovedindu-se salvatoare. În politica externă alianța nu trebuie să privilegieze puteri violent maxime, ci dreapta ascensiune prin alianțe a istoriei către un bine de o umanitate calmă.

Succesul este, poate, produsul unui studiu de curbă a evoluției temporare și de ce nu? – istorice. Mai înseamnă și a diferenția între ascensiunea pe o curbă firească de creștere, eventual a stagna, sau a urma varianta catastrofală a prăbușirii.

De vorbă cu „generația” sau în marginea ei

Campania generaționistă în „Anno Domini” 1928 (II)

Résumé

Studiul de față urmărește receptarea Itinerariului spiritual în presa culturală a anului 1928, dar și – odată cu discuțiile suscitade de eseul lui Eliade – constituirea incipientă a unei conștiințe de generație. Sunt avute în vedere, cu largi exemplificări și contextualizări, articole de referință, multe dintre ele polemice, în marginea conceptului de generație și a conflictului dintre „tinere” și „bătrâni”. Printre cei care s-au implicat în dezbateri se numără Nae Ionescu, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Nichifor Crainic, Mihai Ralea, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Petru Comarnescu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Mihail Sebastian, C. Noica.

Cuvinte-cheie: generație, manifest, program cultural, mesianism, controversă.

Cette étude porte sur la réception de l'Itinéraire spirituel de Mircea Eliade dans la presse culturelle de 1928 et aussi sur le début d'un processus extrêmement significatif: la prise de conscience de ce qu'on a appelé «la jeune génération d'entre les deux guerres». On a envisagé, par des riches exemplifications et contextualisations, beaucoup d'articles – la plupart polémiques – écrits en marge de la notion de «génération» ou bien voués au conflit entre les «les jeunes gens» et «les vieillards». Parmi ceux qui se sont impliqués dans ce large débat, on peut compter Nae Ionescu, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Nichifor Crainic, Mihai Ralea, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Petru Comarnescu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Mihail Sebastian, C. Noica.

Mots-clés: génération, manifeste, projet culturel, messianisme, controverse.

Dacă Petru Manoliu, cu tot entuziasmul pe care i l-a trezit *Itinerariul spiritual*, e în dezacord cu Eliade atunci când acesta își dezvăluie structura individualistă și obiceiurile cosmopolite, odată cu o insuficientă aderență la cauzele colective și la țelurile naționale, alți congeneri, de pe alte baricade – mai exact, de pe baricade ale stângii –, îl combat pe autorul *Itinerariului*... pentru faptul de a fi înțeles politicul dintr-o perspectivă idealist-„spiritualistă” (socotită inadecvată) și de a fi scos complet din discuție economicul. Această teză e susținută, de exemplu, de un tânăr de stînga precum

Constantin Clonaru (azi obscur), care publică – la începutul lui 1928, în *Politica* – un *Itinerariu anti-spiritual*¹, preocupat, la rîndul său, de o „problemă a orientării” tinerei generații, pe care își propune să o abordeze nu dintr-o perspectivă speculativă, ci menținîndu-se „în cadrul realităților” și în afara oricărei dogme și conștient de relativitatea oricărui adevăr („pentru că adevărul nu este adevăr decît într-un spațiu a-b; dincoace de A sau dincolo de B nu poate fi decît document sau utopie”). Proiectul social și intelectual avut în vedere se definește printr-o voință de continuitate cu generația

Bianca BURȚA-CERNAT – Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, e-mail: bianca.cernat2015@gmail.com

1 Constantin Clonaru, „Itinerariu anti-spiritual”, în *Politica*, anul III, nr. 504, 22 ianuarie 1928, p. 2.

„părinților”, a celor care au trecut prin războaie și au realizat Marea Unire, nicidecum printr-o intenție de ruptură:

„Îi spunem itinerariu anti-spiritual pentru că analiza noastră nu va fi și nu va putea rămîne o simplă speculație. (...) Retragerea în turnul de fildeș nu mai este permisă nici unei inteligențe de elită, ea înseamnă dezerțiune. (...) Ne trebuie fapte palpabile, bine chibzuite; greutatea nu e să cucerești, ci să păstrezi ceea ce ai cucerit. (...) Patrimoniul național trebuie păstrat integral, orice concesie, orice slăbiciune este un sacrilegiu față de memoria părinților (...). Și mă refer la concesiile pe care le facem față de curentele false, care stăpînesc viața noastră. Curente pornite din agitația a diferiți ideologi inconștienți sau necinștiți. (...) Acest tineret trebuie însuflețit și mai ales îndrumat, altfel devine o masă de manevră în mîna inconștienților și a interesaților”.

Un tînăr critic, Șerban Cioculescu, de curînd întors de la Paris, unde urmasa studii doctorale, intervine în dezbaterile generaționiste cu un comentariu echilibrat, deși neconcesiv, publicat în paginile *Vieții literare*, răspunzînd direct tezelor enunțate de Eliade în *Itinerariu spiritual*² – cu argumente formulate de pe poziții raționaliste. Nu toată generația tînără s-a grăbit să îmbrățișeze „moda” iraționalistă, sugerează admiratorul lui Brunetiere... E adevărat că Cioculescu adoptă atitudinea sfătoasă a unui confrate mai vîrstnic (are cu cinci ani mai mult decît autorul *Itinerariului*...) – gratulîndu-l pe Eliade cu calificative ironice precum „Ioan Gură-de-Aur al divinei tinereți, fremătătoare încă de cutremurul adolescenței și pubertății”, reprezentant al „poeziei primei tinereți, cerebral pasionată, bolnavă de frigurile Sfîntului Duh” –, dar totodată, de bună credință fiind, sintetizează exact, fără deformări, ideile din *Itinerariu*..., pentru a le combate mai apoi cu deplină onestitate. Criticul observă în mod

pertinent filiațiile, contaminările, efectele „modei”, situînd manifestul eliadesc în prelungirea unor discuții curente în epocă despre criza postbelică, mesianism, misticism, gidism ș.a. și văzînd în tînărul Eliade „un produs personal și original al ultimei ore a problematicei europene, asiatice și românești, fericit și demn dezbătută în seminariile d-lui Nae Ionescu”. Influențele „de dernier cri”, atît de transparente în *Itinerariu spiritual* (și uneori incompatibile, disonante – cum ar fi ortodoxismul filtrat prin „excitante și stupefiantele europene și asiatice”, pus alături de amoralismul și estetismul unui Gide...), sunt taxate cu benignă ironie:

„D. Eliade nu importă articole depreciate de timp, ca bergsonismul sau pragmatismul, ci ultimele coloniale: teozofia, antropozofia, misticismul, distincția germanică dintre cultură și civilizație, expe-

2 Șerban Cioculescu, „Pentru un «Itinerariu spiritual»”, în *Viața literară*, anul III, nr. 86, 26 mai 1928, p. 1, 3.

riența subiectivă. D-sa încearcă o învigo-rare a bătrânei ortodoxii prin toate exci-tantele și stupefiantele europene și asiati-ce. (...) Înzeatrat cu memorie, putere de asimilație, suplețe, abilitate, îndrăzneală, expresivitate stilistică, face față superior în rolul de înregistrator de tendințe și de șef de coloană al tineretului de spirituali-tate mistică și ortodoxă. (...)

Relevăm în treacăt influența lui André Gide, în așa-zisa «disponibilitate» pe care o predică tinerilor (...). Poziție esteti-că poate, dar primejdioasă influență pen-tru spiritualitatea creștină, prin nihilis-mul ei pseudo-masculin. (...) Oarecum gidian, cândva stendhalian, d. Mircea Eliade e din «familia de spirit» a lui Barrès și Montherlant” (*Pentru un „Itine-rariu spiritual”*).

Cioculescu atacă „prezumția de «genera-ție aleasă»”, nejustificată de o experiență a războiului trăită în copilărie sau în adoles-cență, și suspectează „originea mai mult literară” a mesianismului postbelic revendi-cat și de Eliade. Îi recunoaște acestuia meri-tul de a fi sintetizat „pentru prima dată la noi” un profil cultural – oricât de contesta-bil, oricât de „peremptoriu” – al tinerei generații, dar își marchează fără echivoc dezacordul față de modul cum a fost abor-dată chestiunea în *Itinerariu spiritual*. În pri-mul rând, e de părere că între generații exis-tă doar „diferențe de relief”, nu și „de esen-ță”, și că orice pretenție de „singularizare (...) providențială” riscă să devină „ilarian-tă”. În al doilea rând, subordonarea acțiunii generaționiste față de imperati-vele ortodo-xismului îi apare criticului ca abuzivă. La fel și confuzia dintre cultural și religios sau dintre mistică și ortodoxie. Că „spiritul este, după d. Eliade, confiscat de Biserică” e, pen-tru raționalistul și intelectualistul Cioculescu, inacceptabil. După cum inac-ceptabilă e și optica „teribil de normativă” (potențial intolerantă) din care a rezultat *Itinerariul...*: „Spiritualitatea, după d-sa, tinde către divin, sau nu este (...). Ești inteli-gent, trebuie să fii spiritualist; ești spiritua-

list, trebuie să fii ortodox”. În plus, spiritua-litatea elogiată de Eliade este „infestată (...) de sentiment, vital, juisență”. Autorul *Itinerariului...* pleda, mai mult sau mai puțin mascat, în linia unui Nae Ionescu, pentru o subordonare a spiritualului la urgențele politice ale acțiunii pro-naționale. Ciocu-lescu îi răspunde aluziv: „Intellectul, sau rațiunea, sau spiritul, n-are nici o finalitate utilitară, nici chiar aceea a mîntuirii noastre. Spiritul este scop în sine. Nu el ne servește pe noi, ci noi pe dânsul”. În aceeași ordine de idei, partea cea mai „vulnerabilă” a *Itinerariului...* ar fi afirmarea „superiorității morale a ortodoxiei”:

„Ridicăm îndoieli asupra excelenței valo-rii intelectuale și sensului moral al orto-doxiei. Ortodoxia d-lui Nae Ionescu figu-rează o ortodoxie pe tipul catolicismului, în luptă cu un fel de individualism pro-tes-tant, în preoțimea noastră! Semnalăm incompatibilitatea dintre ortodoxie (și în genere orice credință dogmatică) și misti-cism, prin definiție individualist; și insu-ficiența unei mistice «redușă la căutarea și găsirea credinței»”.

În replica trimisă *Vieții literare* – sub titlul *Sensul „Itinerariului spiritual”*³ –, Eliade nuanțează anumite afirmații (spre exemplu, arată că a înțeles ortodoxia ca pe una dintre căile posibile ale tinerei generații, nu *singu-ra...*) și încearcă să demonteze obiecțiile con-traopinentului, rămînînd însă pe vechile poziții, pe care le reconfirmă, fără a aduce în plus alte argumente decît cele deja invocate: „ne socotim «generație aleasă» (...) pentru că am copilărit într-o epocă de criză”; „con-știința generației noastre e polivalentă”; „discuțiile cu cei bătrîni sunt sterpe (...) pen-tru că (...) nu le putem evidenția substanța intimă a anumitor experiențe proprii”; „elita generației noastre nu poate viețui, înainta, crea fără un sens spiritual al omului și existenței” ș.a. Chestiunea raporturilor tinerei generații cu creștinismul ortodox – punctul central, de altfel, în articolul lui Cioculescu – e amînată pentru un articol vii-

3 Mircea Eliade, „Sensul «Itinerariului spiritual»”, în *Viața literară*, anul III, nr. 87, 9 iunie 1928, p. 1 și 2.

tor, pe care însă Eliade îl va scrie abia spre sfârșitul lui 1928, la capătul unei dezbateri ce va angrena segmente semnificative ale lumii intelectuale.

Lui Cioculescu îi răspunde, între timp, și un alt congener, Alexandru Elian (născut în 1910, viitor bizantinolog), în dorința „de a lămurii cum înțelegem noi, cei conduși, parte din ideile «celui mai tânăr ghid spiritual al nostru»”⁴. „Explicația” se limitează, de fapt, la reluarea cvasi-mimetică, într-o manieră extrem de reverențioasă, a tezelor „îndrumătorului spiritual” – „purătorul luminat de cuvânt al crezului nostru și un neînfricat luptător împotriva discipolilor seci și suficienți ai d-lui Voltaire”. Ceea ce e amuzant este că foarte tânărul Elian apără ideile lui Eliade și combate obiecțiile lui Cioculescu nu cu textul *Itinerariului spiritual* în față, ci bazându-se pe „rezumatul credincios” al celui de-al doilea, pe care îl acuză de gândire „materialist-monistă” –

„Cît privește mistica, schițată de Eliade, «redușă la căutarea și găsirea lui Dumnezeu», nu numai că nouă ni se pare perfect suficientă, dar o prețuim și ca fiind caracterul particular al misticismului ortodox spre deosebire de cel apusean și l-am ruga pe dl. C[ioculescu] să reflecteze fie și din punct de vedere – mai accesibil – etic-utilitarist, la importanța unui misticism așa redus. (...)”

Nici ortodoxismul, nici Eliade pentru acest ortodoxism n-au apelat (...) la «stupefiante asiatică» pentru o eventuală întinerire sau modernizare...” (Iarăși „noua generație”).

Foarte drastic se pronunță, în schimb, un alt tânăr, Romulus Dianu (născut în 1905...) – în câteva articole din *Rampa*, unde se declară împotriva „generației noi”⁵, nemulțumit de atenția acordată unor „manifeste” și „făgă-

duieli” zgomotoase: „S-a abuzat în ultimii ani de firma mult promițătoare: «generația tânără», și încă nu s-a distins această generație, de cea care a preces-o, prin nimic”. În acest context, considerațiile lui Șerban Cioculescu în marginea *Itinerariului spiritual* sunt apreciate pentru „un rar și occidental simț critic”, fiind în același timp taxate pentru generozitatea „de a cuprinde într-o formulă idealurile acestei generații neafirmate”. Din păcate, Romulus Dianu se lansează mai degrabă într-o operațiune de reglare de conturi decât într-o dezbatere de idei, judecându-și congenerii, în bloc, ca pe o „trupă gălăgioasă”, „leneșă și mărunță în preocupări”, care ar urmări să se afirme fie negându-i, fie flatându-i pe alții – și mărgininându-se la a discuta activitatea strict literară (e adevărat că încă extrem de modestă) a foarte tinerilor săi congeneri. Un reproș ceva mai serios vizează presupusa opțiune ortodoxistă a tinerei generații:

„Era momentul ca această generație tânără, care se cerea laborioasă și sobră, înlăturând obscuritățile ortodoxiei, să se alăture culturii și artei europene prin singurul punct de aderență posibil: latinitatea noastră. (...)”

E suficient ca tinerii să privească poziția spirituală a Poloniei, țară nelatină, dar catolică, deci cu o cultură latină de adopțiune, bine asimilată, pentru a referi și asupra gradului nostru de întârziere”⁶.

Fără a-l numi explicit pe Romulus Dianu, Eliade răspunde pe un ton inflammat în *Cuvântul*⁷:

„Citind o parte din comentariile tinerilor mei colegi, mărturisesc că sunt cuprins de verticii. Prietenii mei nu cunosc înțelesul cuvintelor. N-au avut experiențe, n-au meditat și n-au adâncit introspectiv

4 Alexandru Elian, „Iarăși «noua generație»”, în *Vlăstarul*, anul IV, nr. 7-8, mai-iunie 1928, pp. 5-6.

5 Acest text al lui Romulus Dianu apare în *Rampa*, anul XIII, nr. 3102, 31 mai 1928, p. 2.

6 O a doua parte a articolului semnat de Romulus Dianu este publicată sub un titlu ușor schimbat, „Împotriva generației tinere” (vezi *Rampa*, anul XIII, nr. 3108, 7 iunie 1928, p. 2.). Partea a treia apare în numărul imediat următor din *Rampa* (8 iunie 1928).

7 Mircea Eliade, „Despre cuvinte și despre cutezanță”, în *Cuvântul*, anul IV, nr. 1123, 9 iunie 1928, pp. 1-2.

cuvintele. Nu văd unitatea unei «generații», pentru că leagă această noțiune de spectacolul celor mai tinere debuturi literare. Nu o socotesc «spirituală», pentru că confundă «spiritul» cu «idealismul pur». Nu cred în «neliniștile» elitei – pentru că nu le-au avut. Rîd citind cuvîntul «mistic» – pentru că își închipuie misticismul drept o manifestare de delir colectiv, sau de transă individuală, sau de întoarceri psihonevrotice la mentalitatea primitivă, sau de isterie, sau de aiurări, sau de imbecilizare comercializată. (...)

Mari confuzii s-au tipărit în jurul «ortodoxiei». Toți au văzut în acest cuvînt reacționarism, tenebre, Biserică, fierul roșu al disciplinei suprimatoare de personalități. (...)

Ortodoxism nu înseamnă nici maimuță-reală autohtonizată, nici renunțare la libertate, nici ignoranță. Ci, pur și simplu, experiență religioasă întovărașită de o valorificare a omului, vieții, cosmosului. Așadar: etică și gnoseologie, politică și metafizică” (*Despre cuvinte și despre cutezanță*).

Rezerve față de programul *Itinerariului spiritual* – utopic, desigur, dar receptat ca fiind caracteristic pentru un segment important al tinerei generații – sunt exprimate de intelectuali de toate vîrstele, astfel încît o coalizare a celor foarte tineri împotriva „bătrînilor” reacționari nu este decît o ficțiune retrospectivă. Apele nu sunt suficient de clar separate și nici termenii în care se poartă discuția despre „noua generație” nu sunt folosiți cu suficientă rigoare. Ceea ce reușește Mircea Eliade prin *Itinerariul* său *spiritual*, sprijinit de mașinăria de presă a *Cuvîntului* naeionescian sau a altor publicații afine (de la *Gîndirea* la *Politica*) și susținut efectiv de un grup de tineri intelectuali care se regăsesc în bună măsură în manifestul eliadesc (i-am numit la începutul capitolului) este să creeze un fel de grup de comando – transformat, cu timpul, în grup de presiune – în cultura română a momentului. „Generația” lui Eliade e, altfel, mult mai eterogenă. Sunt destui tineri care își manifestă, și la sfîrșitul anilor '20, și în deceniul urmă-

tor, inaderența la (sau rezervele față de) ideile *Itinerariului*... – și ei vin, în general, dintr-o zonă de sînga sau de centru; în această a doua categorie înscriindu-se tinerii critici de la *Kalende* – Cioculescu, Streinu, Pompiliu Constantinescu, care apără și ilustrează în continuare o paradigmă de gîndire raționalistă, sceptici în privința noii mode „spiritualiste”. Mai există, apoi, o generație intermediară, de intelectuali încă tineri, pe care Primul Război Mondial i-a surprins la începutul vîrstei mature; și aceștia se simt adesea intrigați și oarecum nedreptățiți în contextul discuțiilor despre o „nouă generație” – revoluționară, „mîntuitoare”. Trecînd în revistă diferitele luări de poziție din cadrul vastei dezbateri „generaționiste” de la sfîrșitul anilor '20 și din anii '30, ai deseeori impresia că, de fapt, „tinerii” nu se luptă neapărat cu „bătrîni” și că bătălia cea mai importantă nu se dă între reprezentanții așa-numitei „generații '27” și cei care au cu, să zicem, cel puțin 20-30 de ani mai

mult, ci între ei și o promoție (pentru că e inadecvat să vorbim despre o altă „generație”...) intermediară. Rămîne, desigur, de discutat cine a ieșit câștigător, pe termen scurt, mediu și lung, din această confruntare avînd drept miză obținerea unui capital simbolic. O analiză, oricît de sumară, a pozițiilor și ierarhiilor din canonul literar românesc arată însă că, pînă după 1989, scriitorii de vîrsta lui Camil Petrescu sau a lui G. Călinescu sunt mai bine plasați decît cei din „generația” lui Eliade – o explicație foarte simplă fiind aceea că scriitorii din prima categorie, deja maturi în perioada interbelică, au avut mai mult timp la dispoziție pentru a-și consolida prestigiul, în vreme ce mai tinerii „concurenți” au reușit doar să se afirme, să atragă atenția asupra lor, fără a se impune decisiv înainte de izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial. Obsesia foarte tînărului Eliade, aceea că generația sa trebuie să se grăbească, pentru că nu-i va fi dat decît un interval de 10-15 ani în care să creeze și să se impună în cultura română, s-a dovedit, pînă la urmă, întemeiată...

Cezar Petrescu, un scriitor din generația de mijloc (după criteriile vremii – căci are, în 1928, 36 de ani...), tranșează problema generațiilor – într-un articol din *Scrisul românesc* – chiar înainte ca dezbateră pe această temă să fi început cu adevărat, excedat de frecvența cu care cuvinte precum „generație” sau „tinerețe” revin în discursul public, în context politic, ca și în context cultural. Mult invocatul conflict intergeneraționist îi apare ca o realitate banală și deloc nouă, iar delimitările pe criterii de vîrstă, foarte relative:

„Semănătorist ori expresionist, recrut sau milițian, indiferent de vîrsta și indiferent de diversitatea tendințelor, scriitorul și orice artist de altfel, e din generația viilor sau a strigoilor, numai în măsura în care a străbătut ori nu sensibilitatea epocii. Restul bătăliei se dă în vid. Cei vii nu pot fi suprimați cu pumnul unui vîrf de

peniță, dacă, într-adevăr, sunt vii; iar pe cei morți, nu-i mai poți ucide încă o dată. I-a ucis vremea”⁸ (*Răsboiul generațiilor*).

Unei „generații perimate” îi aparțin, în fond, „indiferent de vîrsta civilă”, toți acei „sclavi ai formelor și ai rutinei” („raționaliști cu ușor scepticism voltairian și anatol-francist, sentimentali și utopiști”), nereceptivi la semnele timpului, revoluționari „de suprafață” și din oportunism, inerțiali, „înăcriți”, „strigoii”. Cu mici variații, aceste trăsături se regăsesc în mai toate portretele – la limita pamfletului – pe care „tinerii” intelectuali le fac, la sfîrșitul anilor '20, „bătrînilor”, raționaliștilor învechiți ș.a.m.d. O diferență de accent există, totuși, în articolul lui Cezar Petrescu, unde „tinerețea” și „bătrînețea” sunt văzute mai degrabă ca vîrste interioare și ca tipologii morale/comportamentale decît sub aspect biologic – avantajul entuziasmului și al deschiderii tinerești către „nou” putînd fi astfel revendicat de mai multă lume, căci, trebuie spus, (și) în perioada interbelică pare că se dă, în literatura română, o serioasă bătălie pentru capitalizarea simbolică a „tinereții” (fie prin revendicarea, fie prin instrumentalizarea ei). Nu numai cei proaspăt ieșiți de pe băncile școlilor sunt îndreptățiți să se considere entuziaști, creativi, inovatori (și, deci, puternici...), pare a spune Cezar Petrescu (dar nu numai el). Bătălia pentru „tinerețe” e, în fond, un alt nume dat bătăliei pentru modernitate. Întîmplător, Cezar Petrescu este un apropiat al cercurilor frecventate de Nae Ionescu, patronul „tinerei generații”; scrie pentru *Cuvîntul* și pentru *Gîndirea*, publicații ce încurajează afirmarea acestei noi generații – nu va intra, prin urmare, în corul contestatarilor „noului val”, ci va rămîne pe o poziție ambiguu-prietenoasă, după cum nu se va pronunța nici ca sprijinitor al tinerilor.

Mihai Ralea – și el un intelectual din „generația” de mijloc (cu 11 ani mai vîrstnic decît Eliade...) – are, în aceeași chestiune, o atitudine mai puțin echivocă, mai directă și

8 Cezar Petrescu, „Răsboiul generațiilor”, în *Scrisul românesc*, an I, nr. 3, ianuarie 1928, pp. 29-34.

mai combativă, într-un articol publicat la începutul lui 1928 în *Viața Românească* (și devenit de referință), *Misiunea unei generații*⁹. „Generația e societatea fără legi vizibile a oamenilor de aceeași vîrstă”; pe de altă parte: „Timpul creator, acela care făurește istoria, nu e omogen și egal. Nu e împărțit după calendare, sau după ceasornice”. Ralea invalidează din start demersul de autodefinire și autolegitimare al generației lui Eliade, prin afirmația că orice asemenea demers e prematur și irelevant înaintea vârstei de 30 de ani, înainte, deci, ca respectivul grup de intelectuali să-și fi conturat o personalitate și să se fi afirmat prin realizări concrete:

„În primele ei manifestări, abia atunci cînd a luat, odată cu adolescența, contact cu lumea înfrigurată de viața care curge în ea, dibuindu-și pașii nehotărîți, o generație nu se poate înțelege. Dar după ani de propriu control, de veșnică comparație și înfățișare cu alții, de deziluzii și triumfuri, grupul spiritual al oamenilor de-o vîrstă începe să se priceapă. Pînă la treizeci de ani orice definiție e imposibilă. Dar după aceea, orice întîrziere e o inconștiență”.

Nu pentru tinerii de 20 de ani a venit momentul autoclarificării, ci pentru aceia care au cu zece ani mai mult, consideră Ralea, construind o pledoarie *pro domo*. Și pentru el, Primul Război Mondial e un reper esențial pentru definirea unei identități de generație: „Născuți în ultimii ani ai secolului trecut, am deschis ochii mari și mirați asupra lumii în zilele războiului. Puțin înainte și puțin după”. De asemenea, și pentru Ralea, autodefinirea prin contrast, prin raportare critică la generația imediat anterioară e obligatorie; după cum absolut necesară ar fi chestionarea excesului pozitivist și a „optimismului” scientist ce triumfă în toată Europa în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Încrederea nemărginită în posibilitățile științei și în beneficiile tehnicii – caracteristică pentru generația anterioară,

o generație de „comozi și cuminți burghezi ai cunoașterii”, care ar fi instituit un regim de „interdicție ipocrită și artificială” – este motivată de faptul că, observă ironic eseistul, aceștia „reuşiseră să aibă electricitate, automobil, cinematograf și ghetete americane”, iar „continentul era plin de uzine, de hoteluri, de tramvaie”; și, pe acest fundal, se produce un recul al metafizicii și al credinței religioase (Dumnezeu fiind „umilit, răpus, exilat în azurul inutil al firmamentului”, iar metafizica, „presărată cu naftalină într-un cufăr”). O gîndire deterministă, întemeiată pe mecanismul simplu al identificării cauzei și efectului, „redusese infinitul – înfricoșător pentru Pascal – la o modestă dimensiune, ușor măsurabilă și mecanic explicabilă” –

„Înaintașii noștri au crezut, fără rezerve, în Darwin, în Spencer, în Haeckel, în Comte și Marx. Noi n-am mai apucat aceste timpuri de o idilică liniște, cînd totul era clar, senin, luminos. Se credea atunci că civilizația, făcută din tehnică, știință, libertate și capitalism, se va perfecționa mereu. Fericirea omenească, în libertate democratică, în ameliorare capitalistă, în îmbogățire științifică, va crește tot timpul fără obstacol.

Omenirea însă care are în ea un demon absurd și capricios s-a saturat brusc de atîta tihnă și mulțumire, de atîta echilibru și speranță. (...) S-a stîrnit apoi o grozavă furtună care a încurcat iarăși elementele”.

În antiteză, „crezul” generației tinere (adică a celor care au 30 de ani, nu a celor cu zece ani mai puțin – cum precizează Ralea...) s-ar manifesta prin „două revendicări principale: antipozitivismul și ideea de ordine”. Prima dintre acestea vine odată cu o nevoie de „umanizare” a rațiunii, contestînd hegemonia „ideii abstracte”, „dezbrăcate de viață”, „fantomă imaterială a unor esențe pure”, „hidos schelet, sterilizat de abuzurile formale ale logicii” și aducînd în discuție, ca pe un corelativ de care trebuie

9 Mihai D. Ralea, „Misiunea unei generații”, în *Viața Românească*, anul XX, nr. 1, ianuarie 1928, pp. 120-126.

ținut seama, fără a-l absolutiza, firește, nici pe acesta, „instinctul, sentimentul, intuiția, mai puțin infailibili, dar mai aproape de viață, mai blânzi, mai omenеști, mai vii”. Un fel de „romantism”, ca atitudine existențială, manifestat prin entuziasm, fantezie, efervescență, spontaneitate, curaj, și totodată o aspirație spre complexitate, dincolo de limitările scientismului, caracterizează (și din perspectiva lui Ralea, ca și din aceea a unui Eliade...) generația tânără:

„Dacă generația pozitivistă era serioasă și echilibrată la culme, generația noastră a devenit mai svăpăiată și mai liberă. Știința ne-a fost fără îndoială un punct de plecare și unul de sprijin, dar n-am mai considerat-o unul de ajungere. Nimeni n-a mai crezut în atotputernicia ei desăvârșită. Porțiuni de necunoscut și mister s-au strecurat iarăși printre noi. (...) Recunoașterea complexității aducea implicit recunoașterea hazardului, care e celălalt nume al lui D-zeu. (...) Nu mai era optimismul patruzecioptiștilor de pretutindeni și suficiența lor beoțiană în puterile intelectului”.

Pînă în acest punct, Ralea și mai tinerii săi confrăți (în frunte cu Mircea Eliade) merg pe același drum – asupra căruia cei din urmă își revendică, în mod naiv, un drept de prioritate, deși ei n-au făcut, deocamdată, decît să preia niște idei din aerul timpului¹⁰ și din ceea ce citiseră la alții, cu 10-15 ani mai vîrstnici... –; cu deosebirea că Ralea reușește să spună în două-trei pagini mai mult (și mai clar) decît izbutise Eliade în cele cîteva zeci ale *Itinerariului spiritual*. De aici încolo, însă, drumurile se despart. Pentru că Ralea pune un semnificativ bemol apologiei elanului vitalist și criticii la adresa raționalismului, amendîndu-i pe „snobii generației”, care „n-am mai vorbit decît de teosofie, metapsihică, teologie, mis-

tică” și care „împloră toată ziua o teologie românească care nu există”. Dar – atrage atenția eseistul (exagerînd puțin antiintelectualismul adversarilor de idei) –

„Fiindcă rațiunea chema în ajutorul ei intuiția, sentimentul ori instinctul, nu însemna numaidecît că trebuia proclamată moartea ei. Și fiindcă hazardul cucerea un loc lîngă determinism, misterul lîngă cunoscut, nu urma deloc în mod necesar că intelectualitatea e o rușine și că tot ce se reclamă de la un dubios ocultism trebuie îmbrățișat”.

Critica antipozitivistă e adusă astfel la moderație printr-un imperativ al „ideii de ordine”. Un element nou pe care îl aduce Ralea în discuția despre „generație” este dimensiunea etică – pe care un eseu precum *Itinerariu spiritual* o ignora complet. Nu o teologie sau o filosofie românească s-ar cuveni, mai înainte de toate, întemeiată, crede autorul *Misiunii unei generații*, ci „o etică românească”, în măsură să contraccareze „bizantinismul, fanariotismul, șiretenia, pehlivănia, scepticismul trivial și jovialitatea zeflemistă cu care Românul nostru trece ușor peste cele mai tragice situații”:

„Atîția tineri, sublimi de adorație pentru elanul vital, n-ar risca o iotă din comoditatea lor, ca să protesteze contra unei nedreptăți, contra unei persecuții, contra unui favor ori contra unei ilegalități. Din contra, de cele mai multe ori ei se fac soldații tuturor exploatatorilor și închid ochii, distrați, la evidente și strigătoare nedreptăți.

Generația noastră, dacă își simte vreo chemare, va trebui să dea lupta pe terenul etic. (...) Cu alte cuvinte, să creem o etică românească”.

Un ultim *distinguo* mută și mai clar accentul din plan cultural într-un plan politic: subliniind că „ideea de ordine” poate fi

¹⁰ Chiar și la o simplă răsfoire a colecției revistei *Gîndirea* din anii '20, pentru a da un singur exemplu, se observă cît de mult datorează *Itinerariul...* lui Eliade punctelor de vedere exprimate aici – ideea trecerii de la o „generație națională” (aceea care a lucrat la realizarea Unirii) la o „generație spirituală”, ideea unei fundamentări ortodoxiste a culturii române sau aceea a sintezei bizantino-latine, piloni de bază în *Itinerariul...* eliadesc, sînt monedă curentă în epocă.

înțeleasă atât într-un sens democratic, cât și într-o accepțiune contrară (ca măsură impusă de un regim dictatorial), Ralea avertizează asupra riscului ca o țară fără tradiție democratică, așa cum este România, să fie contaminată de acea „stare de spirit favorabilă dictaturilor” (cu exemplul Italiei și al Rusiei), propice unor „doctrine «ad hoc»”, în condițiile în care „valuri de imitație au ajuns pînă și la noi”. Scriind aceste lucruri, Ralea nu e, desigur, un profet, ci doar un bun diagnostician. Derivele înspre doctrine totalitare puteau fi deja anticipate; iar excesele elitist-spiritualiste, mistice și colectiviste ale unora dintre reprezentanții tinerei generații indicau o direcție antidemocratică¹¹. Spre sfîrșitul anului, autorul *Fenomenului românesc* va reveni cu un articol și mai dur, tot în *Viața Românească*, la adresa exceselor „tinerei generații” (articolul se va intitula *Rasputinism* și va fi o reacție la discuțiile generate de *Manifestul „Crinului Alb”*).

În apărarea tinerei generații vine, într-un articol din *Cuvântul* – *Ce gîndește tinerimea* –, Nae Ionescu, replicînd concluziilor unui recent studiu al profesorului și filosofului (fost ministru al Instrucțiunii în intervalul 1926-1927) I. Petrovici (*Ce gîndește tinerimea românească*) dintr-o publicație franceză, *Revues des sciences politiques*. Generația tînă ră ar fi, după Petrovici, victimă a crizei morale de după război, arătîndu-se (potrivit reformulării lui Nae Ionescu) „superficială, antisemită, imorală, strîmt utilitaristă, scăpată de sub disciplina autorității”, dar „independentă și curajoasă”. Caracterizarea nu e cu totul injustă, recunoaște Nae Ionescu, reproșîndu-i însă profesorului că observațiile sale se aplică mării mase a tinerimii și a studențimii – or, „în lumea libertății spirituale”, criteriile „aritmetic-mecanice” sunt inadecvate... În primul rînd, e un

sofism, pentru că atunci cînd se discută despre un concept sociologic – în speță *generația* – și despre o realitate socială nu se poate face abstracție de metoda cantitativă. În al doilea rînd, Nae Ionescu se înșală (după cum se va dovedi peste doar cîtiva ani...) atunci cînd susține că între marea masă a unei generații și elita acesteia ar exista o diferență fundamentală – dincolo de diferențele, mai mult sau mai puțin contextuale, care țin de instrucție, de cultură și de mod de expresie – evident, mult mai elaborat în cazul elitei. Se va vedea, de fapt, că, în anii '30, o parte însemnată din *elita* tinerei generații va merge în aceeași direcție radicală – fascizantă, legionară, antisemită – cu o parte semnificativă a masei tinerimii și că prima a avut, în acest context, un rol de *porte parole* pentru acțiunile „masei” radicalizate. Logica lui Nae Ionescu, recunoscut, de altfel, pentru abilitățile sale de sofist, este aici una reducționistă, decretînd că singurele „fenomene semnificative” în definirea unei generații sunt cele care țin de o dimensiune a culturii sau a „spiritului”; altfel spus, afirmînd că o generație se individualizează exclusiv prin reprezentanții săi din elita intelectuală –

„Există în orice generație exemplare reprezentative. Activitatea acestora poate fi în adevăr semnificativă pentru ethosul generației respective. Nu e mai simplu așa? Considerațiile d-lui Petrovici se grefează pe masa amorfă a studențimii noastre. Pot fi aceste considerații relevante pentru tineretul nostru? Evident, nu”¹².

Contraopinentul e îndemnat să examineze cu mai multă atenție, spre exemplu, „scrisul noii generații” pentru a desprinde „linii caracteristice”, fiind menționați aici Vasile Băncilă, Mircea Eliade, Sorin Pavel, Ștefan George și Petre Marcu-Balș. Bănuiala

11 În acest punct, Ralea notează: „Dictatura e de cele mai multe ori (...) «anarhie tiranică». (...) Toate țările care se găsesc în fruntea civilizației se guvernează democratic și (...), în schimb, toate popoarele rămase în urmă se găsesc sub regim de dictatură abuzivă. De o parte Franța, Anglia, Germania, Elveția, Belgia, Austria. De cealaltă Grecia, Rusia, Italia, Ungaria, Spania, Turcia”. Asupra acestei bipartiții și a modului cum e ilustrată ea rămîne, însă, de discutat, Germania și Austria migrînd ulterior spre a doua categorie.

12 Nae Ionescu, „Ce gîndește tinerimea”, în *Cuvântul*, anul IV, nr. 1084, 4 mai 1928, p. 1.

de antisemitism e respinsă cu argumentul ambiguu potrivit căruia „structura accentuat contemplativ-mistică a acestei generații duce la o altă înțelegere a popoarelor – și anume pe latura sufletească, nu politică”. În aceeași ordine de idei, lui I. Petrovici i se mai reproșează și că nu e atent la „mișcarea creștină a tinerilor – mult mai adâncă și mai semnificativă decât agitațiile politice de nuanță antisemit-patriotardă în care se complac elementele superficiale ale studențimii de azi”. Din păcate, ceea ce se va întâmpla în deceniul imediat următor, inclusiv la nivelul elitei intelectuale a tineretului, va contrazice teza conform căreia respectivele mișcări „creștine” ale tineretului interbelic ar fi avut un caracter benign, nepolitic și tolerant... Tabloul generaționist schițat de profesorul Petrovici e, pentru Nae Ionescu, „sumbru”; el nu găsește generației pe care o apără alte defecte decât acelea ce derivă dintr-o „lipsă de disciplină a cercetării” și din înclinația spre eseu (dintr-o „mentalitate «essai»-istă”), „primejdioasă pentru preciziunea cercetării și pentru disciplina

morală”.

Interpelat astfel, I. Petrovici revine cu precizări, tot în *Cuvântul*, reformulând în linii mari teza dezvoltată în publicația franceză¹³, cu accente mai puțin critice și cu un subliniat optimism în privința posibilităților și a viitorului tinerei generații, mai ales în acțiunea politică – profilul intelectual al acesteia apărându-i profesorului bucureștean ca fiind insuficient precizat:

„În esență, care fusese tema mea? Că noua generație, din cauza evenimentelor extraordinare la care a asistat în copilărie și-a atmosferei speciale în care i-a fost dat să se dezvolte, a scăpat din frânele înaintașilor într-o măsură foarte mare, creînd o discontinuitate sensibilă între ceea ce a fost și ceea ce se pregătește să fie. Acest hiatus între două generații a creat multe inconveniente, printre care lipsa de disciplină și ascultare a tinerilor, deprecierea muncii celor dinainte și chiar a muncii în genere, supravalorificarea vieții de elan și de instincte...

13 Ion Petrovici, „Problema tinerei generații”, în *Cuvântul*, anul IV, nr. 1090, 10 mai 1928, p. 1 și urm.

Dar paralel cu aceste neajunsuri, această discontinuitate a produs și un lucru excelent: se pare că noua generație a rupt-o cu lungă tradiție de sfiiciune și smerenie, pe care o ascundea în realitate așa-zisa cuminenție a poporului nostru. (...)

Din cauza aceasta în viața lăuntrică a statului nostru se tolerează cu seninătate toate abuzurile și toate tiraniile (...), din cauza asta vecinii ne-au luat și ne iau adesea de sus, contînd cu toții pe dragostea de liniște și pe cuminenția timorată a poporului românesc (...).

Cred că noua generație va fi mai curajoasă și mai din inițiativă, corectînd prin aceasta un vechi defect al nostru (...) și cred că de mîine încolo guvernele proaste vor zbura mai repede, iar dușmanii din afară se vor uita cu mai multă grijă spre hotarele noastre" (*Problema tinerei generații*).

O generație politică, deci, mai degrabă decît una „spirituală”...

Un text amplu (publicat în patru părți – sub titlul *Generația de după război*) dedică acestei problematici, în ziarul *Politica*, profesorul de filosofie C. Rădulescu-Motru, sintetizînd mai întîi principalele idei din dezbaterea generaționistă, pentru a analiza mai apoi resorturile clivajului dintre generația de dinainte de război și aceea de după, cu un asumat *parti pris* pentru aceasta din urmă. Obiectivă în datele ei inițiale, analiza întreprinsă de C. Rădulescu-Motru conține și o apărare a generației studenților săi de la sfîrșitul anilor '20 – plus o agendă a proiectelor importante pe care aceștia s-ar cuveni să le urmărească. Tema e abordată dintr-o perspectivă „de sus” (cvasipanoramică), profesorul lui Eliade insistînd aici asupra unor implicații socio-politice și economice – înainte de a fi culturale! – ale „crizei” ce însoțește (și justifică) apariția unei noi generații. Conștiința de generație e rezultatul unui proces lent, explică Motru, cristalizarea ei producîndu-se atunci cînd conflictul dintre „tineri” și „bătrîni” – resimțit nu de întreaga generație, ci de „cîteva exemplare”,

de cîteva „aleși” – ajunge într-o fază acută. De altfel, adaugă profesorul, lupta inetergeneraționistă e un fenomen firesc, pentru că „fiecare generație își are egoismul ei” și, în chip „fatal”, „generația trecută (...) nu prepară ea însăși drumurile pentru generația nouă”. De ce ar trebui acceptat Primul Război Mondial drept „hotar între generația trecută și generația nouă”?

„Fiindcă războiul prin el însuși este un accelerator al evoluției culturale. (...)

Deși nu este un criteriu de superioritate, el înlesnește (...) evoluțiunea culturii, fiindcă înlătură foarte multe din prejudecățile culturii vechi, trezește multe conștiințe, aduce la lumină relele care stau ascunse sub poleiala multor și multor minciuni convenționale. (...) Toate acestea sunt pentru generația de după război motive să vadă că este nevoie să treacă la o stare nouă”¹⁴.

În acord cu tipologia generaționistă aproximativ schițată de Eliade în *Itinerariu spiritual* (fără vreo referire precisă la acest text), Motru arată că ceea ce se înțelege prin „generația de după război” se constituie „din aceia care au primit impresiunile cele mai puternice în vremea marelui cataclism; din aceia care au copilărit, care au luat parte la el ca influențabili, ca elevi de școală și ca tineri; care au auzit și au împărtășit impresiunile altora”. Dar, introducînd un mic amendament, admite că din această generație fac parte și „elemente ceva mai mature”, oameni „transformați sufletește prin război” și care „după război simt în ei un suflu nou”.

Dovada existenței unei noi generații nu e probată încă printr-o creație intelectuală efectivă, recunoaște profesorul, care afirmă însă că această „nouă generație” este o realitate dincolo de orice îndoială, confirmată, înainte de toate, de acutizarea din ce în ce mai vizibilă a unor tensiuni intergeneraționiste. Noua generație se definește deocamdată prin negație, e nevoit, totuși, să observe Motru; însă chiar în energia acestei negații ar putea fi întrevăzută „acea parte con-

14 C. Rădulescu-Motru, „Generația de după război (I)”, în *Politica*, anul III, nr. 616, 8 iunie 1928, p. 2.

structivă care va veni mai târziu”. Mai mult chiar, agresivitatea vine adesea mai degrabă dinspre „generația trecută”, care are de apărât un *statu quo* și niște privilegii, decât dinspre tineri; și, în prelungirea acestei observații, Rădulescu-Motru trece în revistă, cu ironie, reproșurile „foarte exagerate” aduse tinerilor:

„Cum văd acești reprezentanți ai vechii generații pe cei noi?

Îi văd cu un cuvânt general: «turbulenți».

Îi văd ca pe o generație care nu apreciază destul studiul și știința (...).

Cei noi sunt înclinați mai mult spre lucruri practice; le place mai mult sportul decât cartea; le place mai mult trepidația; le place dansul, în formele cele mai noi și mai... sălbatice. (...)

Apoi critica ce se aduce în ceea ce privește dezordinea economică! Cei vechi erau obișnuți să considere economia la baza activității lor comerciale și profesionale, în general. Cei noi nu mai cred în economie; pentru ei risipa în primul rând, câștigul cu orice preț, cu orice mijloc (...). Ei cred că mai curînd se poate câștiga prin nomadismul carierelor (...), prin «învîrteală» (...).

Ce să mai vorbim acum de ceea ce văd cei vechi în moravurile celor noi? Dezordine completă în ceea ce privește raporturile dintre tinerii ambelor sexe... (...) Astăzi este o libertate care frizează imoralitatea. (...) Azi căsătoria e văzută ca un contract care se poate schimba la fiecare ocazie după cum cer interesele și chiar plăcerile momentului”¹⁵.

Nu „procentul răului” a crescut în societatea românească, atrage atenția Motru, ci „sensibilitatea generației trecute”: „Este ochiul bătrînului pregătit să vadă numai

rău”¹⁶. De fapt, răul social fundamental ar fi reprezentat de reacționarismul „bătrînilor”, manifestat, după război, în mai toate statele europene, ca gest de repliere întru apărarea unui vechi sistem de valori. Această ideologie reacționară și-ar avea corespondentul, la noi, într-o „întărire a politicianismului”, susținut de o lege electorală ce-i dezavantajează pe tineri (ținîndu-i în afara jocului politic pînă la un anumit prag de vîrstă), ca și prin legi fiscale care favorizează o anumită categorie de întreprinzători (inclusiv în afacerile cu statul!¹⁷). Sub semnul controverselor stă și noua lege a învățămîntului secundar (din 1928), care dă unui număr mai mare de tineri posibilitatea de a urma un liceu cu profil teoretic și implicit de a se înscrie ulterior la Universitate, sporind, în acest fel, concurența pentru posturile din administrație și din învățămînt. Din acest punct de vedere, reacția lui C. Rădulescu-Motru, ca și aceea a tinerei elite intelectuale a momentului este una contestabilă și, la limită, antidemocratică – pentru că susține, cu argumente de clasă abia mascate, limitarea accesului la educația superioară. Șomajul intelectual e deja o realitate presantă la sfîrșitul anilor '20. Tinerii proveniți din clase mai modeste ar trebui îndrumați în special către profesii „practice”, sugerează Motru & Co. – altfel, învățămîntul tehnic și profesional ar risca să rămînă descoperit, iar criza locurilor de muncă pentru tinerii cu studii superioare s-ar accentua. „Turbulența” de care e acuzată generația tînăra vine din insecuritate – insistă Rădulescu-Motru. Dar indiferentismul său cu privire la „soluțiile” avute în vedere de tinerii din elită pe care îi apără e de examinat cu oarecare suspiciune, pentru că iată ce afirmă:

15 C. Rădulescu-Motru, „Generația de după război (II). Cum este văzută această generație de către cea dinaintea ei”, în *Politica*, anul III, nr. 620, 13 iunie 1928, p. 2.

16 Idem, „Generația de după război (III). Caracteristicile generației noi”, în *Politica*, anul III, nr. 621, 14 iunie 1928, p. 2.

17 „Generația trecută a luat măsuri ca această burghezie să fie cît se poate mai solidă; să aibă în puterea ei nu numai înlesniri la sporuri de avere proprie, dar să aibă pe cît se poate le dispoziție și bunurile statului. Prin legea de cointeresare la averea statului, burghezia s-a asigurat pentru mult timp contra eventualei risipe a noii generațiuni. Într-un stat sărăcit de toate bunurile va fi greu să se mai ivească risipitori. Generația trecută a pus averea statului la bună scuteală, în buzunarele ei proprii” (*Ibidem*).

„Cum rezolvă tinerimea această chestiune este altceva – prin numerus clausus, îndreptat contra evreilor, sau indiferent de confesiune prin primirea la Universitate a unui număr restrâns de studenți – soluțiunea tinerimii nu importă; faptul este acesta: generația tânără se găsește înaintea crizei de carieră”.

Obiectivele (politice) majore ale generației tinere ar trebui să fie, după Rădulescu-Motru, lupta împotriva politicianismului, schimbarea sistemului de învățământ bazat pe „cultura generală” într-unul orientat cu precădere spre ocupațiuni practice și profesii „rentabile” (după model american), curajul de a „zdrobi” „lașitatea de gândire care ne oprimă astăzi” și, nu în cele din urmă, realizarea unui „stat cultural deschis, liber și ocrotitor pentru toți”¹⁸. Obiective maximaliste, oarecum vag formulate și, în orice caz, controversabile.

Contrariat de susținerea de care beneficiază (foarte) tînăra generație din partea unor C. Rădulescu-Motru sau Nae Ionescu, Camil Petrescu (unul dintre scriitorii generației de mijloc – nici „bătrîni”, nici „tineri”, dar mizînd pe cartea modernității și a înnoirii) publică, în vara lui 1928, în *Universul literar*, nu mai puțin de cinci articole la temă, toate polemice. Primul, „Generația de azi”¹⁹, afirmă fără echivoc nonsensul oricărei discuții despre „generație” pe terenul artei, pornind de la premisa că arta, fiind o expresie a individualității creatorului, se sustrage încadrărilor pe criterii colective:

„Ce importanță are tendința generală? Ce interesează nuanța ei gregară, în artă? Căci scriitorul care va rămîne e tocmai opusul generației lui. Un scriitor adevărat prețuiește prin ceea ce îl diferențiază de spiritul generației lui”.

Și apoi, încă tînăr, la rîndu-i, și încă neafirmat pe deplin (în 1928 are 34 de ani...), autorul *Jocului ielelor* și al *Sufletelor tari* e deranjat de ideea de a discuta despre o generație care „n-a produs absolut nimic”,

dar care „își tot face bilanțul”, mai înainte de a fi clarificat „topografia generației precedente” (adică a generației sale):

„Această generație precedentă, care de fapt e acum la zenit, e și adevărata generație a războiului, adică aceea care l-a suportat primindu-i toate loviturile cu luciditate. E generația celor care azi au între 30 și 35 de ani, cuprinzînd scriitorii care s-au afirmat de la război încoace”.

Că e vorba de o replică la aserțiunile formulate de Eliade, în *Itinerariu spiritual*, cu privire la „generația care se ridică” și care s-ar defini în raport cu trauma războiului suferită în copilărie sau în adolescență, e mai mult decît evident. Camil Petrescu are dreptate, în fond, să ricaneze în fața unor asemenea aserțiuni: el, spre exemplu, nu a suportat războiul de pe margine, ci a fost chiar pe front, de unde s-a întors cu traume și infirmități reale – în vreme ce suferințele invocate de mai tinerii săi confrăți sunt abstracte... Înspre *Itinerariul...* eliadesc țintește Camil și acolo unde acuză moda „misticismului de import” – ilustrat de tinerii susținuți de Nae Ionescu („reprezentanții cei mai ambalați ai acestui misticism”).

Spre a dovedi că pretenția de singularitate a generației (foarte) noi e neîntemeiată, Camil Petrescu urmează firul unei argumentații ce poate fi rezumată cam așa: generația sa – a celor care, tineri fiind, au participat la Primul Război Mondial – se compune, ca toate celelalte de dinainte, din „cîteva personalități independente”, pe de o parte, dar și, pe de altă parte, din marea masă a celor „cu spirit gregar”, „constituiți într-un bloc organizat” ce ar fi eșuat, prin influență germană, într-un „misticism propriu popoarelor învinse”; departe de a se fi desprins de predecesori, tinerii care își revendică zgomotos rolul de înnoitori ai culturii n-ar fi altceva decît niște continuatori ai misticismului propagat de „masa mediocră a generației precedente” (din respectiva masă făcînd parte, subînțelegem din acest articol

18 Idem, „Generația de după război. (IV) Încheiere. Ce se așteaptă de la generația de după război”, în *Politica*, anul III, nr. 623, 16 iunie 1928, p. 2.

19 Camil Petrescu, „Generația de azi”, în *Universul literar*, anul XIV, nr. 25, 17 iunie 1928, p. 404.

malitios, și magistrul Nae Ionescu...):

„H. Massis, care a caracterizat cu perspicacitate lupta dintre Occident și Orient, dar a tras concluzii cu totul greșite, menționează pasiunea cu care Germania învinsă a căutat refugiu și consolare în doctrinele asiatice. A fost o inflație mistică paralelă cu inflația monetară și din aceleași cauze, menite să dispară odată amîndouă.

Dezastrul economic pe care l-am suferit ne-a așezat și pe noi prin[tre] statele susceptibile de litanii mistice. Acei dintre scriitorii generației războiului care au luptat efectiv pe front sunt toții departe de confuziile mistice și înclină spre o activitate cu caracter social, căci unul dintre aspectele cele mai deprimante ale războiului a fost iregularitatea, inechitatea lui înlăuntrul aceleiași partide. În acest sens se poate vorbi temeinic de o influență a războiului.

Ceilalți scriitori au urmat moda literară care era misticismul de import. Unii dintre ei au încercat o adaptare românească a acestei epidemii intelectuale (venirea lui Rabindranath Tagore, ei în privința asta de o comică amintire) care a contaminat toate organismele debile, dar fără alt succes decît acela de a da o culoare unui grup care n-avea niciuna.

E de remarcat că tocmai scriitorii tineri pe care îi cita dl. Nae Ionescu²⁰ erau reprezentanții cei mai ambalați ai acestui misticism. Prin urmare, e [o] întrebare dacă poate fi vorba de o nouă generație în acest caz, căci ceea ce caracterizează o generație nouă nu e numărul anilor, cît o nouă concepție a vieții și noile mijloace de realizare ce aduce.

În acest sens deci scriitorii citați ca reprezentativi ai generației de azi (...) sunt mai curînd epigonii generației trecute, care se prelungește, ca și semănătorismul, prin elementele cele mai slabe ale acelor care vin” („*Generația de azi*”).

Direct vizat (deși nenumit explicit), Eliade răspunde fără întârziere, în *Cuvîntul*²¹, ironiilor acestui „intelligent gazetar și autor dramatic”, încercînd să argumenteze în favoarea ideii că apartenența la o generație – și asumarea acestei apartenențe – nu înseamnă lipsă de originalitate, depersonalizare, mediocritate, dar și în apărarea poziției mistice și antiraționaliste exprimate în *Itinerariu...* sau în alte texte. („Dacă ni se va cere, vom scrie cîndva un breviar introductiv în misticism”, promite la finalul articolului...) Printre piruete retorice și metafore destul de nebuloase, contraatacă destul de dur: generația contraopinentului său nu a putut profita de experiența războiului, întrucît se afla în perioada de formare la data cînd a trebuit să o traverseze – or, pentru ca o personalitate să se poată defini în contact cu anumite „experiențe” („cosmice” sau „sociale” – sunt termenii folosiți aici), ea trebuie să fie încă neformată, necristalizată. Generația lui Camil Petrescu, „antrenată de război în jurul vîrstei de douăzeci-douăzeci și cinci de ani” n-a reușit să dea, ca atare, decît „talente și promisiuni”:

„Nici un creator de valori, nici un formidabil debit de generozitate, de elan. Să citez numele atîtor prozatori și poeți ce făgăduiau opere – rămași toți istoviți, secătuiți, mediocri, fără încredere în munca și valorile pe care erau chemați a le răspîndi în juru-le?” (*Precizări pentru o discuție*).

Și apropo de misticismul acuzat de contraopinentul său „raționalist”:

„Cei învinuiți de misticism ortodox au dovedit mai puțină perspicacitate, mai puțin elan, mai puțină logică (...) decît adversarii lor raționaliști? Oare dl Nae Ionescu e mai puțin lucid ca dl Camil Petrescu – vrednic campion al unui pozitivism întinerit? Oare dl Petre Marcu-Balș și dl Vasile Băncilă nu dovedesc tot atîta coerență, tot atîta erudiție și originalitate – ca oricare alt ateu universitar?”.

20 Camil Petrescu face referire aici la articolul „Ce gîndește tinerimea”, publicat de Nae Ionescu în *Cuvîntul* din 4 mai 1928. Tinerii recomandați sînt „Vasile Băncilă, Mircea Eliade, Sorin Pavel, Ștefan George, Mihail Sebastian, Petre Marcu-Balș”.

21 Mircea Eliade, „Precizări pentru o discuție”, în *Cuvîntul*, anul IV, nr. 1133, 19 iunie 1928, p. 1.

Aventurile „tinerei generații” interbelice în ficțiunea lui Mircea Eliade

Abstract

Încă de la primele intervenții publicistice, în spiritul „tinerelor generații” europene, Mircea Eliade notează aventura ca dimensiune existențială și epistemologică esențială a grupului intelectual emergent din care face parte. De-a lungul anilor ‘30, semnificațiile aventurii se ramifică în scrierile de toate felurile ale „tinerei generații” românești, pe măsură ce interesele reprezentanților acesteia se polarizează în direcții diferite. La mijloc sunt influențele mai multor scriitori și esești europeni, de la André Gide și Jacques Rivière până la Albert Thibaudet și Georg Simmel. În neîncheiata sa trilogie politică intitulată provizoriu *Victorii* (și alcătuită din romanele *Întoarcerea din rai*, *Huliganii* și *Viață nouă*, ultimul nedefinitivat), Eliade are ambiția de a realiza un portret de grup în care să cuprindă toate valențele – politice, culturale, literare, existențiale – ale „generației” sale. Calea acestei diversități fenomenale, consideră el, e deschisă de o aventură intelectuală originară. Rezultă o identitate mozaică, conflictuală, în mișcare, trecută prin inconfundabilul filtru subiectiv al autorului, pe care acest articol își propune să o schițeze.

Cuvinte-cheie: roman politic, ideologie, existențialism, „tânăra generație”.

From his first articles written in the vein of the „young generations” in Europe, Mircea Eliade lists adventure as a core feature of the emerging intellectual group that he is a part of. During the 1930s, the significances of adventure shift continuously and mushroom in the texts elaborated by the members of the Romanian „young generation”, while they take or change ideological and political sides. Most of them are influenced by such European writers or intellectuals as André Gide, Jacques Rivière, José Ortega y Gasset, Georg Simmel, Albert Thibaudet, etc. In his unended trilogy *Victories* (*Victorii*), Eliade aims to sketch a group portrait in which to include all the ideological traits of his „generation”, be they political, cultural, literary, or existential. The overall image, filtered through Eliade’s own unmistakable point of view, is that of a moving, conflicting mosaic-identity.

Keywords: political fiction, ideology, existentialism, „young generation”.

Multă vreme împins către periferia literaturii ca formă hibridă, dacă nu adulterată, a prozei, romanul politic a fost reconstruit conceptual abia după *Authoritarian Fictions. The Ideological Novel as a Literary Genre* (1983) de Susan Rubin Suleiman. După aceea, mai

mulți cercetători (precum Steven Ungar sau Angela Kershaw) au încercat să moduleze, să adapteze la diferite situații particulare modelul cam rigid proiectat de comparatișta americană. Din toate aceste reformulări teoretice are de câștigat trilogia scrisă de

Eliade între anii 1931 și 1941, ficțiune ideologică pe care comentatorii au analizat-o aproape mereu cu instrumentele criticii estetice. Chestiunea încadrării într-un subgen literar este totuși mai complexă și merită abordată și din altă direcție.

*Ciclul Victorii: „romanele
unei generații” sau „proză de
extracție biografică”?*

Sorin Alexandrescu a demonstrat undeva că o mare parte din creația polimorfă a lui Mircea Eliade are un substrat memorialistic. Prelucrând, cristalizând, sublimând – prozatorul și eseistul scrie mereu, direct ori indirect, despre sine: „memorialistica poate fi considerată ‘magma textuală originară’ din care s-a cristalizat apoi atât opera literară, cât și cea științifică” (Alexandrescu 2006: 116-117)¹. Sunt așezate apoi pe diferite rafturi, în funcție de gradul de procesare a faptului brut de viață, texte de facturi diverse, de la caietele și jurnalele știute și până la studii precum *Yoga* (1936) *De la Zamolxis la Genghis-Han* (1970), sau la ficțiuni precum *Șarpele* (1937), *Secretul doctorului Honigberger*, *Nopți la Serampore* (ambele 1940), *Noaptea de Sânziene* (1955). *Întoarcerea din rai* nu face excepție de la regula „memorialisticii în mai multe trepte” (idem: 122), în sensul în care găsim la tot pasul, contopite în poveste, urme ale unor experiențe fizice și intelectuale de-ale autorului, evocate și cu alte ocazii. Dobridor, profesorul de științe naturale în pragul unei descoperiri despre crustaceul de apă dulce *Gammarus pulex*, este o prelungire a propensiunii elevului Eliade pentru entomologie. Petru Anicet, precocel geniu muzical, amintește de copilul care improviza variațiuni pe teme de Rahmaninov și

visa să devină pianist concertist. Dimpotrivă, revolta lui Pavel Anicet împotriva muzicii, pe temeiul că ar da frâu liber revărsărilor sentimentale „feminine” (Eliade 2010: 112-113), seamănă cu ironia față de emoțiile muzicale din „Itinerariu spiritual” (Eliade 1990 I: 36-37). Ezitarea aceluiași Pavel între două femei corespunde ezitării, reale, a lui Eliade între Sorana Țopa și Nina Mareș, chiar în anul redactării romanului². Exemplele sunt numeroase, iar atribuirile de idei și chiar de sintagme din articolele proprii sunt practici curente. Eliade însuși a vorbit despre „contextul autobiografic” al *Întoarcerii din rai*, iar critica de întâmpinare l-a interpretat adesea ca pe o memorialistică transfigurată prin mijloace românești, de la Pompiliu Constantinescu și Șerban Cioculescu până la Ion Chinezu. Într-adevăr, personajele lui Eliade moștenesc o parte din zestrea intelectuală sau pulsională a creatorului lor și adeseori cititorul are impresia că au fost imaginate pentru ca acesta să își izoleze diferite complexe psihice pe care să le pună apoi sub lupă de la o distanță sanitară, trecute prin oglinda ficțiunii. Astfel încât romanele lui, inclusiv cele din trilogie, ar putea fi citite ca părți ale unui dialog neîntrerupt al autorului cu sine însuși, pline de referințe sau măcar aluzii autobiografice, ușor de retrasat fie și din foietarea *Memoriilor*.

Pe de altă parte, comentatorii au remarcat – uneori chiar în aceleași cronici – că *Întoarcerea din rai* e o frescă generațională, în care colegii de grup ai lui Eliade își pot recunoaște atitudinile, obiceiurile și ticurile și chiar una dintre tentații a fost de a identifica în personajele din carte persoanele reale din anturajul *Criterionului* care se întrunea, într-o vreme, o dată sau de mai multe ori pe săptămână la cafeneaua Corso, deși scriitorul a descurajat încă de la început inițiative-

1 Că ipoteza de lucru a lui Sorin Alexandrescu e validă se poate proba și prin confruntarea ei cu una dintre mărturiile tânărului Eliade: „De altfel, cam tot ce scriu este personal; chiar când scriu lucrări științifice. Pentru mine, întreaga cultură trebuie să fie personală, viscerală [...]” (*Romanul românesc în interviuri* 1985, vol I, partea II: 887).

2 Laitmotivul posibilității / imposibilității „de a iubi două femei în același timp”, în *Întoarcerea din rai* și în alte texte, ficționale sau nu, a fost urmărit cu rigoare de Marta Petreu, într-un eseu în care urmărește convertirea – și neutralizarea – estetică a unor dileme presante etice, ca stratagemă recurentă în viața și în opera lui Eliade (Petreu 2007, II: 18-19 et passim).

le detectivistice: „Este o carte lucrată după natură, dar n-am copiat niciun om. Dacă unele gesturi sau unele replici pot fi recunoscute drept ale unor prieteni de-ai mei, nu înseamnă că personagiile sunt aidoma acestor prieteni” (*Romanul românesc în interviuri* 1985, vol I, partea II: 892). Precizarea o va reitera și în *Memorii*: „Deși împrumutasem trăsături și ticuri de la unii dintre prietenii mei, personajele nu își aveau modele în realitate.” (Eliade 1991, I: 283). Dacă romanul nu redă „tânăra generație” la modul fotografic, el își propune să-i capteze atmosfera cerebrală, fapt acceptat ca o evidență de Octav Șuluțiu („Romanul sintetizează zbulciul tinerei generații românești. Într-o

serie de portrete întretăiate, Mircea Eliade a caracterizat toate tendințele generației noi, i-a lămurit toată problematica și i-a povestit toate înfrângerile” – Șuluțiu, în „*Dosarul Mircea Eliade*” 2001, IV, Partea I: 80) sau de Ion I. Cantacuzino („Socotesc cartea lui Eliade un admirabil document. [...] Cititorul de peste un sfert de veac o va privi probabil ca pe o imagine a noastră, nu ca pe un chip, reflectat peste ani, al lui însuși” – Cantacuzino, în idem: 109), ca părți implicate, în niște cronici neobișnuit de participative, în care încearcă să disece sistematic, savant și prețios, pe puncte și subpuncte, „problemele”, „soluțiile” și „semnificațiile” generaționale din perspectiva *insider*-ilor.

Așadar, critica a surprins (și a fost surprinsă de) faptul că are de a face cu un roman care poate fi citit, simultan, ca autoportret intelectual și ca tablou generațional. Dualitatea structurii lui latente a fost formulată memorabil de E. Lovinescu, în *Istoria literaturii române contemporane (1930-1937)*: autorul *Întoarcerii din rai* și al *Huliganilor* și-ar fi confundat generația „cu propria-i personalitate”, fracționând-o în mai multe personaje, „pulbere planetară desfăcută din incandescența însăși a autorului” (Lovinescu 1937: 297). Temele personale se împletesc cu cele colective până la indistinție, iar faptul este cu putință pentru că Eliade a știut să se construiască pe sine, în programe, articole, romane, ca eșantion reprezentativ al grupului său, astfel încât o autoscopie să coincidă cu o secțiune transversală prin straturile acestuia. *Întoarcerea din rai* – primul roman din trilogie și cel mai apropiat de acest deziderat, având și structura cea mai modernă – sondează personalitatea divizată a autorului, prin „sciziparitate”, cum persifla Cioculescu (1972: 275), și explorează în același timp locurile comune și bizareriile unei generații. Suită de „puncte și contrapuncte” dispuse într-o ordine numai în aparență aleatoare, în manieră huxleyană, de un artificialism căutat (realismul nefiind decât un alibi), romanul aspiră să pună în dispozitiv, ca pe o tablă de șah, toate piesele ideologiei „tinerei generații”, de la cavaleria ușoară și până la artileria grea, în tentativa acesteia de a accede la pozițiile de putere din cadrul „câmpului cultural” autohton. Mai mult: cum strategiile și discursurile grupului românesc erau partajate cu „tinerele generații” din Franța, Anglia, Germania, Italia sau Spania, avem în *Întoarcerea din rai* o încercare temerară, dacă nu și încununată de succes, de a surprinde o stare de spi-

rit pan-europeană, legată de aceeași agresivă mistică a tinereții răspândită peste tot, cu rătăcirile teoretice și derivatele politice de rigoare, într-o epocă resimțită ca una de profund marasm, de sfârșit al unei lumi „vechi” și de naștere a alteia „noi” și neliniștitoare.

*Aventura intelectuală ca preludiv
al aventurii politice, sociale,
culturale, existențiale etc.*

Iată sensul mai profund al dublei structuri – autobiografice și sociografice – a cărții. Căci pentru Eliade, ca și pentru François Mentré (vezi Wohl 1979: 20), generația se definește prin participarea la un orizont de idei, și nu prin apartenența la clasă: este cearta epocii, dintre spiritualiști și marxiști, scriitorul român numărându-se cu mândrie printre apologeții celor dintâi și detractorii celor din urmă. În concepția lui, cine discută onest despre generație trebuie să vorbească de ideologie și, implicit, de identitate. Transmutând ecuația în literatură, un roman ideologic nu poate fi decât, în același timp, și un roman al identității, de vreme ce omul modern face trup comun cu gândurile sale (nu visa autorul la o proză în care să zugrăvească un personaj numai prin aventurile lui cerebrale?³). Viziunea pornește de la intuiția conceptului existențialist⁴ al angajării, care este cureaua de transmisie dintre termenii-pivot ai întregului roman: identitate colectivă – ideologie – identitate personală.

Eliade reconstruiește, deci, grupul „tinerei generații” ca pe un mozaic de oameni-idei: frații Anicet, Vlădescu, David Dragu, Eleazar, Emilian, Lazarovici, Teodoru, Ilieș (urmați, în *Huliganii* de Alexandru Pleșa sau Cezar Tomescu, Balaban și în *Viața nouă* de Ștefan Tului) și alții, mai mărunți. Ei vor reprezenta, la nivel ficțional, numeroasele

3 Teoria e enunțată în prefața „romanului indirect” *Șantier* (1935): „Nu înțeleg de ce ar fi ‘roman’ o carte în care se descrie o boală, o meserie oarecare sau o cocotă și n-ar fi tot atât de roman o carte în care s-ar descrie lupta unui om viu cu propriile sale gânduri, sau viața unui om între cărți și vise. [...] De ce ‘analiza sufletească’ a unei cocote ar fi mai interesantă decât transcrierea justă a dramei lăuntrice a unui matematician sau metafizician ? (Eliade 2003: 251).

4 Despre *Întoarcerea din rai* și *Huliganii* ca romane existențialiste a vorbit Eugen Simion (2011: 118-142).

aventuri pe care autorul le credea caracteristice pentru generație: sexualismul, anarhismul, ortodoxismul, mistica, spiritualismul, comunismul, legionarismul, colectivismul ș.a.m.d. Pentru a nu crea o structură de o rigiditate mecanică, autorul evită o corespondență biunivocă: există personaje care întruchipează mai multe idei, simultan ori succesiv, după cum există idei exprimate de mai multe personaje. Întâlnim și eroi care nu încarnează nicio teză, de pildă pe Jean Ciutariu (un filistin infiltrat în mijlocul grupului de tineri „tari”, care are, în tabloul general, rolul modest de substanță de contrast), iar ei se vor înmulți în volumele următoare (s-a făcut adeseori observația că cel mai mare număr de pagini al *Huliganilor* îi este alocat unui asemenea erou fără niciun crez de apărut, Mitică Gheorghiu), semn că Eliade s-a îndepărtat în timp de proiectul inițial. Populsat până la saturație cu oameni-idei, *Întoarcerea din rai* rămâne romanul cel mai arid, dar și mai reprezentativ, al trilogiei.

Uscăciunea lui ar proveni, s-a argumentat, din insuficienta individualizare a personajelor, din uniformitatea lor de dincolo de aparențe. Autorul e conștient de reproș (Eliade e unul dintre cei mai atenți cititori ai criticilor săi și ține cont de ceea ce i se impune) și se apără pe două linii, chiar în același an 1934. La trei luni după apariția romanului, el scrie, probabil că în replică, eseu *Romanul oceanografic*, un fel de program literar ale cărui puncte principale vor fi reluate și în câteva dintre *Fragmentele* incluse în volumul *Oceanografie*⁵. Oamenii moderni pierzându-și „autenticitatea” sub impactul abundenței informaționale, ei încep să își ștergă propriile personalități și să semene unii cu alții, sentimentele, gândurile, convingerile lor fiind împrumutate din ceea ce se vântură în cărți și în mijloacele de infor-

mare. Factorul standardizării sunt ideile: „Oamenii moderni încep a trăi cu idei. Și nu cu idei organice, personale, obținute printr-un efort individual sau printr-o tradiție – așa cum aveau ceilalți oameni, de acum o sută de ani, să spunem – ci cu idei în serie, obținute automat, prin presă, prin literatură, prin convorbiri” (Eliade, în *Bătălia pentru roman* 1997: 176). În asemenea condiții, „autenticitatea romanului” e echivalentă cu „inautenticitatea” personajelor dintre copertele lui, reduse la scheme mentale indefinit repetabile, iar tehnica narativă trebuie să se înnoiască pentru a surprinde realitatea contingentă a acestor automatisme. „Romanul oceanografic” își propune să oglindească acest univers nediferențiat de adâncime, așa cum farul exploratorilor proiectat în străfundurile acvatice scoate la lumină un relief indistinct, în care fauna și flora se întrepătrund într-un plancton monoton și inanalizabil. Așa se face că insul contemporan începe să semene cu generația lui, că identitatea individuală începe să se dizolve în cea colectivă, în dauna prozatorilor de tipul lui Balzac, Stendhal, Dostoievski sau Proust, căutători de substanțe sufletești unice și irepetabile. Aluzia la *Întoarcerea din rai*, plin de asemenea oameni descărnați, e transparentă, iar Cornel Ungureanu avea dreptate să propună să îl citim ca pe un „roman oceanografic”⁶. Peisajul uman roind de tineri entuziasmați de tot felul de idei de-a gata amintește fără doar și poate de amicii adunați la Corso pentru a dezbate – cu alte guri, pe aceeași gamă – ceea ce ei numesc „marile probleme”, învârtind, de fapt, aceleași câteva platitudini:

„Cine [vrea] să descrie pe oameni așa cum sunt astăzi, ‘moderni’ și ‘civilizați’, trebuie să îi arate sub aceeași culoare neutră, având aceleași gânduri, aceleași

5 Sensul în care Eliade folosește cuvintele „oceanografie” sau „analiză oceanografică” poate fi descifrat din prefața autorului la volumul de eseuri din 1934 (Eliade 1934: 14-19, în special 19). Semnificația este anti-freudiană, în măsura în care autorul român e interesat de automatismele vieții conștiente de zi cu zi, și nu de cele inconștiente, eventual refutate oniric. Termenul „oceanografie” e adaptat după Eugenio d’Ors, care în 1919 publica în catalană volumul *Oceanografia plictisului* (Țurcanu 2003: 264, Diez de Velasco 2007: 86).

6 „*Întoarcerea din rai* și *Huliganii* ar trebui să fie romane oceanografice”, afirmă abrupt criticul, apreciind apoi că articolul publicat în 1934 în revista *Vitrina literară* „constituie, după părerea noastră, o orgolioasă participare românească la formularea posibilităților romanului modern” (Ungureanu 2010: 156).

tropisme intelectuale, aceleași expresii verbale. Cu cât doi tineri sunt mai personali, cu atât trebuie să samene mai mult între ei. Cu cât sunt mai deștepți, cu atât se confundă unul cu altul. Că unul spune x și altul x', că unul spune y, iar altul y'' sau y''' – ce importă? Toți au aceeași structură, toți suferă același soliloqui (căci altminteri n-ar mai fi moderni!)” (idem: 177).

Pe de o parte, așadar, romanul ar fi unul „oceanografic”, al unui (altfel de) om fără însușiri sau om-masă, cu expresia populară în epocă a lui Ortega y Gasset. Pe de altă parte, printre inșii trași la indigo se strecoară și câțiva „intelectuali autentici”, „singurele categorii de oameni care experimentează viața direct, care sunt liberi de milionul de superstiții ale ‘omului practic’ și trăiesc ‘faptul’ cu o *immediatezza* necunoscută celor care au impresia că sunt ‘practici’ pentru că practică greșelile înaintașilor lor” (Eliade 1990, II: 25). Acești savanți dezbărați de schematisme și prejudecăți nu sunt niște oameni de prisos, pierduți în speculații gratuite, ci au menirea concretă de a produce marile schimbări de paradigmă de pe scena istoriei. Eliade s-a întors din ce în ce mai des la viziunea aceasta în articolele de după 1933⁷, an al multor dezbateri principiale în sânul generației lui. Politicienii se ocupă de chestiunile mărunte ale zilei, pe care le rezolvă în funcție de interesele lor meschine (Eliade detestă „politicianismul” claselor conducătoare ale statului liberal, pe urmele lui C. Rădulescu-Motru, la fel ca alți colegi de generație). Dar „momentele critice și decisive din viața unei națiuni” (idem: 26), când se trece un prag civilizațional, au fost la început idei pe biroul unui intelectual. Aventura politică e, în stadiul ei incipient imaculat, o aventură spirituală. Sunt două contraste, pe care Eliade le scrie în relief: între elită și „omul-masă”, pe calapodul știut al lui Ortega y Gasset; și între politică și istorie, iar aici Eliade seamănă cu

Heidegger, făcând aceeași falsă distincție plină de consecințe regretabile⁸. „Omul-masă” poate face politică, intelectualul făurește istoria (și, când ceasul providențial a sunat, îl poate atrage și pe omul-masă pe orbita creației lui). Acestea fiind, în concepția lui Eliade, cele două categorii umane caracteristice pentru timpurile noi, ne rămâne întrebarea în ce măsură sunt ele reprezentate în trilogia scrisă în anii 1930-’40. Răspunsul nu poate fi tranșant, romancierul căutând nuanțele intermediare, din intuiția de a se păzi de maniheismul supărător al romanelor cu teză. Cei mai mulți tineri locvace din *Întoarcerea din rai* și din întregul ciclu, autori sau colportori inepuizabili de teorii, se zbat între statutul de oameni-masă și intelectuali, dintre ei numai câțiva promițând să se apropie vertiginos de polul al doilea: adică David Dragu, frații Anicet și, poate, din puținele pagini în care e schițat, Ștefan Tuluiu din *Viața nouă*.

7 Citatele ce ilustrează demonstrația sunt preluate din articolul „Poimăine” (1934), dar ideile vor rămâne neschimbate în „De ce sunt intelectualii lași?” (1934) sau „Mântuire, istorie, politică” (1936) (toate antologate în Eliade 1990 II).

8 Pentru a explora modul în care cei doi gânditori relaționează „politica” și „istoria”, v. Safranski 2004: 230-231, Alexandrescu 1999: 226-241, Kanterian 2006: 5.

Avem acum și explicația interesului lui Eliade, în această perioadă de creație, pentru romanul aventurilor intelectuale, „cerebral, teoretic, cu ‘probleme’”, cum îl numea el într-un interviu (*Romanul românesc în interviuri* 1985, II, partea I: 888): pe de o parte, ideile, devenite monedă calpă prin circulație curentă, au dus la decolorarea, depersonalizarea indivizilor contemporani; și tot ele, pe de alta, sunt motoarele care împing istoria înainte, ducând la împlinirea unui destin al umanității. Cu alte cuvinte,

ideile fac pământul să se învârtă, ele sunt mărirea și decăderea omului modern, iar un scriitor care își asumă, cu orgoliu, misiunea de a rotunji o frescă atotcuprinzătoare a lumii contemporane nu poate face altceva decât roman ideologic. Este proiectul – măreț, dacă nu grandoman – care îl preocupă vreme de un deceniu, inclusiv după plecarea din țară ca atașat de legăție la Londra și la Lisabona, iar dosarul trilogiei neterminate *Victorii* merită redeschis, cu această cheie de lectură.

Bibliografie

- Bătălia pentru roman* 1997: *Bătălia pentru roman*, Antologie de Aurel Sasu și Mariana Vartic, Editura Atos, București, 1997.
- „Dosarul” Mircea Eliade: „Dosarele” Mircea Eliade, vol. I-IV. Cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, 1998-2001, București.
- Romanul românesc în interviuri: Romanul românesc în interviuri*, Antologie, sinteze bibliografice și indice de Aurel Sasu și Mariana Vartic, Editura Minerva, București.
- Alexandrescu 1999: Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1999.
- Alexandrescu 2006: Sorin Alexandrescu, *Mircea Eliade, dinspre Portugalia*, Editura Humanitas, București.
- Cioculescu 1972: Șerban Cioculescu, *Aspecte literare contemporane*, Editura Minerva, București.
- Diez de Velasco 2007: Francisco Diez de Velasco, „Mircea Eliade y Eugenio d’Ors (y el arquetipo)”, *Revista de Ciencias de las Religiones*, 2007, 12, 81-112.
- Eliade 1934: Mircea Eliade, *Oceanografie*, Cu un desen inedit de Marcel Iancu, Edituraa Cultura Poporului, București.
- Eliade 1990: Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. I-II, Editura Roza Vânturilor, București.
- Eliade 1991: Mircea Eliade, *Jurnal*, I-II, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București.
- Eliade 2003: Mircea Eliade, *India. Biblioteca maharajahului. Șantier*, Editura Humanitas, București.
- Eliade 2010: Mircea Eliade, *Întoarcerea din rai*, Prefață de Dan C. Mihăilescu, Editura Jurnalul Național, București.
- Kanterian 2006: Edward Kanterian, „Fascismul intelectualilor din România. Spre o analiză comparativă”, *Revista* 22, nr. 829, 24-30 ianuarie 2006, p. 5.
- Lovinescu 1937: Lovinescu, E., *Istoria literaturii române contemporane (1930-1937)*, Editura Librăriei Socec, București, 1937.
- Petreu 2007: Petreu, Marta, „Eliade par lui-même” (I-II), *Apostrof*, nr. 4-5 (203-204), 2007, p. 20-23, 15-20.
- Safranski 2004: Rüdiger Safranski, *Un maestru din Germania. Heidegger și epoca lui*, traducere din germană de Ileana Snagoveanu-Spiegelberg, Editura Humanitas, București.
- Simion 2011: Eugen Simion, *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.
- Suleiman 1983: Susan Rubin Suleiman, *Authoritarian Fictions. The Ideological Novel as a Literary Genre*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Țurcanu 2003: Florin Țurcanu, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, Traducere din franceză de Monica Anghel și Dragoș Dodu, cu o prefață de Zoe Petre, Editura Humanitas, București.
- Ungureanu 2010: Cornel Ungureanu, *Șantier 2. Un itinerar în căutarea lui Mircea Eliade*, Editura Cartea Românească, București.
- Wohl 1979: Robert Wohl, *The Generation of 1914*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Grațiela POPESCU

Mircea Daneliuc, regizorul unei lumi asimetrice

*Mircea Daneliuc, monsieur l'auteur sau lupul singuratic
al filmului românesc, de Titus Vâjeu*

Abstract

Cu un efect neașteptat de mulțime fuzzy, cu elemente într-un deplin haos al „ordonării” algebrice, pelicula celebrului Mircea Daneliuc pare o mantră a relaxării prin muncă artistică, într-o Românie a cotidianului absurd. Film greu de înghițit, verist, necontrafăcut, sincron cu curentului european „Free Cinema”. În „războiul contra ignoranței”, sistemul își găsisese un rival ce nu s-a înrolat sub flamurile lui și se folosea de temele impuse, sarcastic, spre a-i deturna mesajul. Subtext dramatic, pentru receptori empatici, sau, dimpotrivă, o chestiune inavuabilă, producția unui indenzirabil, deloc pe gustul politicianului ca specie de tranziție (personaj-gen proxim, arhetip omniprezent în toposul imaginar), un răspuns imunitar alergic la provocările patriei.

Filmul, prin definiție, folosind lentila de contact a realului, dă iluzia implicării. Compoziția lui Mircea Daneliuc detronează iluzia participării, persiflând o realitate conformistă.

Spontană, vie și transpusă într-o grafică excelentă, cartea profesorului de la Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică, Titus Vâjeu, redă acest film de artă într-o sinteză estetică, de fină precizie, a vieții, filmografiei și narațiunilor autorului Daneliuc.

Cuvinte-cheie: filmografie, personaj, arta actorului, refuzul narcozei ideologice, dogmă totalitară, Free Cinema.

With an unexpected effect of fuzzy crowd, with items in a complete chaos of algebraic „ordering”, Mircea Daneliuc’s famous film seems a relaxation mantra through artistic work, in a Romania of the daily absurd. A hard to swallow, verist, unfaked film, synchronic with the „Free Cinema” European mainstream. In the „war against ignorance”, the system had found a rival not enlisted under its banners and was using the imposed themes, sarcastically, to hijack the message. Fabulously tragical irony for empathic receptors, or rather, an unprofessed matter, the production of an undesirable, not in the slightest according to the taste of the politician as a transitional species (proximate character-type, ubiquitous archetype in the imaginary topos), an allergic immune response to the challenges of homeland.

The film, by definition, using the contact lens of the real, gives the illusion of involvement. Mircea Daneliuc’s composition dethrones the illusion of participation, ironizing a conformist reality.

Spontaneous, lively and translated into excellent graphics, the book of Titus Vâjeu, Professor at the National University of Drama and Film, transposes this art film into a fine precision aesthetic synthesis of life, cinematography and author Daneliuc’s narratives.

Keywords: filmography character, actor’s art, refusal of ideological narcosis, totalitarian dogma, Free Cinema.

Motto : „Regizorul este o călăuză în întuneric” (Peter Brook)

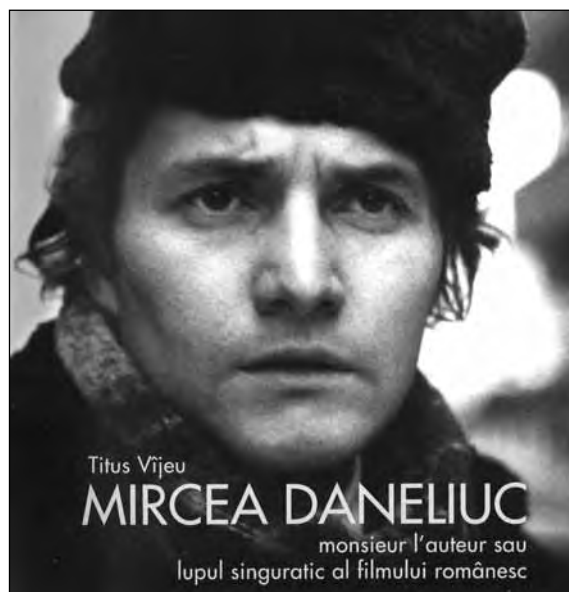
Fotogramele trecutului

Cu ironie și resemnare vorbește profesorul Titus Vîjeu despre industria cinematografică sub comunism¹, fixând anul escatologic al radicalizării ideologice culturale (*Tezele din iulie*), ca moment de ruptură, mentalitar. Cei care controlau distribuția filmului, producători, beneficiari și cenzori, în același timp, aveau o idee clară despre rolul peliculei în propagarea mesajului. Dar scopul final al propagandei, de sedare a conștiințelor și programare mentală la nivelul ideologiilor reducționiste de partid, în scopul „cauzei”, prin arta „de consum”, divertismentul realist-socialist – este întors de regizorul Mircea Daneliuc, prin aluzii, umor și tehnici vizuale (metode practicate de toți dizidenții regimului, scriitori, actori, regizori), în defavoarea percepției simpliste.

Intrarea se face în forță. Primul lungmetraj semnat de Mircea Daneliuc este *Cursa* (1975). Traiul în România anilor '70: aluzia la sărăcie, izolare în mulțime, depersonalizare sau „sinuciderea conștiinței”, oroarea de tonul activist și execuțiile impuse, sunt transparente și inserate în cadru, din perspectiva opozantului. Tematicul a fost înlocuit prin șarjă. Grotescul este exprimat în „duplicatul” personajelor, ce se poate citi într-un context bufon din spatele celor mai domestice întâmplări, camuflete cazon.

„*Cursa* trebuia să fie povestea a trei oameni, aflați într-o relație conjuncturală, fiecare dintre ei dezvăluind mici lumi interioare, pe fundalul unor spectaculoase realizări ale socialismului în România. De fapt, acest lucru a făcut posibilă premiera”.²

Un tandem memorabil, Mircea Albulescu – Tora Vasilescu, într-un scenariu principal (cursa cu obstacole sau plimbarea unui uriaș agregat minier), el, durul șofer de camion, cam seducător în rol, ea, autos-

topistă ce cară cu ea, studențește, o plapumă totemică (unul din simbolurile bunăstării în epocă), între șantiere, în căutarea iubitului pierdut, din Lupeni, pentru care avea o pasiune agreată social, ținând instituția căsătoriei.

Prezența personalizată a regizorului într-un asemenea cadru (trendul vindicativ-îndârjit al artei cu program corespunzător *Tezelor*), reprezintă una dintre minunile transpoziției materialului artistic sub comunism, întâmplări rare. Personalitatea excesivă a regizorului depășise ecranul.

Există un mecanism de producere a artei curate, în vremuri mizere, și acest proces este intuit, în desfășurarea sa. Mircea Daneliuc a influențat, astfel, narativitatea liniară a oricărei povești cu eroi muncitori, tonul fixist al mândriei proletare, inevitabilele „preexistente” componente ale acțiunii.

O regie curajoasă, cu cadre strânse ale personajelor, pentru intensificare emoțională, pe un traseu dificil, fizic și psihic. Trailerului ce transportă un uriaș utilaj minier îi cedează frânele, derapajul este de un realism horror, pe buza prăpastiei, camionul, încărcătura și pasagerii, ne duc în trama narativă a unui veritabil film de

1 Titus Vîjeu, *Mircea Daneliuc, monsieur l'auteur sau lupul singuratic al filmului românesc*, Ed. Noi Media Print, București, 2016.

2 Op. cit., p. 29.

acțiune, cu simbolism existențial. Eroizarea socialistă impusă facil de producător/ beneficiar (partidul), sub presiune, capătă accente de un realism dur, extrem. În derularea inevitabilă a acțiunii, sensul a fost deturnat abil.

Ca personaj colectiv, clasa muncitoare nu fusese niciodată atât de subtilă, populată cu personificări cinévérité ale rătăcitorilor.

Prelucrarea, în profunzime, a unei *formantis* ce refuza să se revendice din naționalismul patriotard fad, și se concentra pe o abordare psihosomatică, revine în *Vânătoarea de vulpi* (1980), o sfidare puternică a activiștilor de partid și a securității, cu rol criminal în drama colectivizării, din vremurile sumbre ale deznăționalizării de tip bolșevic. O narațiune mitică (ipostazele miturilor contemporane), în care biograful are rolul teoreticianului.

Profesorul Titus Vîjeu, expert în *narrative performance*, curs pe care îl predă studenților de la UNATC, analizează, prin ecorșeu,

modalitățile auctoriale de evitare a tehnicii impuse, capacitatea reală de dinamitare a clișeului, în filmul tematic:

„*Ediție specială* i-a agravat situația. Era din ce în ce mai clar că Mircea Daneliuc era un nesupus. Un cineast care nu recunoaște autoritatea documentelor de partid și care nu respectă indicațiile cuprinse în ele. E hotărât să nu cedeze, deși îi e greu să îndure amenințările oficialităților. Se gândește la un film care să lovească în însăși inima propagandei, în chiar instituția ce transmite în mase cuvântul partidului. Continuă să creadă în cinematograful făcut <cu sufletul la gură>, chiar dacă Godard a devenit între timp maoist, brechtian, vertovist.”³

Free Cinema

Dar cum programul artistic al partidului cu care era distrat poporul, kitsch structural, va fi spulberat definitiv după '89, când imaginația a început, în sfârșit să trăiască în libertate, e drept, una constrictivă și flagela-

3 Idem., p. 49.

tă economic, „economia de piață” și corupția politică, de un umor macabru, ambele, au fost preluate în filme memorabile.

Cartea propune, metodic, filmologia comparată, semiotizarea secvențelor vizuale (interpretarea operei deschise), interesanța lor istorie, și, mai ales, parcursul dramatic al autorului independent de film, toate compunând o poveste incitantă a filmului de artă românesc: *Senatorul melcilor* (1994), *Patul conjugal* (1992), *Această lehamite* (1993), *Marilena* (2008), *Cele ce plutesc* (2009), *Ambasadori, căutăm patrie* (2000), enumerându-le pe cele mai cunoscute.

Cred că Titus Vîjeu nu țintește să captureze un cititor pasiv, un receptor docil, doritor de policier, de epos. Lectura cărții de teatru sau film este una senzitivă. Profesorul prezintă fiecare scenariu, apoi cărțile lui Mircea Daneliuc, din perspectiva memorialistului atent, într-un roman aparent biografic, dar, mai ales, în postura cinefilului făcând parte din poveste; empatic, respinge orice dogmatism ce dorea reconfigurarea lumii libere. O metanarațiune alertă ce recompune – în propriul său roman, în fluxul memoriei – traseul dezvoltării personajelor și perspectiva personală asupra istoriei cinematografiei românești.

Adorat sau contestat, Mircea Daneliuc a

reușit să evadeze din condiționări, să evite banalitatea răului cenzurii de partid. I se creionează un frumos, incitant portret al lupului singuratic, în teritoriul (fellinian) al „vizualității” cețoase. Iar personajele incendiare ale acestui topos, „populând un spațiu evident distopic”, cum scrie autorul, marcat de sindromul aplauzelor (*Glissando*, cu un interiorizat, neuitat, Ștefan Iordache), acționează sfidător în parabole ale umanității în declin.

Personajele sunt celebrități independente, sub orice vremuri...

Horațiu Mălăele, un superman auctorial, mim al unui timp detracat (*Această lehamite*, 1993), flegmatic, superior, cu umorile lui, umor negru, incomparabil. Dorel Vișan, emblematicul „senator al melcilor” (1994), în pictogramele unui joc sinistru, din care valorile morale au fost alungate, în mod programatic. „Valoare morală” fiind un termen desemantizat, cu iz arhaic, dar în orice caz, ca *gender* nu înseamnă integrare și regulă absurdă.

„Don't forget what Oscar Wilde said... Yeah...All art is quite useless. He said that”.

(*The Shape of Things*, Neil LaBute)

Cristina-Alexandra DRĂGOI

Virginia Woolf's innovations at the levels of *fabula* and story

Abstract

Lipsa unei terminologii clare în scrierile teoretice ale Virginiei Woolf afectează procesul de analiză a ficțiunii sale recurgând la opiniile pe care le exprimă în eseurile sale: astfel, în scrierile sale teoretice, autoarea pare să denunțe renunțarea la termenul convențional pe care îl numește „povestire” sau „complot”, dar numai o definiție mai exactă a acestor doi termeni poate duce la o evaluare a modului în care convenția este efectiv deformată în scrierile ei de ficțiune. Deci distincția dintre fabulă și povestire poate servi ca punct de plecare în procesul de identificare a locului în care survin efectiv inovațiile Virginiei Woolf.

Cuvinte-cheie: fabula/povestire; complot; concept cultural de biografie, povestea vieții.

Virginia Woolf's lack of a clear terminology throughout her theoretical writings hinders the process of analyzing her fiction by resorting to the beliefs she expresses within her essays: thus, in her theoretical writings she appears to denounce the renunciation of the conventional design she calls „story” or „plot”, but only a more exact definition of these two terms can lead to an assessment of how convention is actually distorted in her own fictional works. Therefore, the distinction between fabula and story can serve as a starting point in the process of identifying where Woolf's innovations actually occur.

Keywords: fabula/story; plot; cultural concept of biography; life story.

Taking into consideration a series of essays that are often held as representative of Virginia Woolf's beliefs concerning the novel, it appears that she argues in favour of the disintegration of the plot characteristic of traditional novels and claims that, in order to attain the aim of genuinely seizing life, a novel should be devoid of such a rigid, restrictive pattern that writers have adopted out of a sense of convention which needs to be surpassed. However, her essays encompass numerous ideas which seem to support the necessity of a pattern established by means of convention that can serve as a bridge between the writer and the

reader and thus ensure the reader's comprehension of the book. Judging by her novels, which remain comprehensible despite their apparent lack of unity, it can be argued that her works do evince a conventional organizing pattern beneath their apparent lack of structure. The question arises whether the conventional pattern Woolf's works comprise can be linked with the very plot she urges novelists to surpass. Therefore, the bridge moulded by convention that must be preserved in order to enable the reader to understand the novel might be the very plot of the literary work. The failure of disintegrating what Woolf refers to as „plot”

despite theoretically claiming that this is a possible and even necessary step in the development of the novel towards a genre capable of truthfully reflecting life can be explained by means of acknowledging the idea that individual experience must be organized in a unifying, coherent pattern in order to be endowed with meaning by the individual himself or by someone else coming in contact with the account of that individual's life.

Among the writings that mark the very beginning of Virginia Woolf's career there are some which comprise pleas against the plot that those she would later refer to as „materialist” writers develop in their novels; thus, fourteen years before the publication of „Modern Novels” which was to be later revised and published in *The Common Reader, First Series* as the well-known essay „Modern Fiction”, the notice „Berham of Beltana” (published in 1905) encompasses the belief that „real life is deficient in plots” (Woolf, 1989a, 36), which seems to emphasize the idea that the genuine existence of individuals lacks a straitjacket pattern and unfolds in accordance with much looser organizing devices. The rigidity and regularity of the plot in traditional novels are condemned as generating an untruthful depiction of human existence; thus, in the article „The Memoirs of Sarah Bernhardt” published in 1908, Virginia Woolf claims that providing an account of one's life „by the dial of the clock, in a pale light, attended only by the irrelevant uproar of cart and carriage, and observed by the universal eye of sun and moon” is nothing but „a gigantic falsehood” (Woolf, 1989a, 169), therefore implying that conveying an individual's life in a truthful manner presupposes evading the limits imposed by chronology and emphasis on exterior reality. Later on, praising Dorothy Richardson's *The Tunnel*, Virginia Woolf appears to imply that „the accustomed channels” (Woolf, 1989b, 10) leading to the configuration of the orderly pattern characteristic of what she would refer to as „materialists” are not to be followed any longer if the novelist wishes to attain the aim of presenting readers with

genuine accounts of their characters' lives. Thus, Woolf extols Richardson's achievement of not creating a story and of providing the reader with access to the characters' consciousness instead.

It is to be noticed that the terms „plot” and „story” are frequently used by Virginia Woolf in passages in which she appears to condemn the conventional pattern by means of which materialists elaborate their novels; thus, without actually defining the terms, Woolf uses them both in an alternative manner when referring to what novelists should do away with in their attempt to generate genuine accounts of individuals' lives. The lack of a clear definition of the terms as well as their usage in contexts that put forward similar beliefs seem to imply that, in Virginia Woolf's frame of thought, the two terms can be understood as having connected, overlapping meanings that refer to a traditional manner of selecting the content of the novel by emphasizing exterior reality and organizing this content by conforming with conventional, order-bestowing principles such as that of chronology which generate a logical, coherent thread of the novel.

In „Modern Novels”, published in 1919 (which would later become „Modern Fiction”), Virginia Woolf conveys her beliefs regarding the novel with greater force and emphasizes the fact that life as it actually unfolds cannot live in the house that materialist novelists build by availing themselves of conventional means: „the essential thing has moved off, or on, and refuses to be contained any longer in such ill-fitting vestments as we provide” (Woolf, 1989b, 32-33). Therefore, Virginia Woolf claims, a liberation of the novelist from any rigid pattern that imposes order and coherence upon the content of individual existence is a prerequisite of achieving a truthful account of one's life. But within this essay Woolf refers to this pattern by using both „story” and „plot”: thus, she claims that a novelist aiming at rendering life should restrain himself from undergoing „the enormous labour of providing the solidity, the likeness to life, the story” (Woolf, 1989b, 33), while also

claiming that, if the novelist succeeded in freeing himself from the straitjacket provided by convention, „if one were free and could set down what one chose, there would be no plot” (Woolf, 1989b, 33). Going beyond the oscillation between the two terms, it seems that Virginia Woolf constantly refers to a necessity of doing away with the rigid pattern in accordance with which one’s life should revolve around exterior reality and should be arranged in a chronological manner which highlights the cause-effect links between various happenings. The essay revolves around the indefatigable castigation of materialists and is, thus, permeated by a main idea which Woolf develops by using in an alternative manner two terms that become synonyms within the frame of thought she puts forward. Irrespective of whether she uses the term „story” or the term „plot” to refer to

what the novelist should eliminate from his novels, she appears to convey the same message according to which the novelist aiming at capturing life should „record the atoms as they fall upon the mind in the order in which they fall” (Woolf, 1989b, 33) and thus focus on life as it is experienced at the level of one’s mind and cease to obey any ordering, unifying pattern when conveying it. Virginia Woolf appears to encourage novelists to disregard any conventional pattern characterized by artificial concinnity and, instead, elaborate their works in accordance with a much looser method of composition similar to „the way that a hen picks up grain” (Woolf, 1989b, 84), a description Woolf uses to characterize Tchekov’s stories which might function as a depiction of the manner of composing a novel that she considers to be appropriate.

Therefore, it can be noticed that,

although she comments upon various literary works and even delineates a certain path novelists should follow in order to attain the narrative aim of genuinely seizing life, Virginia Woolf does not provide an unequivocal terminology to serve as a tool enabling her to convey her beliefs; instead, her entire theory concerning the novel comprises ideas expressed by means of language that does not evince the fixed meanings characteristic of a clearly contoured terminology. For example, as late as 1927, after having been engaged in elaborating various reviews and essays for more than two decades, when attempting to describe the method E. M. Forster employs in his novels, Virginia Woolf refers to the „four-square attitude which walks up to life as if it were a house with a front door, put its hat on the table in the hall, and proceeds to visit all the rooms in an orderly manner” and adds that readers „are allowed to ramble over this extraordinary continent almost alone” (Woolf, 1994, 499-500). Thus, she analyzes writings without resorting to classifications and definitions and the terms she uses are not endowed with a fixed, rigid meaning as they would have been, had they been an integrating part of a theory rendered through a clearly delineated terminology.

As a consequence, it can be said that two terms such as „story” and „plot” can be considered synonyms in virtue of the similarity of the contexts in which they are used throughout a number of different essays conveying the same main idea. Virginia Woolf argues for the renunciation of hide-bound practices of writing a novel and claims that the conventional pattern materialists pursue (which she refers to as either „story” or „plot”) is detrimental to the truthfulness of the account of life. In the absence of „story” or „plot”, the novel can capture the fluidity and complexity of one’s existence, without emphasizing the world surrounding the individual and without ordering the happenings within his life in an artificial manner. Virginia Woolf thus condemns the configuration of the novel generated by the writer’s compliance with any conventional pattern and claims that

the novelist should liberate himself from convention in favour of pursuing innovative methods of elaborating his works so as to genuinely convey life.

However, various essays, some of them written at the height or towards the end of Woolf’s career, contain ideas which seem to support obedience to convention in the process of writing a novel, even though, in accordance with Woolf’s manner of expressing her beliefs without resorting to clear terminology or unambiguous definitions, this acquiescence to conventional practices is not clearly explained or described.

First of all, there are constant references to the impossibility of doing away with tradition and the need to acknowledge hide-bound practices of writing literary works. Thus, as early as 1905, Virginia Woolf contends that „we really have nothing so new to say that it will not fit into one of the familiar forms” (Woolf, 1989a, 25). Thus, far from repudiating tradition, Woolf appears to recognize its importance and even to assert its unavoidable continuity. Given the fact that this statement belongs to one of the first of Woolf’s essays, it can be said that it reflects a belief that has gradually undergone changes as she has refined her convictions related to the novel, as well as her actual practices of writing novels. However, in 1919, only three years before the publication of *Jacob’s Room*, which is often considered her first experimental novel, Virginia Woolf appears to highlight the same idea according to which there is an inexorable connection between the traditional writing of the previous centuries and the writing pertaining to her contemporaneity. Thus, in the very essay in which she condemns the materialists for their lack of truthfulness to the genuine unfolding of life and in which she proclaims the necessity to break away with the conventions that they comply with, Virginia Woolf characterizes the period in which she herself is struggling to break away with tradition as „moving, now a little in this direction, now in that, but with a circular tendency should the whole course of the track be viewed from a sufficiently lofty pinnacle” (Woolf, 1989b, 31). Virginia Woolf

acknowledges the changes that occur in the period to which she herself belongs but, by placing them within a circular movement, she actually alludes to their apparent and transient character and seems to foreground the fact that a complete break with tradition is unattainable. In other words, Virginia Woolf hints at the ineluctable connection with tradition in the very essay in which she appears to highlight the breaking away with tradition and the necessity of altering the novel so as to make it convey the „incessant shower of innumerable atoms composing in their sum what we might venture to call life itself” (Woolf, 1989b, 33).

Even in the essay „How It Strikes a Contemporary”, published in 1923, where she claims that spiritual writers „cannot tell stories because they do not believe that stories are true” (Woolf, 1989b, 358), thus stressing again the necessity of disregarding traditional patterns of organizing the content of a novel, Virginia Woolf appears to contradict herself by stating that „the difference is on the surface; the continuity in the depths” (Woolf, 1989b, 359). It can, thus, be argued that, in accordance with what she herself hints at in such essays, her own novels are nothing but depthless acts of rebellion against convention evincing a break with conventional practices only at a surface level (Vianu, 25). The essay „How It Strikes a Contemporary” is, thus, characterized by a duality with respect to tradition: on the one hand, Woolf depicts the elimination of the conventional „story” or „plot” as a prerequisite of seizing life as it actually unravels, thus suggesting a break with traditional novels written by materialists but, on the other hand, she repeatedly alludes to a continuity between previous periods and her own contemporaneity, thus implying that alterations can occur only at a surface level. Conventions are, in fact, never done away with in the case of Woolf herself and perhaps of all modernist writers (Vianu, 150-151).

The same duality can be noticed in „Character in Fiction”, an essay published in 1924 and derived from „Mr Bennett and Mrs Brown”, published a year before:

Virginia Woolf claims that the conventions established by Edwardian novelists are no longer appropriate for the Georgians as such conventions emphasize „the fabric of things” (Woolf, 1989b, 432) and therefore, by resorting to them, novelists fail to render life as it is actually experienced by individuals. Thus, attempting to compare the manner in which Edwardian novelists such as Bennett knit their works to the manner in which Georgians such as Joyce elaborate their novels, Woolf asserts that „they have developed a technique of novel-writing which suits their purpose; they have made tools and established conventions which do their business. But those tools are not our tools, and that business is not our business. For us those conventions are ruin, those tools are dead” (Woolf, 1989b, 430). Once again, Woolf seems to be in favour of doing away with convention. Taking into consideration the fact that she urges the reader to ponder upon the multitude of ideas and emotions that overwhelm him in the course of a single day and merge within his mind in a chaotic manner and considering the fact that she encourages the reader not to accept a continuous, orderly rendition of the lives of the characters in a novel, it can be concluded that rejecting the conventions of Edwardians equates with or at least includes discarding the organizing pattern that she has called „story” or „plot”. However, within the very same essay she acknowledges the crucial role of convention within any literary work, irrespective of how innovative it is meant to be. Thus, Virginia Woolf is of the opinion that conventions are necessary because they serve as a bridge between the writer and the reader and thus ensure the reader’s access to the meaning of a particular literary work: as a result, „the writer must get into touch with the reader by putting before him something which he recognizes, which therefore stimulates his imagination, and makes him willing to co-operate in the far more difficult business of intimacy” (Woolf, 1989b, 431).

In accordance with the elusive manner in which she has configured her entire theory concerning the novel, Woolf fails to expand

upon this idea by providing clarifications related to the type of bridge a Georgian novelist should create between himself and his readers. She simply implies that the bridges the Edwardians have used, the conventions they have availed themselves of, should be surpassed, while at the same time implying that bridges must be built, conventions must be employed, in order for the reader to have access to the meaning of any novel, including the novel of a Georgian writer. Therefore, the question of what convention should be preserved in the innovative writings of the Georgians arises and, taking into consideration Woolf's own novels, including those that are regarded as the most experimental such as *The Waves*, it can be said that she retains from the works of the Edwardians precisely the convention she is arguing against – that of providing the reader with a structuring pattern she refers to as „story” or „plot”. The need for a bridge between the writer and the reader, which she herself proclaims, provides the justification for the fact that her own novels preserve a conventional organizing design beneath their apparent discontinuity and fragmentariness.

Secondly, alongside with such constant references to the crucial role of traditional and thus conventional practices within any novel, some of Virginia Woolf's essays contain references to the reader as an indispensable pole of the act of elaborating a novel. As a matter of fact, the reader seems to be the pole in virtue of which compliance with convention is necessary on the part of any novelist: according to beliefs expressed in „The Patron and the Crocus”, an essay published in 1924, Woolf considers that any writer embarks upon the process of elaborating a literary work bearing in mind a reader to whom that work is addressed. Once the writer has decided upon a certain content that he wishes to convey, he has to establish the reader he writes for in order to shape the content accordingly: „the writer who has been moved by the sight of the first crocus in Kensington Gardens has, before he sets pen to paper, to choose from a crowd of competitors the particular patron who

suits him best” (Woolf, 1994, 213). No writer writes for himself, Virginia Woolf proclaims; therefore, there is a reader at the end of every writer's pen (Woolf, 1994, 213). The process of writing a novel cannot be fulfilled in the absence of a public which the writer constantly bears in mind due to the fact that, as Woolf herself underlines, „writing is a method of communication; and the crocus is an imperfect crocus until it has been shared” (Woolf, 1994, 213). By writing a literary work, a novelist engages in an act of communication that becomes complete once the reader has decoded the message that he has encapsulated in his work. Several years later, in the essay „Donne After Three Centuries” written for inclusion in *The Common Reader. Second Series*, Virginia Woolf reiterates the idea according to which „every writer has an audience in view” (Woolf, 2009, 356).

The fact that a novel is always addressed to a reader that is supposed to decode its meaning provides the justification of the impossibility of destroying all the bridges between writer and reader by rejecting all conventional practices when elaborating the novel. Therefore, a complete break with tradition is impossible to attain, as Woolf herself implies when alluding to the circularity characteristic of the development of the novel. For the reader to be able to understand what the novelist has produced, the novel must comprise certain conventional features that the reader can recognize in virtue of previous readings and use in the process of decoding the meaning of the book. What conventional features are to be preserved in the innovative novels Woolf argues for so as not to impair the pursuit of genuinely conveying life? She does not provide an answer to this question but a possible answer can be attained by analyzing her own novels, which are at the juncture between, on the one hand, her assertion that all writings are addressed to a public and are therefore meant to be understood and, on the other hand, her claim that conventional features characteristic to the writings of materialists or Edwardians are to be disregarded in the attempt to truthfully convey

life. Given the fact that the traditional writings she argues against exhibit as a representative conventional trait the rigid, orderly design she refers to as „story” or „plot”, her plea appears to be one in favour of the disintegration of such an organizing pattern. Thus, while claiming that the aim of the novelist is that of delivering to a public of his own choice a truthful account of his characters’ lives, Virginia Woolf also claims that, in order to attain this aim, the novelist must disregard the restrictive conventional pattern of the traditional novels. But can the „story” or „plot” be done away with in a novel that, on the one hand, is intended to be understood by some readers and, on the other hand, aims at portraying life?

In order to provide a possible answer to this question, a more precise definition of the terms „story” or „plot” is necessary. Virginia Woolf urges the novelist to surpass the use of the „story” or the „plot” only by making negative examples out of certain writers she characterizes as materialists or Edwardians and by stating, in a rather elusive manner which cannot qualify as an actual method, how the „story” or the „plot” should be replaced: „let us trace the pattern, however disconnected and incoherent in appearance, which each sight or incident scores upon the consciousness” (Woolf, 1989b, 33-34). The result of such an endeavour is, therefore, supposed to generate the dissolution of the „story” or „plot”; however, she never provides a precise definition for the terms she constantly employs to refer to what she rejects. Judging by the characteristic traits of the novels she condemns as being unable to genuinely seize life and taking into consideration what method of writing novels she argues for, it can be said that, through a rejection of the „story” or „plot” Virginia Woolf invalidates the pattern generated by means of arranging incidents pertaining to the world exterior to the characters in an organized, coherent manner which complies with the principle of chronology and evinces the existence of causal links. Due to the fact that her beliefs are not expressed in the unequivocal language a strict terminology presupposes,

in order to establish whether her theoretical claims are reflected within her novels and to assert that, indeed, her novels are devoid of a „story” or a „plot”, a clarification of the terms emerges as a crucial step.

The term „story” acquires from her essays a meaning that is quite distinct from its significance derived from the Russian formalist distinction between *fabula* and *sjuzet* which delineates a separation between „the chronological or chronological-causal sequence into which the reader, progressively and retrospectively, reassembles [...] motifs” and „the actual disposition and articulation of these narrative motifs in the particular finished product” (Sternberg, 106-107). In other words, a literary text evinces two distinct levels: the level of the *fabula*, which comprises „a series of logically and chronologically related events that are caused or experienced by actors” and the level of the *sjuzet* or of the story, which is „a *fabula* that is presented in a certain manner” (Bal, 5). In this frame of thought, the story is the manner in which incidents related to the characters are presented; acknowledging the fact that the novel exhibits these two layers equates with acknowledging the fact that the absence of the story from the novel is impossible to attain. The story cannot be eliminated from the novel as it represents the way in which the content selected from the level of the *fabula* is shaped into a text; due to the fact that the story refers to a manner of presenting a certain content, it cannot be done away with. The novelist cannot escape the story; he can only, on the one hand, decide what content from the level of the *fabula* to include in his novel and, on the other hand, how to present it to the readers.

Considerable emphasis has been put on the dissimilarity between the way in which traditional novels convey a *fabula* and the way in which Virginia Woolf claims novels should depict a *fabula* in order to remain truthful to the unravelling of the characters’ lives: in fact, it might seem that the disjunction between traditional novels and the works she argues for resides in the manner in which happenings pertaining to the level of the *fabula* are presented in order to

endow their presentation in the form of a story with the capacity of genuinely seizing life. Thus, first of all, the discrepancy between the manner in which Woolf's novels depict the *fabula* and the manner in which the *fabula* is conveyed in the novels of materialist writers is given by the different angle from which the *fabula* is presented. Therefore, a significant shift in focalization is to be noticed: in Woolf's novels, the external, non-character bound focalizer which is to be found in many traditional, realist novels fulfilling the role of an omniscient narrator yields focalization to one or several internal, character-bound focalizers (Bal, 148) who no longer have access to an omniscient perspective. The shift of „the point from which the elements are viewed” (Bal, 146), which ceases to be an external, vantage point which confers omniscience with regard to the content presented and becomes an interiorized point from which only limited knowledge can be achieved, is „a subjectivizing technique” (Bal, 168) which endows the story with truthfulness to the unravelling of life given the fact that, according to Woolf, one can only speak for oneself (Woolf, 1989b, 358-359).

For instance, in the novel *Mrs Dalloway*, when Peter Walsh visits Clarissa Dalloway, instead of an orderly account of their conversation presented entirely by an external, non-character bound focalizer serving as a narrator who renders their utterances and perhaps comments upon them, the reader is faced with a depiction of the event as it reverberates within the minds of the two characters involved in it:

“And how are you?” said Peter Walsh, positively trembling; taking both her hands; kissing both her hands. She’s grown older, he thought, sitting down. I shan’t tell her anything about it, he thought, for she’s grown older. She’s looking at me, he thought, a sudden embarrassment coming over him, though he had kissed her hands. Putting his hand into his pocket, he took out a large pocket-knife and half opened the blade. Exactly the same, thought Clarissa; the same queer look; the same check suit; a little out of

the straight his face is, a little thinner, dryer, perhaps, but he looks awfully well, and just the same. „How heavenly it is to see you again!” she exclaimed. He had his knife out. That’s so like him, she thought. (Woolf, 2012, 153)

The actual utterances of the two characters, as well as the comments of the non-character bound focalizer who fulfils the function of the narrator (*he thought, she exclaimed*), are adrift among the thoughts conveyed in fragments evincing internal, character-bound focalization which are embedded in the first level of focalization (Bal, 158). Thus, one of the characters is depicted from the viewpoint of the other, each of them alternatively serving as focalizers shedding light upon the other one: in the fragment underlined above, the agent who perceives is Clarissa, as it is evinced from the verb „think” employed as a marker of shift in level of focalization (Bal, 158) and therefore she fulfils the function of a focalizer from the perspective of which Peter Walsh is depicted. In other words, the performer of the action of perception is Clarissa and the object of perception is Peter Walsh (Bottez, 81). The external, non-character bound focalizer yields its perspective to internal focalizers and also borrows within its ampler discourse their inner thoughts, even though they are not clearly delineated from its discourse through the use of inverted commas; the characters’ thoughts are rendered mostly through the use of free direct thought (Bottez, 110). Therefore, the use of the first person in the passage evincing Peter Walsh’s thoughts upon Clarissa having grown older (*I shan’t tell her anything about it*) unequivocally evinces the employment of free direct thought and ascribes the perspective to him. Similarly, free direct thought is used to convey Clarissa’s opinion about Peter Walsh having remained unchanged (*he looks awfully well*), fact which is indicated by the use of the present simple tense of the verb „look”: although the external focalizer’s comment „thought Clarissa” appears to end the passage in which her perspective upon Peter

Walsh is depicted and it seems that the following comments can be attributed to the external focalizer, it becomes clear that the enumeration related to Peter Walsh's appearance is made from Clarissa's perspective through the use of the verb „look“ at the present simple tense. However, due to the use of the past simple tense which functions as a marker of indirectness (Bottez, 105), the observation „He had his knife out“ appears to belong to the external focalizer; given the fact that it is both preceded and followed by observations made from Clarissa's viewpoint, it can also be attributed to her and be considered to evince her perspective rendered in free indirect thought, a hybrid between indirect and direct thought (Bottez, 110). The constant shift in focalization generates such passages in which the perspective upon what is being conveyed becomes ambiguous and the reader is left to determine from whose point of view happenings are presented and in whose voice they are conveyed. Moreover, the emphasis is placed upon the interiority of the characters who become focalizers and upon the exploration of their minds, to the detriment of the continuity and unity of the ample passage dedicated to the conversation between the two characters.

In other fragments, due to the fact that the character-bound focalizer's thoughts are contaminated with the external focalizer's discourse, the shift in focalization is not so obvious:

These hotels are not consoling places. Far from it. Any number of people had hung up their hats on those pegs. Even the flies, if you thought of it, had settled on other people's noses. As for the cleanliness which hit him in the face, it wasn't cleanliness, so much as bareness, frigidity; a thing that had to be. Some arid matron made her rounds at dawn sniffing, peering, causing blue-nosed maids to scour, for all the world as if the next visitor were a joint of meat to be served on a perfectly clean platter. For sleep, one bed; for sitting in, one armchair; for cleaning one's teeth and shaving one's chin, one tumbler, one looking-glass. Books, letters, dressing-gown, slipped

about on the impersonality of the horsehair like incongruous impertinences. And it was Clarissa's letter that made him see all this. (Woolf, 2012, 225)

The hotel is depicted from Peter Walsh's viewpoint but this internal focalization embedded in the discourse of the external focalizer who serves as a narrator becomes evident towards the end of the fragment, which comprises the verb „see“ as a sign of the shift in focalization. Due to the use of the third person (*As for the cleanliness that hit him*), the fragment might be considered to evince the external focalizer's perspective and the reader might assume that the observations related to hotels pertain to the non-character bound focalizer; however, the end of the fragment sheds light upon the perspective from which hotels are depicted and reveals the fact that the use of the third person is an instance of free indirect thought as a result of the contamination between the discourse of the external narrator and the thoughts of the character-bound focalizer. As a matter of fact, the use of the present simple tense at the very beginning of the fragment (*These hotels are not consoling places*) is a marker of directness (Bottez, 105) which functions as a signal that announces the shift of focalization. The abundance of such fragments in which the focalization shifts from an external to an internal focalizer and often oscillates between various character-bound focalizers generates a discontinuous and fragmentary account of events, as opposed to a unitary, continuous depiction of events that can often be found in novels in which the focalizer remains external to the *fabula*.

Second of all, the dissimilarity between the manner in which the *fabula* is presented in Woolf's novels and the manner in which it is most often than not depicted in traditional novels stems from the recurrent infringement of chronology that characterizes Woolf's writings. In other words, the works of many materialist writers comply with the chronological sequencing of events at the level of the *fabula* and therefore present these events with minor chronological

deviations, if any. In Woolf's novels, however, a „chronological chaos” (Bal, 81) emerges from the extensive use of flashbacks and flash-forwards which are meant to capture happenings as they surface the characters' consciousness at one particular point in time. A considerable number of these retroversions and anticipations do not constitute actual anachronies (Bal, 83-84) because they pinpoint not the event as such which is prior or subsequent to a moment established as the present, but the remembrance of the event. The infringement of the principle of chronology through such „'unreal' or 'false' anachronies” (Bal, 87) contributes to the discontinuity and fragmentariness of Woolf's novels.

In various essays, Virginia Woolf expresses her conviction that a break with the tradition represented by the works of writers she calls „materialists” or „Edwardians” is necessary so that the novel can actually attain the goal of genuinely depicting life; she condemns conventions and argues for doing away with the „story” or the „plot” understood as a rigid, restrictive pattern of displaying in a continuous and logical presentation events pertaining to the characters' outer world. The story as a manner of conveying the *fabula* cannot be eliminated from the novel; it can only be modified so as to serve the established narrative aim more efficiently. Analyzing novels such as *Mrs Dalloway*, the story of Woolf's novels differs from the story of the novels she criticizes in her essays due to her extensive use of and oscillation between internal focalizers and due to her ceaseless infringement, through 'false' anachronies, of the principle of chronology that governs the level of the *fabula*. But from the story her novels tell readers can still reconstruct the *fabula* that resides beneath it: irrespective of how bewildering the manner in which content is presented might appear, the reader will strive for retrieving the content and arranging it according to certain organizing principles that allow for the configuration of a unitary whole.

Given the fact that at the level of the *fabula* happenings are arranged chronological-

ly in a continuous, logical sequence in which causal links can be established between various incidents (Bal, 187), the reader will attempt to reconfigure the *fabula* of any story he is faced with because „in order to understand a text, some sort of logical connection is needed” (Bal, 176). A story, however discontinuous and fragmentary, can be endowed with meaning thorough a process of retrieving the logical, chronological chain of happenings that resides beneath the confusing manner in which they are presented. As a matter of fact, analyzing Dorothy Richardson's *The Tunnel*, which she claims is devoid of a story, Virginia Woolf herself states that „some unity, significance, or design” is to be perceived „in the helter-skelter of flying fragments” that the novel comprises (Woolf, 1989b, 11). Her observation about this novel can be extended to her own works: beneath the apparently overwhelming fragments presenting several perspectives upon events that no longer obey organizing principles there is a unitary design which bestows significance upon the seemingly disconnected bits and pieces.

Moreover, in „Byron & Mr Briggs”, a piece of writing that is supposed to have been the opening chapter of an intended book she is concerned with around the year 1922 but which she has never actually completed (Woolf, 1989b, 473), Virginia Woolf claims that „our reading is always urged on by instinct to do that, complete what we read, which is, for some reason, one of the most universal and profound of our instinct” (Woolf, 1989b, 482). She, therefore, acknowledges, in the very period in which *Jacob's Room* is published and in which the experimental phase of her career reaches its peak, the unescapable need individuals have to build a whole out of the bits and pieces they might be presented with. „One must, for one's own comfort, have a whole in one's mind: fragments are unendurable” (Woolf, 1989b, 483) and, although Virginia Woolf does not provide any clear characteristics of the whole she claims readers cannot fail to reconstruct, it is undoubted that her belief that the human mind craves for com-

pleteness and unity is divergent with her conviction that a novelist should record in a chaotic manner the disconnected traces left upon a character's mind by „a myriad impressions“ (Woolf, 1989b, 33) it constantly receives. It can be said that, while claiming that a novelist should do away with the rigid, orderly pattern of the traditional novel and instead provide a disjointed account of the character's life in order to portray it truthfully, Virginia Woolf might have been aware of the fact that readers would resort to the reconfiguration of an orderly, continuous and hence comprehensible *fabula* beneath her apparently disconnected and uncoherent stories. In other words, any discontinuous and confusing story understood as presentation of certain happenings can and actually is disentangled by the reader through a process of reconfiguring its *fabula* understood as a continuous, coherent sequencing of chronologically and causally linked events: even if the story infringes organizing principles, they can be retrieved by the readers (Bottez, 33) who „persist in establishing a logical pattern or at least hints of a pattern“ (Bottez, 43).

The *fabula* understood as a continuous sequencing of events in a chronological and causal manner can be associated with what in the field revolving around the consolidation of an individual's narrative identity is coined as „life narrative“, perceived as „the integration of multiple personally significant experiences into an overarching story“ (Fivush, 328). It can be argued that individuals are constantly endeavouring to grasp the meaning of their own lives by incorporating the events they experience within an ample, orderly design which constitutes the stories of their lives. Cobbling „multiple specific episodes into an overarching life narrative that explains an individual life course“ (Fivush, 324) appears to be the prerequisite of ascribing meaning to one's existence, the life narrative being „the story that serves to configure a person's life into a self and to provide personal identity“ (Polkinghorne, 45). This life story is governed by global coherence derived from

temporal, as well as causal coherence (Bluck, 140); in other words, at the level of the life story, happenings are displayed in such a manner that chronological and causal links can be established between them. The life story of an individual complies with the principles of chronology and causality (Bluck, 140) and in this respect it resembles the *fabula*. The *fabula* that is reconstructed by the reader from a story understood as *sjuzet* in order to comprehend it echoes the life story that each individual forges for himself in order to endow his existence with meaning, as both patterns of *fabula* and story/*sjuzet* presuppose the alignment of events in a sequence that complies with organizing principles with the purpose of configuring a unitary, coherent whole.

The urge to form a unitary, coherent ensemble out of everyday experience which appears to govern individuals might justify the impulse Virginia Woolf attributes to readers to delineate a whole out of every literary work they are presented with. It can thus be said that readers search for a whole in any story they come across by resorting to the reconfiguration of its *fabula* irrespective of how apparently uncoherent and disjointed the *sjuzet* is in virtue of the same impulse that determines them to make a whole out of their own existence by shaping it into a life story. As a matter of fact, this claim is supported by Virginia Woolf's assertion that „the novel is the only form of art which seeks to make us believe that it is giving a full and truthful record of the life of a real person“ (Woolf, 2009, 81). All novels, she asserts in „Phases of Fiction“, revolve around „the human element; they are about people“ (Woolf, 2009, 81) and they aim to present the reader with an account of various individuals' lives. But the life of an individual can be presented only by resorting to an orderly pattern given the fact that individuals themselves make sense of their lives by resorting to a coherent life story. The reader appropriates his own existence in the form of a life story governed by overall coherence; therefore, he will attempt to mould the existence of the characters within

a novel according to the same organizing pattern which he employs to array the happenings in his own life and this will result into the configuration of the *fabula* that resides beneath the story he is reading.

The life story an individual tailors out of his own existence is governed not only by temporal and causal coherence, but also by compliance with the cultural concept of biography which comprises „internalized cultural norms concerning what is appropriate material for inclusion in a life story (e.g., birth and divorce)” (Bluck, 140). The cultural concept of biography encompasses „biographically salient life events” (Habermas, 4) that convention has established as worthy of inclusion within one’s life story. In other words, out of the abundance of happenings an individual experiences, some are perceived as more significant than others in virtue of a conventionally established hierarchy and are included in the story of the individual’s life. What makes an incident more significant than others is culturally established through the conventions existing within the society the individual pertains to. In virtue of the cultural concept of biography an individual

relies on in order to forge his life story, certain events such as being born, getting married and having children are considered to be significant life events to be included in the story of one’s life whereas other events, perceived as minor, are overlooked within one’s life story. Accepting the premise that a reader strives to retrieve the *fabula* of a story because it resembles the organizing pattern he permanently resorts to in order to comprehend his own life equates with expecting the reader to search in the lives of the characters he reads about events that can be considered significant according to his cultural concept of biography. The *fabula* the reader would thus reconstruct from the story within the novel would resemble the life story he moulds out of his own existence not only by exhibiting temporal and causal coherence, but also by comprising events conventionally considered as being salient. As a matter of fact, most often than not, the *fabula* that readers envisage beneath traditional novels does resemble a life story in both respects: in other words, the *fabula* beneath the novels of materialist writers comprises, arranged in a chronological and causal manner, events that are considered significant in

virtue of a cultural concept of biography.

The question is whether the *fabula* that can be reconstructed from the story Woolf's novels evince differs in any way from the *fabula* that resides beneath the story encompassed in the traditional novels of materialist writers. It can be argued that, through the beliefs she expresses in her essays and through her own novels, Virginia Woolf innovates at the level of the events perceived as elements of the *fabula* that is reconstructed by the reader from the discontinuous, disjointed story her novels tell.

Virginia Woolf appears to urge novelists to disregard the prevalence of incidents pertaining rather to exterior reality that dominate traditional novels in virtue of the belief that they represent major events in a character's existence. Claiming that the aim of a novelist is to „illuminate the mind within, rather than the world without“ (Woolf, 2009, 64), Woolf urges the novelist to alter the criterion by means of which he selects incidents from the *fabula* represented by the existence of his characters and, instead of highlighting those events that are conventionally considered to be significant, the novelist is expected to foreground those events that bear importance within the characters' minds. In other words, if materialist writers opt for including in their novels events that fit within a cultural concept of biography, the novelist who aims as truthfully conveying life should select, from the plethora of events existing at the level of the *fabula*, those incidents that are significant for the characters in virtue of their impact upon their consciousness, irrespective of whether they are usually comprised in the traditional account of a character's existence. The genuine life of a character is not made up of the events that tradition has established as being relevant to one's development but rather it comprises those incidents which are endowed with significance at the level of the inner reality of the character. Therefore, an event, such as getting married, which materialist writers would consider major and would highlight in the story of their characters might have a diminished importance in the novel of a spiritual novelist, where this incident might be briefly referred to or even overlooked.

By implying that the account of a character's life should comprise events that have a strong impact upon the character's inner reality, Virginia Woolf indirectly puts forward a different criterion for establishing what happenings are to be encompassed in the story of a character's life: the criterion of convention is thus replaced with the criterion of inner salience. The story is there, more discontinuous than beforehand, but the *fabula* it conveys differs from the *fabula* that is presented in traditional novels because the *fabula* that is typically to be found in the story of a spiritual writer may lack certain events that materialists regard as major and may highlight events that they regard as utterly insignificant. The break with tradition that Virginia Woolf promotes presupposes a series of changes not only with regard to how content is presented within the story, but also with regard to what content is to be included in the story. Judging from this perspective, the break with tradition that Virginia Woolf demands involves both layers of *fabula* and story/*sjuzet*: compared to the traditional novels of materialists, her writings differ at the level of the story due to the extensive employment of internal focalization often vacillating between various characters and due to the infringement of the principle of chronology through „‘false’ anachronies“ (Bal, 87), as well as at the level of the *fabula*, due to the focus on events that bear importance in virtue of their impact upon the characters' minds.

Thus, after finishing *Mrs Dalloway*, the reader finds himself unable to pin down on a temporal axis the wedding between Clarissa and Richard or the birth of their daughter, Elizabeth, which, taking into consideration the cultural concept of biography reinforced by traditional novels, would be considered worthy to be included and even detailed in the account of a character's life; instead, the reader comes to know a number of happenings which would be perceived as minor in a traditional record of the existence of a character, such as Clarissa buying flowers and getting ready for an approaching party. Such seemingly unimportant happenings are depicted together with what they trigger at the level of the character's consciousness but they do not contribute to the configuration of

a clearly delineated ending that might be explained by resorting to them: these events which appear devoid of major significance are depicted as they occur, the emphasis being put rather on what they ignite within the character's inner world, in virtue of the belief that the genuine existence of an individual comprises an abundance of such minor happenings which are continuously shuffling within one's mind.

As a matter of fact, in „Modern Novels”, Virginia Woolf claims that one should not „take it for granted that life exists more in what is commonly thought big than in what is commonly thought small” (Woolf, 1989b, 34), thus expressing her conviction that the conventional boundary between important and unimportant happenings should be erased due to the fact that life manifests itself ceaselessly in every event experienced by an individual. Virginia Woolf appears to plead for the exploration of events which bear a significance that is independent of convention. From this perspective, the seemingly insignificant events she comprises within her works appear to be relevant in virtue of their effect upon the characters' minds, whereas the events typically included in traditional novels become devoid of major significance: materialist writers are, in fact, the ones who „write of unimportant things” and „spend immense skill and immense industry making the trivial and the transitory appear the true and the enduring” (Woolf, 1994, 159).

In an essay published in 1928 and revised for inclusion in *The Common Reader, Second Series*, Virginia Woolf expresses her admiration for Laurence Sterne's accomplishment of exploring the inner rather than the outer and of scrutinizing „the very folds and creases of the individual mind” (Woolf, 2009, 403); moreover, she claims that, being rooted in the exploration of *minutiae*, Sterne alludes to the fact that „there is [...] no universal scale of values” and that „it is all a question of one's point of view” (Woolf, 2009, 403). She herself appears to foreground the same belief though her own writings, as they evince the same conviction that a conventional hierarchy of happenings which ranks some events as more important than others might and often is overthrown

by a hierarchy that each individual establishes for himself according to the impact each happening has had upon his consciousness. Virginia Woolf claims that „Sterne's eyes were so adjusted that small things often bulked larger in them than big” (Woolf, 2009, 403), but this might also apply to her own vision.

Virginia Woolf's novels do differ from the works she criticizes as depicting life untruthfully: the choice to eliminate any given, conventional hierarchy of events and thus disregard the cultural concept of biography exploited by traditional novels, as well as the choice to explore „vessels of consciousness” (James, 63) and depict, through internal focalization embedded in the discourse of an external focalizer serving as narrator, the characters' existence in the haphazard manner in which it unfolds at the level of their minds determines a prominent dissimilarity between Woolf's novels and the writings she argues against. But does this dissimilarity stem from the dissolution of the plot? Without actually defining the plot, Virginia Woolf appears to strive for eliminating it from her writings; but to determine whether she succeeds, the term „plot” must be endowed with a meaning more precise than the one that results from Woolf's constant references to it. In Woolf's perspective as it emerges primarily from the essays in which she criticizes materialist novelists, the plot appears to be the organizing pattern which typically endows traditional writings with continuity and coherence in virtue of its reliance on a series of events retrieved from the cultural concept of biography and presented within the novel most often than not from an omniscient perspective and in an orderly manner that complies with principles of chronology and causality. Woolf's understanding of the plot can be said to place it at the junction between *fabula* and story: the plot of a novel stems from the configuration of aspects of the story and elements of the *fabula*; in other words, plot appears „to cut across the *fabula/sjužet* distinction” as it is „an aspect of *sjužet* in that it belongs to the narrative discourse, as its active shaping force, but [...] it makes sense (as indeed *sjužet* itself principally makes sense) as it is used to reflect on *fabula*”

(Brooks, 255). The plot, therefore, can be perceived as „the thread of design” (Brooks, 252) that gives a sense of organization to the story in order to make the story reflect its underlying, orderly *fabula*. From this perspective, the plot appears to be unescapable, as „a narrative without at least a minimal plot would be incomprehensible” (Brooks, 252). Virginia Woolf's novels do comprise plots as, irrespective of how fragmentary and confusing the story is, it is not distorted to the point where it is entirely alienated from its underlying *fabula* and, reconstructing the *fabula*, the reader has access to the organizing line of the novel.

Virginia Woolf's inexact use of the terms „story” and „plot” encumbers the process

of applying her own theory to her novels in order to determine what distinguishes her novels from the writings she criticizes; however, expanding upon the idea of „story” as a manner of conveying a *fabula* (Bal) and upon the idea of „plot” as a juncture point between what is presented and how it is presented (Brooks) allows for a more precise identification of Woolf's innovations, which, far from generating the elimination of either „story” or „plot”, involve, at the level of the *fabula*, the emphasis put on disregarding the cultural concept of biography and, at the level of the *story*, alterations concerning focalization and sequential ordering.

Bibliografie

Primary bibliography

Woolf, Virginia: *The Essays of Virginia Woolf, Volume One*, (edited by Andrew McNeille), A Harvest/HBJ Book, 1989a

Woolf, Virginia: *The Essays of Virginia Woolf, Volume Three*, (edited by Andrew McNeille), A Harvest/HBJ Book, 1989b

Woolf, Virginia: *The Essays of Virginia Woolf, Volume Four*, (edited by Andrew McNeille), A Harcourt Book, 1994

Woolf, Virginia: *The Essays of Virginia Woolf, Volume Five*, (edited by Stuart Clarke), London: The Hogarth Press, 2009

Woolf, Virginia: *Mrs Dalloway in Woolf, Virginia: Selected Works of Virginia Woolf*, Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited, 2012

Secondary bibliography

Bal, Mieke: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*, second edition, (translated by van Boheemen, Christine), Toronto: University of Toronto Press, 1999

Bluck, Susan; Habermas, Tilmann: „Extending the Study of Autobiographical Memory: Thinking Back about Life across the Life Span” in *Review of General Psychology*, 5, 2001

Bottez, Monica: *Analysing Narrative Fiction: Reading Strategies*, București: Editura Universității din București, 2007

Brooks, Peter: „Reading for the plot” in Onega, Susana; Garcia Landa, José Angel: *Narratology, An Introduction*, London: Longman, 1996

Fivush, Robyn; Habermas, Tilmann; Waters, Theodore; Zaman, Widaad: „The Making of Autobiographical Memory: Intersections of Culture, Narratives and Identity” in *International Journal of Psychology*, 46:5, 2011

Habermas, Tilmann: „Autobiographical Reasoning: Arguing and Narrating from a Biographical Perspective” in Habermas, Tilmann (ed.): *The Development of Autobiographical Reasoning in Adolescence and Beyond in New Directions for Child and Adolescent Development*, 131, 2010

James, Henry: *The Art of the Novel*, New York, London: Charles Scribner's Sons, 1937

Polkinghorne, Donald: „Narrative and Self-Concept” in *Journal of Narrative and Life History*, 1(283), 1991

Sternberg, Meir: „What is Exposition? An Essay in Temporal Delimitation” in Onega, Susana; Garcia Landa, José Angel: *Narratology, An Introduction*, London: Longman, 1996

Vianu, Lidia: *The AfterMode. Present Day English Fiction*, Bucharest: Contemporary Literature Press, 2012

